

ОДБРАНА

Тема

Цивилно служење војног рока

ЦРНО-БЕЛА СЛИКА

Година III ■ Број 40 ■ 15. мај 2007. ■ цена 100 динара ■ 1,20 евра

*Санација последица експлозије
у Параћину*

ДУБИНСКА ПРЕТРАГА ТЕРЕНА

*Поклон читавоцима!
Најлепшице са ознакама
Војске Србије*

Специјални прилог 5

АРСЕНАЛ САВРЕМЕНО НАОРУЖАЊЕ

Они се буде са Србијом

Јована и Срђан

ЈУТАРЊИ ПРОГРАМ

ПРВИ ПРОГРАМ РТС, СВАКОГ ДАНА У 06.05

ВАШЕ ПРАВО ДА ЗНАТЕ СВЕ

www.rts.co.yu

НОВИНСКИ ЦЕНТАР

ОДБРАНА

ПРЕПОРУЧУЈЕ
КАПИТАЛНО
ИЗДАЊЕ

ЗЕМЉА ЖИВИХ

310116

Аутори: Владимир Стојанчевић, Љубодраг Динић и Ђорђе Борозан

Угледни аутори Владимир Стојанчевић, Љубодраг Динић и Ђорђе Борозан написали су текст за репрезентативно издање „ЗЕМЉА ЖИВИХ“ који је дат у двојезичном слогу на српском и енглеском језику. Писан је на темељу потврђених чињеница и поткрепљен до сада необјављиваним историјским документима који појашњавају сложеност теме. Реч је о генези српско-албанских односа у 19. и 20. веку. Корени садашњих (не)прилика дубоки су више од две стотине година и неопходно је добро их изучити како би неке актуелне појаве биле много јасније. Прецизан научни приступ теми, јасна методологија истраживања и свима разумљива писана реч јесу додатне вредности књиге која садржи поуке и за наредне генерације.

Благослов за штампање књиге дао је Патријарх српски господин Павле. Књига је врхунски опремљена, у тврдом повезу, смештена у кутију, обима 372 стране, формата 28,3 x 29 цм. Цена књиге је 7.560,00 динара.

Наруџбеницу и примерак уплатнице послати на адресу: НЦ „ОДБРАНА“, Браће Југовића 19, 11000 Београд.

Књига се може набавити и у нашој књижари – у Београду, Васина 22

НЦ „ОДБРАНА“, Браће Југовића 19, 11000 Београд тел: 011/3241-026,
телефакс: 011/3241-363. жиро-рачун: 840-49849-58

НАРУЏБЕНИЦА

Наручујем ..... примерака књиге: „ЗЕМЉА ЖИВИХ“

по укупној цени од 7.560,00 динара.

Књиге ћу платити (заокружити број): 1) одједном (плаћање унапред)
2) на кредит у ..... месечних рата (највише 6)
по ..... динара, уз оверену административну забрану.

Код плаћања унапред уз наруџбеницу послати доказ о уплати целокупног износа
увећаног за поштарину у износу 200 динара. Купци на кредит достављају
административну забрану (обаразац се добија од НЦ „ОДБРАНА“) оверену
у Војној пошти или предузећу у коме су запослени.
Рекламације у случају неуручивања књига примамо у року од 30 дана.

Купац.....
(име, очево име, презиме)

Матични број грађана ..... Број личне карте .....
издате у МУП .....

Улица и број .....

Место и број поште ..... Телефон .....

Датум ..... Потпис наручиоца

Именовани је стално запослен у .....
(назив ВП или предузећа)

Улица и број .....

телефон ..... Место и број поште .....

МП

Овера овлашћеног лица

ОДБРАНА

Магазин Министарства одбране Србије

"Одбрана" наставља традиције "Ратника",
чији је први број изашао 24. јануара 1879.

Издавач

Новински центар "ОДБРАНА"
Београд, Браће Југовића 19

Директор и главни и одговорни уредник

Славољуб М. Марковић, потпуковник

Заменик главног уредника

Раденко Мутавић

Уредници

Душан Мариновић (деск)
Драгана Марковић (специјални прилози)

РЕДАКЦИЈА:

Александар Антић, поручник фрегате,
Душан Глишић (интернет), мр Снежана Ђокић (свет),
Бранко Копуновић (друштво),
мр Зоран Миладиновић, потпуковник (дописник из Ниша),
Александар Петровић, потпоручник,
Владимир Почуч, капетан I класе (одбрана),
Сања Савић, Мира Шведић (техника)

Стални сарадници

Бошко Антић, Станислав Арсић, Себастијан Балаш,
Игор Васиљевић, Југослав Влаховић, мр Славиша Влацић,
Милосав Ђорђевић, Александар Лијаковић,
др Милан Милјалковић, Предраг Миљевић,
Миљан Милкић, Крсман Милошевић,
др Милан Милошевић, др Александар Мутавић,
Благоје Ничић, Никола Остојић, Никола Оташ,
Будимир М. Поподић, Влада Ристић,
др Драган Симеуновић

Дизајн и прелом

Енес Међедовић (ликовни уредник),
Станислава Струњаш, Бранко Сиљевски
(технички уредници), Весна Јовановић

Фотографија

Горан Станковић (уредник)
Звонко Перге, Даримир Банда (фоторепортери)

Језички редактори

Мира Поподић, Слађана Мирчевски

Коректор

Слађана Грба

Секретар редакције

Вера Денковски

Документација

Радован Поповић (фото-центар)

ТЕЛЕФОНИ

Директор и главни и одговорни уредник
3241-104; 3241-258; 23-809
Заменик главног уредника 3241- 257; 23-808
Секретар редакције 3241-363; 23-078
Редакција 2682-937; 23-810; 3201-576; 23-576
Прелом 3240-019; 23-583
Дописништво Ниш 018 /509-481; 21-481
Маркетинг 3241-026; 3201-765; 23-765
Претплата 3241-009; 3201-995; 23-995

ТЕЛЕФАКС 3241-363

АДРЕСА

11000 Београд, Браће Југовића 19

e-mail

odbrana@beotel.yu

redakcija@odbrana.mod.gov.yu

Internet

www.odbrana.mod.gov.yu

Жиро-рачун

840-49849-58 за НЦ "Одбрана"

Претплата

За припаднике МО и Војске Србије преко РСЦ
месечно 160 динара.
За претплатнике преко Поштанске штедионице
месечно 180 динара.

Штампа "ПОЛИТИКА" АД, Београд, Македонска 29

ЦИП – Каталогизација у публикацији

Народне библиотеке Србије

ОДБРАНА ISSN 1452-2160

Магазин излази сваког 1. и 15. у месецу

"Одбрана" је члан
Европског удружења војних новинара

Снимио Даримир БАНДА

САДРЖАЈ

ИНТЕРВЈУ

Генерал Карло Жан, професор стратегијских студија на
римском Универзитету LUISS

НЕМА СЛОБОДНИХ ЈАХАЧА

8

Per aspera

ЗУБИ ЈЕДНЕ ПОБЕДЕ

11

ТЕМА

Цивилно служење војног рока

ЦРНО-БЕЛА СЛИКА

12

ОДБРАНА

Одељење за цивилно-војну сарадњу Генералштаба ВС

КАРИКА КОЈА

НЕДОСТАЈЕ

16

Заједничка вежба Србије, Румуније и Бугарске

ДУНАВСКА СТРАЖА

18

Санација последица експлозије у Параћину

ДУБИНСКА

ПРЕТРАГА ТЕРЕНА

20

Скуп команданата војних образовних институција

ЗНАЊЕ И ИСКУСТВО

24

Пуковник Џејмс Табак, командант НАТО школе
у Оберамергау

ЗАЈЕДНИЧКА ИНТЕРЕСОВАЊА

25

Искуства војних свештеника у Канади

У ПОТРАЗИ ЗА СМИСЛОМ

26

Српски посматрачи у Обали Слоноваче

ДОПРИНОС ИЗГРАДЊИ ПОВЕРЕЊА 28

ПРИЛОГ

АРСЕНАЛ - 5 31

ДРУШТВО

Судска заштита запослених

ПАРНИЧЕЊЕ СА ДРЖАВОМ 56

СВЕТ

Војска Јапана

ФАКТОР СВЕТског МИРА 58

ТЕХНИКА

Сајбер ратовање

ЗАШТИТА ВОЈНИХ СИСТЕМА И СОФТВЕРА 62

КУЛТУРА

Ноћ музеја

ЧУДО СЕ ДОГАЂА 66

ФЕЉТОН

Војни музеј и београдска тврђава (3)

ВРЕМЕ ИДЕОЛОГИЈЕ 68

Српски краљевски пилот Милан Митић

ЗАБОРАВЉЕНИ ХЕРОЈ 72

СПОРТ

Одбојкашица Сузана Ђебић

НАЈБОЉИ ЛИБЕРО НА СВЕТУ 76

ПРОБЛЕМ

рука коју сам електронском поштом примио недавно од сарадника *Одбране* из иностранства, са обавештењем да смо „упали у проблем“, није ме оставила равнодушним. Један занимљив сусрет са израелским војним историчаром Мартином ван Кревелдом у Јерусалиму „искомпликовао“ се са знањем да је он тада од нашег сарадника сазнао да му је књига *Командовање у рату* још пре петнаест година преведена и објављена у Србији.

Иако се наш сарадник одмах ујео за језик, места за забуну није било. Та књига Мартина ван Кревелда је још 1992. године објављена у издању Војноиздавачког и новинског центра. Штампана је у хиљаду примерака, у едицији инострани писци. Санкције и економска блокада земље биле су у то време проблем да се оствари контакт са аутором.

Кревелду је, наравно, било драго да то чује, али није крио изненађење да га о томе нико до сада није обавестио. Саговорника је љубазно замолио да му, ако је то могуће, обезбеди неколико ауторских примерака (о ауторским правима, бар до сада није било речи), а то је уједно био и услов да говори за наш лист.

Договор је брзо постигнут. Ако не пронађемо књигу у магацинима Војноиздавачког завода и Новинског центра „Одбрана“, проблем ћемо решити примерцима из наших приватних библиотека. Пожурели су, ишарани подвлачењем и записима на маргинама, али шта да се ради.

Земља да ћемо морати да се одрекнемо својих књига убрзо је отклоњена. У нашем магацину пронашли смо тридесетак комада спорне књиге. На лагеру ВИЗ-а налази се још пет примерака, а исто толико одавно чека купца и у књижари „Војна књига“ у Београду. Цена, као у доба инфлације – само 324 динара. Лакнуло ми је, морам да признам. Али у потрази за књигом сагледали смо још један проблем и непланирано спровели мало истраживање.

Поражавајуће сазнање да се та изванредна студија продаје већ пуних петнаест година, поткрепљено је новим. Још једна књига, са ништа мање провокативним називом за професионалног војника – *Како водити рат*, објављена у истом тиражу годину дана касније, још увек, најалост, скупља прашину у магацинима. А шта рећи на то да се у књижарама и сада, 14 година после изласка из штампе, могу пронаћи и заостали примерци књиге Андре Гавеа, *Вештина командовања*, која се с правом сврстава у врх светске класике ратне вештине. У Централној библиотеци се такође налази та издања, али су до сада само два до три пута била у рукама читалаца.

Ако таква издања, чак ни у време када су се на нашим просторима водили ратови и када су нам ратна искуства мудрих војсковођа била драгоцене, нису привукла пажњу професионалаца којима је командовање и ратовање у опису радног места и животни позив, и ако су се тим сазнањем руководили они који су донели одлуку о укидању војних библиотека, онда се тој одлуци нема шта замерити.

Покушавам да замислим сличну ситуацију у другим професијама. На пример, да ли би неколико десетина хиљада правника и адвоката остало равнодушно према студији која носи назив *Како водити кривични поступак*. Затим, да ли би књига са називом *Вештина преговарања* била тако не пажена у редовима менаџера, дипломата или политичара. Сумњам.

Проблем ауторских права, ако и буде постављен, некако ћемо решити са господином Ван Кревелдом, а над проблемом колико официри мало читају или колико мало пара су спремни да издвоје за стручну литературу, треба се озбиљно замислити. ■

ОБЕЛЕЖЕН ДАН ПОБЕДЕ

Поводом 9. маја – Дана победе, министар одбране др Зоран Станковић положио је венац Министарства одбране и Војске Србије на споменик Незнаоком јунаку на Авали.

Поред највиших државних и војних званичника Србије, венце су положили и дипломатски представници земаља победница у Другом светском рату.

Тим поводом делегације Војске Србије, града Београда, СУБНОР-а, амбасадори Русије, Украјине и Белорусије, положили су венце и на Споменик совјетским ратним ветеранима на Авали.

Уочи Дана победе извршена је почасна артиљеријска паљба у главном граду Републике Србије, на Калемегдану, са 10 плотуна из 6 артиљеријских оруђа.

Дан победе у Другом светском рату обележава се и као Дан Европе, имајући у виду да је савремена Европа заснована на основним принципима и начелима који су водили борце против нацизма и фашизма – на принципима мира, разумевања, толеранције и сарадње. Тим пре Дан победе представља прилику да се одавањем почастии страдалима истакне опредељење за очување тековина остварених том величанственом победом. ■ А. П.

РЕГИОНАЛНА РАДИОНИЦА О ПРОГРАМУ ДРЖАВНОГ ПАРТНЕРСТВА

Дводневна регионална радионица о Програму државног партнерства одржана је 9. и 10. маја у Дубровнику. Радионицу је отворио начелник Националне гарде САД генерал Стивен Блам, а испред Војске Србије учествовали су генерал-мајор Драган Колунџија и пуковници Петар Ђорнаков и Владимир Бекеревић.

У раду регионалне радионице учествовали су и представници министарства одбране Албаније, Босне и Херцеговине, Бугарске, Црне Горе, Мађарске, Македоније, Румуније и Словеније.

Радионица представља својеврсну регионалну подршку Програму државног партнерства у изналажењу најефикаснијих начина за изградњу и успостављање НАТО стандарда и могућности учешћа у војним операцијама под НАТО лидерством. Била је то прилика за дефинисање начина војне подршке цивилним властима, укључујући сигурност граница и лука, али и процену успешности активности које укључују пословну, образовну, медицинску и научну сарадњу. ■

ОДАНИ ОТА

На Ђурђевдан 1830. српски књаз Милош Обреновић издао је наредбу да се најстаситији момци из свих нахија ондашње Србије окупе ради извођења посебне војничке обуке, како би се од њих формирала прва српска „Гвардија“

У касарни „Дедиње“ у Београду свечано је обележен 6. мај – дан Гарде Војске Србије. После минута ћутања у знак поштовања према припадницима те елитне јединице који су изгубили животе извршавајући војничке задатке, командант Гарде, пуковник мр Горан Радовановић поздравио је све присутне, међу којима су били изасланик начелника ГШ ВС, генерал-мајор Драган Катанић, командант ВиПВО, вицеадмирал Јован Грбавец, начелник Инспектората одбране, генерал-мајор Драган Колунџија, начелник Управе за оперативне послове, генерал-мајор Миодраг Јевтић, начелник ВМА, генерал-мајор Видосав Ковачевић, начелник Војне академије, саветници председника Републике, Душан Спасојевић и

ДЕВЕТИ САНИТЕТСКИ ТИМ ЗА КОНГО

Министар одбране Зоран Станковић примио је 11. маја шесточлани санитарски тим (АМЕТ 9) с потпуковником Бранком Цимбаљевићем на челу, који ће, у оквиру редовне, девете смене, учествовати у мировној мисији MONUC у Демократској Републици Конго. Састанку је присуствовао и пуковник Зоран Девић из Центра за мировне операције.

Током разговора оцењено је да су обављене све неопходне припреме санитарског тима за одлазак у мировну мисију. „Учешће представника Министарства одбране и Војске Србије у мировним мисијама УН за нашу земљу је јако значајно. Надамо се да ће наш допринос успостављању мира и стабилности у кризним подручјима у свету бити још већи. Сигуран сам да ће те на најбољи начин представљати своју земљу“ поручио је том приликом министар Станковић.

Мировна операција УН MONUC у ДР Конгу успостављена је у новембру 1999. године на основу Резолуције СБ УН бр. 1279. То је једна од три

ЏБИНИ

Снимко Д. БАНДА

Бојан Димитријевић, те представник Краљевског дома Карађорђевића, Душан Бабац.

– Увек када су то интереси државе и народа захтевали припадници Гарде су на делу доказивали спремност да се одупру највећим опасностима и да, не штедећи своје животе, потврде оданост најсветијим вредностима отаџбине. Бранити отаџбину за њих је значило бранити прошлост, садашњост и будућност своје земље – истакао је пуковник Радовановић у свом обраћању окупљенима на прослави.

Како је нагласио пуковник Радовановић, ових дана, после готово једног века, први пут у самосталној Србији, обележава се дан јединице под именом гарда. А гарда припада најузвишенијим симболима сваке државе, и служба у њој је увек представљала посебно признање. Критеријуми за попуњу Гарде захтевају да се у њој нађу стасите и у сваком погледу примерне старешине и регрути.

На свечаности су прочитане и бројне честитке гардистима за дан јединице, пре свих она коју је упутио начелник ГШ ВС генерал-потпуковник Здравко Понош, као и наредбе команданта Гарде о стимулативним мерама. Обележавање 6. маја – дана Гарде завршено је свечаним дефилеом јединица. ■ А. АНТИЋ

мировне мисије УН у којој учествују представници Министарства одбране и Војске Србије и једина мисија у којој представници наше земље учествују са јединицом, односно националним контингентом. Јединицу чине санитетски тим, састављен од два лекара и четири медицинска техничара, који у мисији образују тим за медицинску евакуацију ваздушним путем (АМЕТ). ■

ГЕНЕРАЛ ПОНОШ У СЕДИШТУ НАТОА

Начелник Генералштаба Војске Србије генерал-потпуковник Здравко Понош боравио је у седишту НАТОа у Бриселу, 9. и 10. маја, где је учествовао у раду Војног комитета евроатлантског партнерства.

Првог дана посете генерал Понош је разговарао са генералним секретаром НАТОа Јап де Хоп Схефером о пројектима Партнерства за мир, који би омогућили да српска војска стекне високо-професионалне стандарде у што скоријем времену. „НАТО је војна институција која поседује највише професионалне стандарде у свету. И нормално је да свако ко је војник, жели да оствари управо те стандарде“, рекао је генерал Понош после састанка.

Сарадња са НАТОом подразумевала би већи приступ образовним институцијама те алијансе, као и рад на повећању интероперабилности кроз присуство Војске Србије НАТО вежбама и овладавање процедурама Партнерства за мир у процени јединица и мерењу оперативних способности.

У Бриселу је констатовано да је сарадња Војске Србије и Кфора добра и да је потребно да се на исти начин и настави. Начелник Генералштаба Војске Србије истакао је да је од војних челника НАТО добио уверавања да ће Кфор наставити да се понаша одговорно у заштити мањина на Космету, посебно српског становништва.

Другог дана боравка начелник Генералштаба ВС учествовао је у раду Војног комитета евроатлантског партнерства. На састанку на коме учествују начелници генералштабова држава чланица НАТО и Партнерства за мир, разговарало се о актуелним НАТО операцијама и мисијама. Такође, тема разговора је била и будућа трансформација НАТО снага у циљу ефикаснијег спровођења војних операција.

Генерал Понош је на састанку представио искуства у досадашњем процесу реформи Војске Србије и говорио о могућим облицима учешћа Војске Србије у Програму Партнерство за мир.

Начелник Генералштаба ВС први пут учествује на састанку Војног комитета евроатлантског партнерства, јер је пријемом Србије у Партнерство за мир, Војска Србије стекла право за равноправно учешћа у раду овог највишег војног тела НАТОа. ■

ЗАКОНОДАВСТВО СИСТЕМА ОДБРАНЕ

Зборник радова „Преглед законодавства система одбране Републике Србије“ који је Институт за упоредно право припремио у сарадњи са Женевским центром за демократску контролу оружаних снага (DCAF) представљен је у Скупштини града Београда.

У њему су обрађена многа питања, од оних из области војног права до општих тема интересантних широј јавности о парламентарној контроли сектора одбране, људским правима припадника војске, приговору савести на војну службу. Аутори прилога објављених у књизи у својим текстовима ослонили су се на позитивно законодавство не коментаришући предлоге нових решења закона о војсци. ■

С. С.

ГЕНЕРАЛ КАРЛО ЖАН,
ПРОФЕСОР СТРАТЕГИЈСКИХ
СТУДИЈА НА РИМСКОМ
УНИВЕРЗИТЕТУ LUISS

НЕМА

СЛОБОДНИХ ЈАХАЧА

О безбедности у модерном друштву не може се говорити без сазнања о повећаном значају њене економске, психолошке, политичке димензије, чији је утицај видљивији и снажнији него икад пре. Па ипак, и тако мултидимензионално схваћена безбедност, није увек исто интерпретирана. Овога пута представљамо размишљање једног професора из Италије.

Завлађујући италијанској амбасади у Београду као контакт тачки Србије за НАТО, недавно је у нашем главном граду генерал у пензији Карло Жан одржао предавање под називом „Политичка контрола оружаних снага“ намењено представницима МО и ГШ ВС. Са богатом војном каријером, положајем војног саветника председника Италије између 1990. и 1992. године, високом дужношћу у Оебсу везаном за примену Дејтонског споразума од 1997. до 2001. године, као председник Центра за студије економске геополитике и именовани комесар за безбедност нуклеарног материјала у Италији, италијански генерал се показао као веома занимљив саговорник, са којим смо разговарали о бројним питањима, као што су безбедност савременог друштва, односи САД и ЕУ, Русије и Кине...

Након завршетка хладног рата, знатно се променио концепт безбедности, која се до тада првенствено мерила снагом оружја и бројем људи у чизмама. Безбедност данас одражава многе аспекте живота у некој средини. Како то тумачите?

– Безбедност се у модерном друштву сагледава вишедимензионално. Не може се о њој говорити без сазнања о повећаном значају њене економске, психолошке, еколошке, политичке и других димензија, чији је утицај видљивији и снажнији. Комплексност безбедности данас огледава се и у бројнијим учесницима. Некада су то биле само државе и савези, данас су то и невладине организације и други чиниоци. Дерегулација, примат тржишта над политиком, одсуство успешне глобалне владе и смањење цена телекомуникација и транспорта, стварају снажну мрежу недржавних учесника у геополитици.

Наравно, и данас безбедност укључује одбрану. Пошто је сада међународни тероризам важан чинилац, на значају добија спољна безбедност. Војне снаге морају да се томе прилагоде. Оне не само да треба да се опремају и оспособљавају за операције високог интензитета, већ и за операције ниског интензитета, и с те стране да подрже безбедност своје земље. Безбедност унутар сопствене земље може да се сагледа и са становишта екстернационализације одбране против тероризма, коју прате превентивне акције као што су оне у Авганистану и Ираку. Наравно, у разматрању

безбедности и даље је занимљива одбрана границе, али и повећана рањивост посебно инфраструктуре и кључних ресурса. Али, да не буде забуне: разлике између унутрашње и спољне безбедности се смањују.

Просечни становник Европе већ је научио да треба да се плаши тероризма. Остали безбедносни изазови, ризици и претње остали су дубоко у сенци тог феномена, премда то не значи да не могу да се одразе на квалитет живота, можда и на сам живот.

— Глобализација је есенцијална за наше економско благостање и раст, и оно што је угрожава, за нас представља опасност. Тако је, на пример, конкретна опасност пролиферација оружја за масовно уништење. Велика претња је и илегална миграција, посебно из Централне Африке. Економска, здравствена ситуација, као и сукоби на том подручју, наводе људе да се упуте ка Европи у потрази за бољим животом. За моју земљу веома је значајна и борба против организованог криминала.

Поред традиционалних, дакле, појавиле су се и асиметричне претње, за које се треба припремити.

Како својим студентима, као професор на Катедри стратегијских студија, предочавате данашњицу?

— За време хладног рата постојала је равнотежа страха. Сада многи делови света учествују у развоју глобалног благостања, чинећи своје земље богатијим. Тиме и ми сами постајемо богатији. На делу је логика Адама Смита, не више Макијавелија или Хобса, по коме је „човек човеку вук“.

Где је место оружаним снагама у данашњој модерној држави, која се води, кажете, логиком Адама Смита?

— То место је унеколико другачије него пре. Али држава и даље треба да буде бранена. Уз то, постоји одређена равнотежа снага. Сједињене Америчке Државе, као централна сила, одређују глобалну стабилност, мир у свету, слободу саобраћаја, кретања робе и људи. Земље не могу бити слободни јахачи, већ у таквим условима морају да учествују у одржавању глобалне сигурности. Учествовање у томе им омогућава да заштите своје интересе. Улога модерних оружаних снага јесте одржавање глобалног еквилибријума. Када не би било софистициране технологије којом располажу добро опремљене и обучене војске, лако би владе које се нађу у тешкоћама покушале да прошире свој проблем на друге земље.

Поменули сте САД као централну силу. Њен однос са Европом пролази кроз низ наизглед ситних прилагођавања и повремених размимоилажења?

— Постоје снажне везе међу ЕУ и САД. По мом мишљењу, постоји базични интерес Европе и САД да одржавају добре односе и сарађују у области интернационалне стабилности и реда. Зашто? Зато што САД имају бројне инвестиције у Европи и обратно. Главни проблем у њиховом односу јесте то што Европа није уједињена у политичком и стратегијском погледу, што се показало у ирачкој кризи.

Поред тога, у Европи постоје бројне државе са различитим историјама и традицијама, као и тешкоћама да се сложе око заједничке политике. Навикли смо на вођство САД и настављамо посао на уједињавању у политичко-стратејском смислу.

Сведоци смо и повремених неспоразума између самих чланица ЕУ. Шта их, по вашем мишљењу, генерише?

— Разлике које потичу из типичне унутрашње политике. Разлике су пре свега у интересима.

Као гостујући предавач генерал Карло Жан одржао је предавање на Топчидеру

Војне снаге не само да треба да се опремају и оспособљавају за операције високог интензитета, већ и за операције ниског интензитета, и те стране да подрже безбедност своје земље.

Мали ратови, као што су они у Ираку, Авганистану, немају значај за глобалну ситуацију.

Сарадња између Русије и Кине одвија се на тактичком нивоу. Стратејску сарадњу међу њима, веома је тешко постићи.

Главни проблем у односу САД са Европом јесте то што Европа није уједињена у политичком и стратегијском погледу, што се показало у ирачкој кризи.

За европску, али и светску сцену, занимљива су померања у односу Русије и Кине. Неки верују да је на виду нови савез који би на дужи рок довео у питање даљу доминацију САД.

— Њихова сарадња одвија се на тактичком нивоу. Стратејску сарадњу међу њима, сматрам, веома је тешко постићи. На војној академији у Пекингу, или на високој генералштабној школи у Москви, главни сценарио односи се на сукоб Кине и Русије. Наравно, постоје различити облици сарадње, али потенцијални савез међу њима тешко могу да видим. Сувише је ту различитости. Морате рачунати и на то да је демографска ситуација у Русији права ноћна мора за Кремљ, јер део Сибира остаје без становништва. Руси се све више повлаче у европски део земље. Слично се дешава и на делу Урала.

Уз то, има ли подршке идеји да Русија буде ближа Западу, као што је то некад омогућио Петар Велики? На несрећу, у ЕУ нисмо успели да елаборирамо заједничку политику према тој земљи. Стога појединачне државе, као Италија, Немачка, склапају споразуме о енергији са Русијом — реч је о снабдевању гасом, коришћењу нафтних поља и слично.

Понегде се чује да Русија може да утиче на те земље одређивањем посебних услова за, на пример, снабдевање гасом?

— Мислим да су услови за то веома слаби. Трговина гасом која повезује Западну Европу и Русију од регионалне постаје глобална. То даје флексибилност произвођачу и морате рачунати на то да је Русији апсолутно потребно да продаје гас и друге производе.

Једна од ваших теза јесте да „мали ратови, као што су они у Ираку, Авганистану, немају значај за глобалну ситуацију“. Многи се нису сложили с вама.

— Имајући у виду њихов маргинални аспект, ја и даље исто мислим. Као што на пример на глобалну ситуацију у Европи својевремено није имао утицај колонијални рат Британаца, Француза и других. Важност ових ратова јесте у томе што побуђују занимање медија који производе одговарајућу реакцију јавности.

Медији све више „производе стварност“, што се не може пренебрећи ни у разматрању стратегијских питања. Како то доживљававате?

— Значај медија расте. Они означавају и промовишу напредак, али утичу и на начин на који људе виде стварност и како на њу реагују. Чињеница је да у терористичким акцијама, на пример, погине мање људи него у истом периоду у саобраћајним несрећама у једној области, али се медији фокусирају на тероризам. Мора се рачунати на утицај који медији имају у стварању јавног мњења. ■

Снежана ЂОКИЋ
Снимио Д. БАНДА

Саопштење Министарства одбране ПРОВЕРА ИСПЛАТЕ ДНЕВНИЦА

Поводом захтева већег броја резервиста из Куршумлије за исплату дневница за време проведено у јединицама Војске Југославије током 1999. године, Министарство одбране у свом саопштењу указује да сваки резервни припадник који сматра да му је повређено или ускраћено право на исплату дневница може да поведе управни спор, односно, да од Министарства одбране захтева исплату предметних дневница.

Прве провере одређеног броја пресуда за исплату дневница показују, међутим, озбиљне индиције да су појединцима већ били исплаћени износи припадајућих дневница, редовно током 1999. и 2000. године, а да су то право поново остварили и судским пресудама.

Ради спречавања сличних злоупотреба и у циљу утврђивања да ли су нечија права на исплату дневница заиста повређена, односно да ли је неко више пута остварио или покушао да оствари исто право, стручне службе Министарства одбране интензивно прегледају архиве из 1999. и 2000. године.

С обзиром на то да се ради о изузетно великом броју спискова и благајничких потврда, које морају појединачно да се провере, за тај посао је потребно одређено време. ■

ДЕБАТА О ПАРТНЕРСТВУ ЗА МИР

У оквиру обележавања Дана Европе, 11. маја у Централном дому ВС одржана је дебата под називом „ПзМ шта кажеш на то?“. Дебату су организовали Европски покрет у Србији, Центар за цивилно-војне односе, Министарство одбране и дебатни клуб „Отворена комуникација“.

Чланови дебатног клуба су том приликом изразили различита мишљења о томе треба ли Србија или не да закорачи у НАТО и изнели разлоге у корист својих ставова.

Жири у саставу Снежана Самарџић-Марковић, помоћник министра за политику одбране, председник европског покрета у Србији Живорад Ковачевић, директор Центра за цивилно-војне односе Мирослав Хаџић и Милан Цолић Хумљан, представник кампање неунато.орг, на крају је дао своје виђење дебате. ■ С. Ђ.

НА ВМА ОБЕЛЕЖЕН ДАН МЕДИЦИНСКИХ СЕСТАРА

У амфитеатру Војномедицинске академије 10. маја је обележен Међународни дан медицинских сестара, који се ове године слави у оквиру великог јубилеја – 800 година од оснивања прве српске болнице у манастиру Студеница.

На свечаности су тим поводом за најуспешније проглашене виши медицински техничари Зорица Бекташ, Зорица Танасић и Љубинка Давидовић. ■ М. Ш.

УРУЧЕНИ СЕРТИФИКАТИ STANAG 6001

У Војној академији, 8. маја, одржана је свечаност на којој су припадницима ВС и МО уручени сертификати о постигнутом успеху на тестирању за STANAG 6001 из енглеског језика.

На тестирање, које је одржано од 2. до 12. априла, изашло је 156 кандидата, а уверење о положеном тесту добило је више од 100 испитаника. Најбољи резултат постигао је водник прве класе Горан Орловић.

У обраћању присутнима на свечаности начелник Војне академије генерал-мајор мр Видосав Ковачевић истакао је „да је основни предуслов комуникације са светом познавање страних језика, пре свега енглеског“.

Генерал Видосав Ковачевић уручује сертификат поручнику фрегате Александру Антићу

Према речима потпуковника Милана Тепшића, који је задужен за спровођење PELT програма учења енглеског језика, високи коефицијент којим је оцењена ваљаност српског STANAG теста говори о квалитету тестирања у Србији. ■

ЗАВРШЕН КУРС ЗА ИНСТРУКТОРЕ МЕДИЦИНСКЕ ПОМОЋИ

У новосадској касарни „Др Рудолф Арчибалд Рајс“, 9. маја завршен је курс за инструкторе медицинске помоћи, који је организован у сарадњи са Санитетском службом Краљевине Норвешке и уз њихову донацију у опреми. Полазници су били подофицири санитетске службе из ВМА, Војне болнице Ниш и ВМЦ Нови Сад.

Оспособљавање је трајало четири седмице, а извођено је по НАТО стандардима. Течај је завршило девет полазника којима су уручени сертификати да су оспособљени за преношење стечених знања и искустава и да могу учествовати у мировним операцијама.

Дипломе је уручио пуковник Руње Хаверстад из Норвешке

Говорећи на свечаности пуковник Марчета Ђапин, командант Санитетског наставног центра у Новом Саду, нагласио је да је то практичан пример наше интеграције са светом и то у области која има хумани карактер и значај.

Свечаности уручивања диплома присуствовала је и делегација Оружаних снага Краљевине Норвешке, на челу са пуковником Руње Хаверстадом, командантом Здружених војних медицинских служби. ■ Б. М. П.

Пише
Љубодраг
СТОЈАДИНОВИЋ

ЗУБИ ЈЕДНЕ ПОБЕДЕ

Осмог маја увече, године 2007, зачуле су се јаке де-тонације негде из правца калемегданске тврђаве. „Шта то би!“ – питали су се шетачи у Кнез-Михајловој улици. У Београду се иначе често пуца, али још не из приватних дивизиона. Осмог маја око 20 то су били артиљеријски плотуни, у част или поводом победе над фашизмом.

Ако нас проста рачуница добро служи, у тој победи и слободи уживамо 62 године и неки дан више. Мада се у међувремену много тога догодило и променило.

У мају 1945. Руси су ушли у Берлин и окачили свој црвени барјак на Рајхстаг. У свом бункеру „вучјој јами“ убио се Адолф Хитлер, у пару са својом Евом Браун. Најчувенији „пи ар“ свих времена, Јозеф Гебелс, отровао је своје седморо деце, а затим се са својом плодном аријевком придружио своме фиреру.

Ко год је имао из чега, свуда у Европи и свету, пуцао је из чега је могао. А могао је из свега. Пуцало се из беса, освете и страха, из јаке чежње за слободом, из љутње што је све тако дуго трајало. На другој страни победници су затрли два јапанска града нељудским нуклеарним експериментом. Видело се како еуфорија поништава сваку етику. Покољ за покољ, то су добра правила рата.

На Сремском фронту масакр младих бораца НОР-а, углавном Срба, необучених за позициону борбу против (већ) побеђене, али опасне немачке војне силе. И то у повлачењу. Зато је, кажу, код нас рат трајао шест дана више, тачно за толико је наш подвиг био важнији од светског.

Амерички судија је у Нирнбергу осудио и обесио петнаестак нацистичких вођа. Херман Геринг се није уздигао до конопца, јер је пре тога попио спасоносну, смртоносну пилулу.

То би могао да буде крај! Фашизам је пао, силе осовине су скршене, њихова разваљена кочија је изврнута покрај пута. Победници славе, а у слављу се неумерено обећава: *никад више рата, никад више нацизма*. Највеће зло у историји покопано, растурено је змијско гнездо, стиже нама време мира и спокоја!

Али, хоћеш! Таман смо се понадали, кад оно Италијани окупираше Трст. Наш Трст. Зато су Срби и викали на улицама: „Трст је наш, ми нећемо Трста дати, за Трст ћемо ратовати!“

Нисмо ратовали, мада су наши трговци волонтери неколико година касније опустошили ту луку. Пренели су њене бубљаке у Србију. То је значило да мржња не може бити вечна, Трст је и даље могао да буде наш, ма чии би.

Против фашизма наши су борци носили Јосифа Висарионовича на уснама. Стаљин је био ударни јунак свих јуриша. Све док нисмо сазнали да га више нико не сме волети. Касније је Никита Сергејевич Хрушчов, на конгресу КПСС, открио ко је био Џугашвили. И колико је милиона својих побио. Било их је више него Немаца.

То је та курва историја, вечна борба између митске заблуде и страшних истина. Фашизам је био мр-

тав, бар приближно, бар клинички, али зло је остало. И на нивоу свеопштег разарања више није било важно шта се како зове, већ шта је његова суштина.

У сваком апсолутизму могу се препознати клице фашизма. Зато што таква идеологија негира све што је другачије, сваку идеју која се измиче унисоном, сваку мисао која задире у празнину.

Пре 62 године свет је био уједињен против зла које се најавило и показало своје исправе. Куда иде и против кога, шта жели. А то ће рећи да је ишло свуда, против свакога и да је пожелело све. То што се може дефинисати и као остварена идеја апсолутног разарања, тражило је простор за своје остварење. У том трагању никада није било довољно живота које ваља посећи. И таква се идеја редовно окончава сама у себи, али увек уз неописиву несрећу.

И поред помног учења историје катаклизме 20. века, клица фашизма није уништена. Она је добро уздрмана, начета у прејаком бедничком пијанству и остављена да се развија на бесконачно много других начина. Нешто од тога није могуће препознати ни наслутити, а свашта ће се већ најавити само.

Неки ће социолози покушати да објасне како је извесна обнова Хитлеровог култа само неизбежни „рок феномен“. Дакле, покушај младог света, несвесног симбола несреће, да Адолфа и његов ратни штаб прогласе маскотама новог музичког динамизма – и само то. Иначе их није брига ко су били ти људи. Зар и други освајачи с протоком времена нису изгубили ауру суровости и постали угледни одељци старе повести: Александар Велики, Тимурленк, Џингис-кан, Наполеон Бонапарта. Само њих четворица, на пример.

Али, овде је ипак реч о новом добу! Небројена зла могла су за ових шездесет и нешто година да баце у сенку злочине фашизма. Могла су, али нису. Али и код нас, у Србији, реновирана је опасна магија зла. Има неколико наци-група, које се екстремним средствима боре против сваке различитости. Желе да свет буде уређен по њиховом (углавном празноглавом) устројству. Они су декларисани расисти, антисемите, „српски аријевци“ и шовинисти.

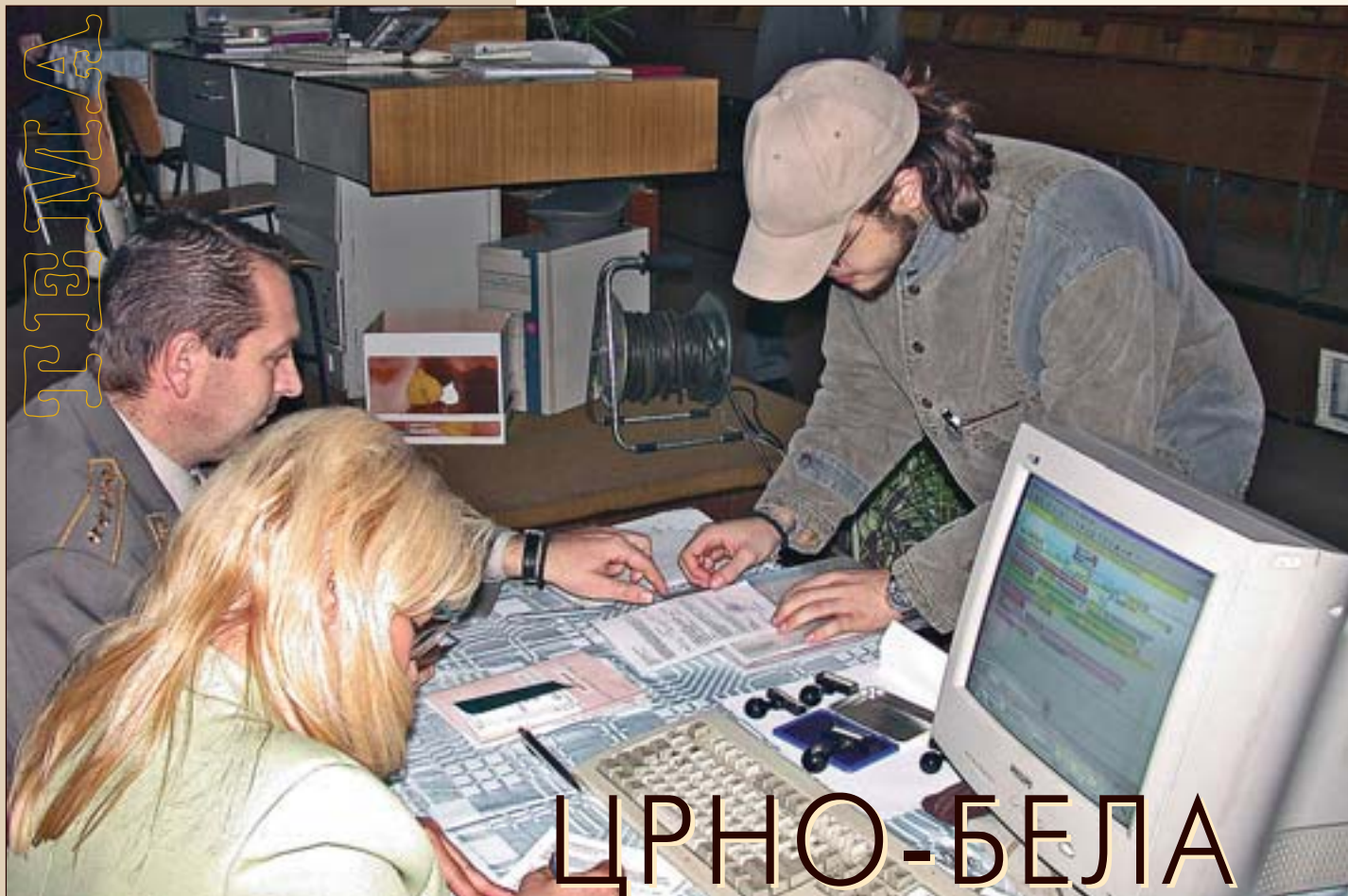
Умеју да буду насилни и сурови. Уверени су да бране Српство и његову славну прошлост, о којој углавном појма немају.

Шездесет и две године после пада Берлина, артиљерија српске војске је на Калемегдану плотуном обележила победу над фашизмом. Но, је ли та победа била потпуна, још не можемо знати. Али не смемо се шалити на рачун фирера из наших сокака.

Кад се Адолф Хитлер однекуд појавио, па у минхенским пивницама почео свој ход по гробовима, сви су му се смејали. Тада је био само мали, комични клоун, демобилисани аустријски каплар. Молер који је остао сам, исмејан, потцењен и без посла. А онда је одлучио да покори свет. ■

Аутор је коментатор листа „Политика“

У сваком апсолутизму могу се препознати клице фашизма. Зато што таква идеологија негира све што је другачије, сваку идеју која се измиче унисоном, сваку мисао која задире у празнину.

ЦИВИЛНО СЛУЖЕЊЕ
ВОЈНОГ РОКА

ЦРНО-БЕЛА СЛИКА

Уредба о вршењу војне обавезе, којом је прописано да регрути војну обавезу могу извршити и у цивилној служби, представљала је значајан помак, пошто је, поред осталог, гарантовала да нико више неће седети у војном затвору због својих грађанских или верских убеђења. Иза нас је трогодишњи период примене Уредбе, у коме је више од двадесет хиљада војника већ одслужило војни рок у цивилној служби. Сада имамо временску дистанцу после које се цивилно служење војног рока може ваљано анализирати, искуства се полако систематизују и сублимирају, а на видуку је и доношење *новог закона о цивилној служби*.

Донедавно се за одбијање ступања у оружане снаге ишло у затвор, што није значило и ослобађање од војне обавезе, већ је после издржане казне следиле нови позив, самим тим ново одбијање и, по правилу, нова затворска казна, све док војни обвезник, обично припадник неке верске заједнице која не толерише оружје, не напуни године када престаје регрутна обавеза. Зато *Уредба о вршењу војне обавезе*, којом је прописано да регрути војну обавезу могу извршити и у цивилној служби, представља значајан помак.

У Управи за обавезе одбране, Војном округу Ниш, организацијама и установама где војници служе војни рок, потражили смо одговоре на кључна питања о том важном сегменту послова војне обавезе.

■ ТЕНДЕНЦИЈА РАСТА

Срби су генерацијама сматрали да њихова земља и нација имају снажну војничку традицију. Пре само двадесетак година тешко би било замислити младича који не жели да војни рок служи са пушком, што су потврђивали и сви доступни статистички подаци. Само је 0,01 посто младих људи, позваних на служење војног рока 1995. године, уложило приговор савести, а 2002. године таквих је било 0,06 посто. Чак и међу студентима – обично најлибералнијем елементу у већини друштава – пацифистички ставови нису наилазили на велико одобравање. Када је у априлу 2003. године, шест месеци пре увођења цивилне службе, студентска унија Србије испитивала ставове студената, нешто више од две трећине испитаника осудило је оне који избегавају служење војног рока, око 37 посто је сматрало да су то слабићи, 17 посто је мислило да су кукавице, 12 посто посматрало их је као хомосексуалце, а око десет посто називало их је издајницима.

Ма колико стереотипна, та мишљења су се уклопила у традицију вишедневних славља приликом испраћаја у армију и традиционалног мишљења, које дан

одласка у Војску посматра симболом ратништва и мушкости младог регрута. Најновији подаци показују да је таквим временима дошао крај. Млади регрути су све склонији опредељивању за алтернативу редовном служењу војног рока, али и њихови родитељи све чешће напуштају идеал Срба као поносних и најбољих ратника.

Од 2003. године до данас војни рок у цивилној служби одслужило је 22.078 младића, у овом тренутку њих 12.117 налази се на служењу војног рока, док су у поступку решавања 6.343 захтева. Никога међу њима није обесхрабрила чињеница да војни рок у цивилној служби траје три месеца дуже од редовног служења војног рока. Тежња повећања извршавања војне обавезе у цивилној служби видљива је голим оком и она се креће од један посто 2003. године, па до 48 посто у прошлој години. У овогодишњем мартовском року упућена су 4.674 регрута под оружјем и 4.019 војника на служење војног рока у цивилној служби. Треба имати у виду да се генерације војника у цивилној служби преклапају, тако да их у сваком тренутку има више него војника на редовном служењу војног рока. Занимљиво је да се бележи занемарљиво мали број регрута (пет војника у 2006. години) који су се одлучили за могућност да служе војни рок без оружја, али у јединицама Војске Србије или војнодоходовним установама. „Нема логичног објашњења“ – каже заступник начелника Управе за обавезе одбране пуковник Горан Зековић – „зашто је то тако. Радимо на томе да се прошири круг јединица и установа у којима се служи војни рок без оружја и у плану је да у тај круг уђу и сви Центри за обуку“.

У протеклих неколико година чула су се и мишљења да појава све већег одласка младића на служење војног рока у цивилној служби отежава попуњеност оперативног ешелона Војске Србије и тако угрожава безбедност земље. Војни аналитичар Зоран Драгишић не слаже се са тим оценама и тврди да су традиционални модели обавезног служења војног рока застарели и све ирелевантнији за модерну војску, чији би посао требало да буде борба против тероризма и организованог криминала. „Не може

ПРЕКИД ВОЈНОГ РОКА У ЦИВИЛНОЈ СЛУЖБИ

Установе и организације су дужне да шаљу месечне извештаје војнотериторијалним органима и да у њима наведу неоправдане изостанке с посла војника, повреде радне дисциплине, евентуалне туче, употребу хладног или ватреног оружја и свих појава које су супротне принципу приговора савести. У таквим ситуацијама директор је надлежан да покрене поступак у Војном одсеку (са чије територије је регрут), са захтевом да се прекине цивилно служење војног рока у организацији или установи. Таквих случајева има – до сада су забележена 453. У Војном округу Ниш прекинуто је цивилно служење војног рока за 288 војника, а по речима самосталног референта за правне послове Весне Дуловић, разлози су, пре свега, у неизвршавању обавеза, недоласку на посао и кашњењу. Јавности је познат пример војника Дејана Аранђеловића, Миљана Милића и Дејана Павловића из Краљева, који су се обратили средствима јавном информисања, када им је прекинуто служење војног рока у цивилној служби. Том приликом изнели су више неистина. У суштини, прича је била веома једноставна. Они су у ОО Црвеног крста Краљево више пута опоменути због слабог залагања, недисциплине, кашњења и недоласка на посао, при чему су њих тројица неоправдано одсуствовала чак 43 дана. Одредбама Уредбе о вршењу војне обавезе прописано је да директор организације или установе има право да затражи прекид служења војног рока војнику који не извршава радне дужности, што је секретар ОО ЦК Краљево Мирјана Лишанин и учинила. Сходно тој одлуци, донето је решење да се поменути војници јаве на служење војног рока са оружјем у ВП 5302 Пожаревац.

се очекивати да се са тим боре регрути који прођу два месеца обуке, пошто је то посао специјалних јединица“, рекао је Драгишић.

■ КОНТРОЛАМА ДО НАПРЕТКА

У Републици Србији има 1.186 организација и установа, у које се регрути могу упутити на служење војног рока у цивилној служби. Највише има установа социјалне заштите (28 посто), здравствених установа (20 посто), јавних предузећа (16 посто), образовних установа (13 посто), центара за социјални рад (десет посто), установа културе (шест посто), предузећа за радно оспособљавање инвалида (пет посто) и спасилачких организација. Управа за обавезе одбране и војнотериторијални органи покушавају да покрију целокупну територију земље, у складу са захтевима војника за цивилно служење војног рока и интересовањем установа и организација које желе да приме те војнике. У том процесу има проблема због великог броја захтева за цивилно

Заступник начелника Управе за обавезе одбране пуковник Горан Зековић

служење војног рока и ограничених капацитета установа у којима би боравили. Предузимају се мере и улажу стални напори ради успостављања одговарајућег баланса, тако да ће и у наредних неколико месеци списак организација и установа бити увећан за стотинак нових наслова. Установе и организације морају да испуне два кључна услова, како би стекле право да примају војнике на цивилно служење војног рока, а то је да се финансирају из буџета и да обављају делатност од општег интереса. Уколико се догоди да организација или установа, са којом је потписан уговор о служењу војног рока у цивилној служби, промени власнички однос, дужна је да обавести војнотериторијалне органе и са њом се уговор раскида.

Ко, у ствари, има увид у функционисање служења војног рока у цивилној служби и какве су надлежности војних органа у том делу? До 2005. године сва одговорност је била на директорима организација и установа, али су у том периоду запажене и одређене неправилности и девијације. То је био један од разлога за доношење допуне Уредбе о вршењу војне обавезе, која се односи на служење

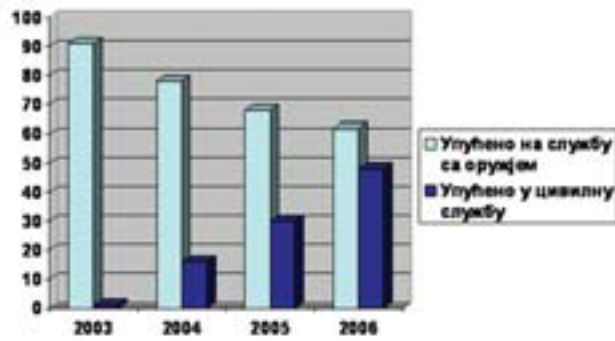
војног рока у цивилној служби, где се у члану 55. даје надлежност органа Министарства одбране да контролишу цивилно служење војног рока у организацијама и установама. У прошлој години Управа за обавезе одбране и војнотериторијални органи извршили су 473 контроле, што значи да су контролисали 45 посто установа и организација, и то са тенденцијом да покрију све области рада (социјална, здравствена, хуманитарна, спасилачка, рехабилитација инвалида и делатности од општег друштвеног интереса).

„Ми желимо да утврдимо у којим областима се догађају девијације и аномалије у извршавању цивилне службе, као једног од облика војне обавезе, и да то предочимо надлежним органима и министарствима Владе Србије.” – говори пуковник Горан Зековић. „На основу резултата контроле уочени недостаци се упућују и Инспекцијама рада на локалном нивоу, а према војницима који нису испунили законске обавезе предузимају се мере прекида служења војног рока у цивилној служби и наставак служења војног рока у јединицама Војске Србије”. Приметно је да директних надлежности органа МО према организацијама и установама нема, али је општи утисак да контроле испуњавају свој циљ и да дају велики допринос у укупном поправљању стања у области служења војног рока у цивилној служби. У прилог тој оцени иду и тврдње пуковника Зековића да контроле до сада нису утврдиле појаве анархичног понашања и потпуног одступања од прописаних норми. Нема сумње да позитивне импулсе у регулисању свих нејасних питања у цивилној служби дају и радни састанци, које команде Војних округа и Војних одсека имају са организацијама и установама у ради међусобног информисања о актуелним проблемима, начинима превазилажења и новинама у нормативно правној регулативи.

■ СПЕЦИЈАЛНА БОЛНИЦА СОКОБАЊА

Црно-бела слика најбоље карактерише слику војника на цивилном служењу војног рока. Има веома позитивних примера, из којих се види да војници, ангажовањем у правној, економској, информатичкој или некој другој области, унапређују делатности институција у којима служе војни рок. Контролама су забележени случајеви изузетног залагања војника у организацијама и установама, чије се делатности заснивају на хуманитарном раду. Тако у београдском Центру за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју истичу да се присуство војника на цивилном служењу војног рока показало вишеструко корисно и за Центар, и за друштвену заједницу, јер се тиме шире сазнања о могућностима и вредностима особа са сметњама у развоју. Војници се налазе у пратњи корисника при организованом превозу и укључени су у активности са корисницима, сходно својим способностима. Људи у Центру тврде да ће се са ангажовањем војника наставити и у на-

УПУЋИВАЊЕ РЕГРУТА НА СЛУЖЕЊЕ ВОЈНОГ РОКА

Недавно је у Београду одржан семинар „Проблеми у реализацији служења војног рока у цивилној служби и предлози за доградњу системских решења”. Том стручном скупу присуствовали су најодговорнији људи из Управе за обавезе одбране, Војнотериторијалних органа, Правне управе и чланови комисија, које доносе решења о упућивању на служење војног рока у цивилној служби. На том састанку детаљно су разматрани проблеми о упуту регрута на служење војног рока у цивилној служби, систематизовани закључци из извршених контрола, указано је на неправилности у примени законских и подзаконских прописа у поступању са предметима управног поступка и извршења управног надзора, одређени су критеријуми за избор организација и установа за цивилно служење војног рока и предложене мере за квалитетнији продор информација у јавност о систему војне обавезе. О томе колики се значај даје проблемима служења војног рока у цивилној служби сведочи и податак да је Војни округ Ниш тој теми дао средишње место на анализи војне обавезе, која је одржана почетком маја у Студеници.

редном периоду. Суботички „Дневник” је недавно предочио јавности да су војници на цивилном служењу војног рока ангажовани да дистрибуирају ручкове на личне адресе старих и немоћних, у оквиру пројекта бриге о старима „Кухиња на точковима”. Сигурно је да поменути примери говоре о војницима који су на служење војног рока у цивилној служби дошли, заиста, због приговора савести. Они су очигледно одређени за социјални, хуманитарни и друштвено корисни рад, ништа им није тешко, имају стрпљења и уносе себе у све активности, тако да представљају понос ове категорије извршавања војне обавезе. За понос је и ангажовање три и по хиљаде војника на санацији последица од елементарних непогода и одбрани од поплава.

Командант Војног округа Ниш пуковник Љубиша Ђорђевић

По мишљењу команданта Војног округа Ниш пуковника Љубише Ђорђевића, на територији надлежности војнотериторијалног органа којим командује служење војног рока у цивилној служби најбоље функционише у Специјалној болници за неспецифичне плућне болести „Сокобања”. Та установа, са директорком мр Љиљаном Исаковић на челу, једина примењује природне факторе у лечењу и постиже одличне резултате. У њој је од 2004. године до данас војни рок служило више од 60 младића из Сокобање и Алексинца. „Сокобања је мало место” – каже руководилац одржавања и лице задужено за рад са војницима Драган Милићевић – „и знамо ко је склон коме послу. Војници најчешће обављају послове куvara и конобара, али их ангажујемо и у књиговодству, служби одржавања и уређењу зелених површина”. У болници су веома задовољни њиховим радом, а по речима помоћника директора Миролуба Ђоровића, ове године су исказали потребе за 40 војника. Поред плате и путних трошкова, они војницима обезбеђују и топли оброк, на шта, по уговору, нису обавезни.

Војник Славољуб Ђирковић обавља послове књижења и контирања у рачуноводству и задовољан је што му тај посао омогућава и извесну праксу за студије економије и банкарства. „Превалнуло је дете, које сам добио пре два месеца, да изаберам цивилно служење војног рока” – тврди Славољуб – „а нисам ни љубитељ оружја”. Његов друг Горан Тодоровић из Ресника ради као помоћни радник у кухињи, научио је да рукује машином за прање, вешт је

Војник Горан Тодоровић са Станицом Бранковић и Надом Омеровић у кухињи Специјална болнице Сокобања

у љуштењу кромпира, а помало учи и да кува. Војници углас тврде да немају никаквих проблема, а надају се и послу после завршетка војног рока. Да то није немогуће говори и пример Драгана Вељковића, који је у Специјалној болници служио војни рок и тако се добро показао на послу медицинског техничара да је већ сутрадан по завршетку војничковања примљен у професионални радни однос. „Неког ћемо и из ове генерације војника запослити“ – каже Драган Милићевић – „а да имамо могућности запослили бисмо их много више“.

■ МАТЕРИЈАЛНА ДОБИТ

Нажалост, није баш све светло у причи о војницима који војни рок служе у цивилној служби. Многе организације и установе гледају да са војницима реше своје практичне проблеме, а не да их укључе у друштвено-користан рад. Већ насумичан и кратак преглед преко Интернета показује за шта се све војници ангажују. На пример, највећа предшколска установа на Балкану – новосадско „Радосно детињство“ – наменила сто војника за обезбеђење објеката, што је по речима Руже Пајантић, најјефтинији и најсигурнији вид заштите. Ваљевска библиотека „Љубомир Ненадовић“ војницима је подарила послове отписа књига и периодике, пошто библиотека нема довољно кадра да тај посао оконча. Шта тек рећи за ЈКП „Чистоћа“ Нови Сад, која је војнике распоредила на послове чишћења дворишта предузећа и уређења просторија, док ЈП „Ингас“ из Инђије војнике упућује да врше редовне годишње прегледе гасне инсталације. За ту делатност и обавезу дистрибутера грађани Инђије, иначе, плаћају сваког месеца по тридесет динара. Тешко се може рећи да поменуте војничке активности спадају у друштвено користан рад, а још мање да њихово радно ангажовање не ствара материјалну добит установама, организацијама и предузећима.

Питање стварања материјалне добити не представља мали проблем, зато што је уско повезано са порастом и стагнирањем незапослености. Својевремено је у Клиничком центру Србије без посла остало 17 радника службе обезбеђења, а у Неуропсихијатријској болници у Ковину отпуштено је око тридесет запослених. На њихова места примљени су војници, којима савест и морал не дозво-

љавају да се лате оружја. Слична ситуација је и другим градовима, мада не постоји званична статистика о неповољном утицају оваквог вида служења војске на запошљавање грађана. „Вероватно је начињен погрешан избор установа у које се шаљу војници, па због тога има и злоупотреба“ – рекла је шеф Одсека за посредовање у запошљавању Љиљана Маринковић-Станков – „и примера да послодавцима добро дођу приговарачи савести. Није тешко израчунати колико они уштеде због тога што за поједина радна места не морају да дају плате, пријављују стаж, здравствено и социјално осигурање. Одговорни људи Народног позоришта у Београду изјавили су својевремено да су регрути за годину дана уштедели позоришту 8,7 милиона динара, што је више од 10 процената годишњег продукционог буџета. Организације и установе су доскоро имале само обавезу да рефундирају трошкове плата и превоза, али је и то тешко ишло, па су по том основу дужне Министарству одбране 12,5 милиона динара. Због тога је јануара ове године донешена *Измена Уредбе*, по којој су установе и организације обавезне да поменуте трошкове исплаћују војницима на руке. Неке установе су се и томе досетиле, па су војницима понудиле да потпишу изјаву о одрицању од плата и путних трошкова. Војнотериторијални органи тим поводом предузимају мере и о тим појавама обавештавају Инспекцију рада.

ЗЛОУПОТРЕБЕ

Сигурно је да у процесу цивилног служења војног рока има и много злоупотреба, почевши од самог подношења захтева регрута, који на тај начин желе да за извесно време одложе служење војног рока. Неке несразмере указују да нешто није у реду, рецимо, попут упута регрута у Тутину, где по речима команданта војног одељка Тутин Мумина Ђурђевића, три војника оду на служење војног рока са оружјем, док њих 100 чека да се упуте на цивилно служење војног рока. Све чешће се бележи злоупотреба положаја овлашћених лица у установама, које омогућавају војницима да остварују права из радног односа (плате и остало), што је у супротности са *Законом о раду РС*, који прецизира да права из радног односа мирују у време извршавања војне обавезе. Неретко се војници на цивилном служењу војног рока политички ангажују као одборници на локалном нивоу.

Тешко је и таксативно набројати све проблеме у вези са цивилним служењем војног рока. Један од највећих је, свакако, необучавање тих младих за било какву друштвено корисну обавезу. Само су прве две генерације прошле какав-такав процес обуке, а касније се од тога одустало због недостатка новца. Најновије информације говоре да ће Управа за одбрану РС и подручни органи МО убрзо поново започети са обуком те категорије војника. „Капацитети установа су недовољни да се упуте сви регрути којима је донето решење“ – каже пуковник Љубиша Ђорђевић – „и велики број војника је на чекању“. Има и војника који се изјасне за цивилно служење војног рока, а онда се предомисле и хоће да иду на служење војног рока са оружјем. Таквих је у прошлој години било 1.220.

Цивилно служење војног рока функционише, али са очигледно великим проблемима. Искуства других земаља говоре да се питања алтернативне или цивилне службе решавају у министарствима за рад и социјално запошљавање, негде у министарствима правде, негде у МУП-у, а у врло малом броју земаља у Министарству одбране. У процедури је *нови закон о цивилној служби*, рађен по европским стандардима и у сарадњи са Београдском канцеларијом Европског бироа за приговор савести, у коме се предвиђа да цивилна служба буде ван Министарства одбране и везана за неко од министарстава Владе Републике Србије. На тај начин систем одбране ће се растеретити многих проблема, али ће те проблеме у крајњем збиру неко морати да реши, и то тако да се модел служења војног рока у цивилној служби уреди целовито, пажљиво и уз избегавање свих негативних импликација. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ

Потпуковник Игор Авдић: Цивилно-војна сарадња јача јединицу и њене односе са локалним становништвом

Како и увек када се нешто тек зачиње, постоји велико интересовање јавности за рад Одељења за цивилно-војну сарадњу. Како и шира војна средина још нема заокружену идеју о томе шта су делатности одељења које носи послове цивилно-војне сарадње, наш саговорник на ову тему био је потпуковник Игор Авдић, референт у Одсеку за планирање Одељења за цивилно-војну сарадњу. У оквиру поменуте реформе, али и изградње новог квалитета Војске условљеног унутрашњим потребама и достизањем стандарда интероперабилности са земљама Партнерства за мир и НАТО, у Генералштабу ВС пројектована је функција цивилно-војне сарадње. Одељење које је носи је интервидовска, организацијска јединица, намењена за предлагање, планирање, припрему, координацију и реализовање активности, организацијско и нормативно-правно уређење и развој способности цивилно-војне сарадње.

Какав је делокруг рада овог одељења, а какви су му мисија и задаци, питање је које се логично намеће, као што се и отвара питање појмовног разграничења у односу на цивилну контролу војске, као и цивилно-војне односе.

— Под појмом *цивилно-војна сарадња* подразумевају се све оне активности координације и сарадње војних команданта и цивилних актера, а ради пружања подршке мисији и задацима које извршава та јединица на терену.

Под појмом цивилних актера подразумевају се цивилно становништво, локални надлежни органи власти, домаће и међународне владине и невладине организације и агенције које се налазе у зони одговорности одређене јединице.

Зато је смисао цивилно-војне сарадње (ЦВС) у успостављању везе између војних и цивилних представника на одређеном нивоу и простору, како би се обострано подржаним активностима допринело достизању заједничких интереса.

Циљ свих тих активности је постизање реалних и употребних предности за јединицу, повећање безбедности сопствених снага и успостављање поверења са локалним становништвом — каже потпуковник Авдић.

Како би се конкретизовала слика о намени овакве делатности, са стратегијског нивоа потребно је прећи и на одређене нивое војне организације, пре свега до садејства са јединицама на терену.

КАРИКА КОЈА НЕДОСТАЈЕ

Измењени карактер савремених изазова, ризика и претњи по националну безбедност наше државе као и опредељење нашег друштва да се интегрише у евроатлантске безбедносне структуре, наметнуло је потребу реформе система одбране. Један од таквих реформских потеза било је и недавно оснивање Одељења за цивилно-војну сарадњу (Ј-9) при Генералштабу Војске Србије.

— На тактичком нивоу, у реалним условима, а то значи на нивоу бригаде, задатак људи задужених за цивилно-војну сарадњу био би: краткорочно и дугорочно саветовање команданта о његовим обавезама у погледу утицаја војних операција на цивилну популацију (економија, заштита околине, здравство); саветовање команданта о правилима ангажовања према цивилима у подручју операција; сагледавање могућности подршке цивилној заштити и њеним пројектима за пружање помоћи у кризним ситуацијама; формирање и управљање центром за цивилно-војну сарадњу ради одржавања везе и координације са цивилним организацијама, властима и становништвом у зони одговорности јединице; сагледавање капацитета о постројењима, залихама и другим материјалним ресурсима из локалног цивилног сектора ради подршке војним операцијама; итд. Једном речју, задатак органа за ЦВС је да информише команданта јединице о свим друштвеним, политичким, културним, верским, економским, хуманитарним факторима животне средине у којима се спроводи или ће се спроводити војна операција, а то је ангажовање Војске у решавању криза узрокованих елементарним непогодама до извођења мировних операција.

■ ТЕРМИНОЛОШКА И СУШТИНСКА РАЗГРАНИЧЕЊА

Узрок могућег неразумевања садржаја рада Одељења може бити и у термилошком одређењу. *Сарадња* се односи на појам заједничког рада Војске са структурама које нису под њеном непосредном командом и где се утврђује другачији начин комуникације у односу на појам *однос* који је шири и који поред осталог подразумева и делатност која се тиче односа са јавношћу која је усмерена на креирање имиџа односно утиска о војној организацији, што нама није примарни циљ. Појам *цивилни послови*, како то највећи број развијених земаља света термилошки одређује, свакако да може да збуни читаоца јер обим послова које они планирају и спроводе своди се на садржај који ми такође радимо — каже потпуковник Авдић.

Како би се боље уочиле разлике раније и садашње организације обављања задатака из области ЦВС, важно је укратко под-

сетити на начин организације Војске из не тако давне прошлости. Наиме, према ранијем доктринарном документу *Стратегија оружане борбе*, у условима рата и непосредне ратне опасности, све снаге одбране и сви ресурси су се препотчињавали надлежној војној јединици у зони операције, и тада је војска на основу капацитета којима је располагала била способна да, не само прва притекне у помоћ, већ и да буде највећи носилац решења проблема у кризној ситуацији. Као природни след догађаја стварао се однос у коме је у решавању кризне ситуације командант војне јединице постављао захтеве а други учесници у решавању кризе су поступали по њима.

Промене које су уследиле утицале су на то да садашњи капацитети Војске не могу да одговоре потребама друштва у мери у којој је то некада било могуће, већ да се одговор на кризу тражи у координацији и сарадњи Војске са цивилним актерима. Управо су то разлози због којих, како би се што боље разумела природа овог посла, приликом одређења шта јесте цивилно-војна сарадња, треба ради упоређења навести и шта то она није. Решавање проблема становништва непосредним ангажовањем постојећих ресурса Војске и трошење сопствених људских, материјалних и техничких средстава, није начин рада ЦВС.

– Наравно, нормативно-правно уређење односа цивилно-војне сарадње треба да буде одређено *Законом о одбрани* или неким другим правним актом којим би се одредио однос државе према овом питању, како је то решено, рецимо у Аустрији и неким другим земљама, да би се сагледало и одредило учешће Војске у решавању задатака предвиђених једном од њених мисија.

Зато је важно да се у организацији рада ЦВС већ на самом почетку разреши неколико задатака. Неопходно је успоставити организацију, нормативно одредити садржај рада, кадровски се попунити и функционално уредити. Пуна функционална способност условљена је кадровском попуном и избором адекватног људства за рад, што је нама био један од најважнијих задатака. Овом захтеву смо посветили посебну пажњу и у сарадњи са Управом за људске ресурсе Генералштаба урађен је Критеријум за избор кадра за рад у органима за ЦВС. Критеријум је упућен свим организацијским јединицама Војске због анкетирања заинтересованих лица за рад на пословима ЦВС. Завршетком анкетирања утврдиће се циљна група са којом ће бити обављен разговор и на основу података биће урађен предлог надлежним командама за постављење одређених лица на формацијска места. Сматрамо да лични афинитети и жеља за усавршавањем и бављењем овим пословима представљају потребну основу за рад на задацима ЦВС.

При Групи Србија–Нато за реформу одбране, организовали смо „радни сто“ са темом ЦВС, на коме смо приказали пресек планираних и реализованих активности јединица за ЦВС ВС. Одржан је радни састанак са припадницима команде Кфора за ЦВС на којем су дефинисани начини будуће сарадње, што ће посебно бити од користи током рада Канцеларије за сарадњу са цивилним структурама која ће се налазити у саставу Четврте бригаде КоВ. Припреме за почетак рада Канцеларије су у току и планирамо да их приведемо крају са формирањем бригаде. Канцеларија за сарадњу са цивилним структурама биће од вишеструке користи. Осим штабне функције у бригади, Канцеларија ће бити „полигон“ за обуку свих кадрова који се налазе на дужностима у органима за ЦВС. Научено знање током школовања у иностранству наћи ће своју примену у реалним условима на терену. На овај начин, и у троструком времену трајања у односу на време проведено на уса-

вршавању, оспособиће се најбољи кадар за ЦВС који ће са сигурношћу моћи да одговори свим захтевима прописаним *Нацртом упутства за оперативно планирање и рад команди у Војсци Србије*, и који ће равноправно моћи да учествује у извршавању ЦВС задатака у мисијама учешћа у изградњи и очувању мира у региону и свету – сазнајемо од потпуковника Авдића.

■ АДЕКВАТАН ОДГОВОР НА КРИЗУ

Приликом одређења плана развоја цивилно-војне сарадње и утврђивања обима задатака који морају бити урађени, анализирају се и решења из ове области оружаних снага страних земаља. Различите земље су различито приступиле утврђивању нормативно-правног уређења ове области, одређења циљева и организације рада. При томе су се, наравно, руководиле сопственим могућностима и потребама.

– За разлику од већине постојећих решења, ми настојимо да цивилно-војна сарадња код нас развије способност за све три мисије Војске Србије. Дакле, њена функција неће се односити само на мировне операције (како је то решено у највећем броју земаља Натоа и где се под појмом CIMIC подразумева ангажовање јединице изван територије сопствене државе) већ и на активности у служби одбране земље и на активности у пружању помоћи цивилним властима у природним, али и технолошким катастрофама. Разлога за то свакако има више, најважнија је чињеница да се у неким деловима наше државе повремено дешавају природне непогоде које захтевају планско ангажовање Војске и да су у неким регионима наше државе друштвени услови за боравак војних јединица слични условима какви постоје, на пример, у земљама света у којима се данас спроводе мировне операције.

Наравно, искуства из области ЦВС припадника страних земаља су нам од велике важности. Зато је један број старешина Војске школован у страним центрима за обуку у обављању ове делатности. Поменућу два значајна центра у оквиру Натоа, то су: *ЦВС група југ* у Мота ди Ливенци, Италија, и *ЦВС група север* у месту Будел, Холандија. У оба центра смо школовали наше људе, што ће и надале бити пракса. Поред обуке у иностранству, обука старешина за задатке ЦВС реализује се и код нас где су од скоро створе-

ни сви потребни услови за реализацију нове наставе. Обуку изводе инструктори из одређених страних земаља, најчешће из скандинавских, уз помоћ и асистенцију наших старешина који су обучени за тај посао. Наредни курс ЦВС реализоваће се у јуну 2007. године, обучаваће се 32 људи (16 странаца), а инструктори ће бити из Данске. Литература за самостално учење и оспособљавање из ове области је доступна и путем Интернета који нуди могућности за истраживање и лично усавршавање – каже потпуковник Авдић, додајући да је такође важно разграничити да демократска контрола Војске није предмет рада ЦВС, иако је то термилошки слично.

– Цивилно-војна сарадња је функција командовања а цивилно војни односи се тичу односа Војске и Парламента, Владе, председника Републике и осталих државних органа. Ми смо објекат контроле и не можемо да утичемо на процес контроле. Ако знамо да се демократска контрола војске односи на три важна питања, а то су: буџет којим располаже Војска, одлука о употреби и начину ангажовања Војске, и треће, на питања унапређења у генералске чинове и постављења на одговарајуће дужности, сматрам да ЦВС као део командовања није предмет демократске контроле. ■

Д. МАРКОВИЋ
Снимимо 3. ПЕРГЕ

ЗАЈЕДНИЧКА ВЕЖБА СРБИЈЕ, РУМУНИЈЕ И БУГАРСКЕ

ДУНАВСКА СТРАЖА

Један од заједничких циљева у сарадњи три земље јесте утврђивање интероперабилности снага и ефикасности механизма за активирање и реаговање оружаних сила на најразличитије безбедносне изазове

М оћни Дунав, гранична линија три земље, Србије, Румуније и Бугарске, биће позорница вежбе којом ваља утрти путеве одговора на могуће ризике и претње. Како истиче руководица нашег тима за припрему вежбе „Дунавска стража 07“ и заменик команданта Здружене оперативне команде (ЗОК) генерал-мајор Љубиша Диковић, тим сачињен од компетентних официра и цивилних експерата за област одбране остварио је циљ који је пред њега постављен. Договорени су сви важни елементи извођења вежбе и преостаје да се, координацијом тимова из све три земље, усагласе појединости.

Заједничка трилатерална вежба, наглашава генерал Диковић, планирана је годишњим плановима билатералне војне сарадње Србије са њена два источна суседа, Бугарском и Румунијом. Договорено је да се вежба изведе од 25. до 29. јуна, уз учешће националних тела за управљање кризама са ресорним министарствима владе све три земље. По типу, вежба спада у командно штабне вежбе, уз учешће јединица, а одвијаће се на оперативном нивоу.

У Србији још не постоји стручно тело које би координирало делатности на отклањању последица елементарних непогода, хемијских и осталих акцидентата. Недавне поплаве, клизишта и инцидентно загађење ваздуха на убедљив начин уверили су надлежне да се не сме одлагати формирање таквог тела. Поступање у тако озбиљним ситуацијама, које угрожавају и људске животе, не сме се препустити сналажењу појединца на терену, већ се кризама мора системски управљати.

Током вежбе „Дунавска стража 07“ биће проигране улоге институција система одбране на територији републике. Водећу улогу у таквим ситуацијама има Управа за одбрану Републике Србије, која сада функционише у оквиру Министарства одбране. Искуства са вежбе допринеће да та управа брже и

лакше прерасте у организацију која ће бити способна да координира напоре полиције, војске, цивилне заштите, хуманитарних организација и свих оних који су вољни да помогну када се појаве озбиљни проблеми.

■ СЦЕНАРИО

Заменик руководиоца тима за припрему вежбе пуковник Милан Мојсиловић, помоћник команданта ЗОК за операције, објашњава да се вежба

„Дунавска стража 07” заснива на реализацији садржаја у оквиру треће мисије Војске, то јест одбрани од елементарних непогода, акцидентних ситуација, али и борби против терористичких акција које су у савременом свету велика опасност. Војска Србије се на вежби појављује као учесник у пружању помоћи и подршке цивилним органима на нивоу целе републике.

Да би се нека вежба реализовала у духу замисли и основне идеје, објашњава пуковник Мојсиловић, у току планирања и организације вежбе потребно је устројити јасан сценарио који дефинише логички добро осмишљен пут у кризу, и ствара одређене изазове, ризике и претње. После тога, може се наступити са одређеним снагама и средствима и ићи ка крајњем циљу, а то је решење кризне ситуације стварањем повољних безбедносних услова у региону.

Генерал-мајор Љубиша Диковић

Сценарио вежбе је, наравно, фиктиван, што значи да су догађаји и инциденти на којима се заснива читаво ангажовање и активирање постојећег система реаговања – измишљени. Разрадом сценарија обухваћен је период од отприлике пет месеци до момента ангажовања снага, током којег се на Дунаву дешавају кријумчарења и припрема терористичких дејстава, што значајно дестабилизује све три државе.

У роду ће се користити стварне карте земаља учесника и примењиваће се реалне граничне линије. Ради увођења у војни део проблема креиран је велики кризни рејон са проглашеним ванредним стањем.

■ ПЛАНИРАЊЕ

– Основу за планирање вежбе црпимо из потписаних споразума са Бугарском и Румунијом, и они нам дају основе за даље проширивање сарадње. При том треба узети у обзир чињеницу да су те две земље сталне чланице НАТОа. Према томе, процес планирања трилатералне вежбе одвијао се према привременој директиви за вежбе у НАТОу BI SC ED 75-3 и према смерницама за оперативно планирање у НАТОу (GOP-BI-SC). При том није било уплитања виших команди НАТОа у организацију вежбе – каже пуковник Мојсиловић.

Процес планирања је практично завршен после одржавања финалне конференције 27. априла. Планирање се одвијало према документима НАТОа, али вежба која се планира и изводи на националном нивоу јесте национална одговорност и она се припрема по документима који се тичу употребе оружаних снага одређене земље, у конкретном случају Србије.

Битан документ за планирање вежбе био је закључак Владе Србије, којим се ресорна министарства обавезују да учествују у реализацији садржаја вежбе. То је МО и ВС пружило легитимитет када је реч о употреби оних снага и средстава која су у надлежности других министарстава Владе: унутрашњих послова, водопривреде и шумарства, капиталних инвестиција и здравља. На вежби ће бити ангажовани и Међународни комитет Црвеног крста и органи локалне самоуправе.

Планирања вежбе трајало је годину дана, исто као у армијама које припадају НАТОу. Од иницијалне, преко главне, до финалне конференције, припреме за вежбу је изводио тим ВС и МО. Тренут-

но у ВС постоји знатан број старешина којима је директива за вежбе по процедури НАТОа изузетно блиска. Њима је добро познат начин планирања вежби у том војном савезу. Исто тако, успешно изведена вежба „Плави пут” била је планирана на сличан начин као и предстојећа вежба.

■ БОРБЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Борбена организација учесника вежбе успостављена је тако да су формиране одређене тактичке групе. Једна тактичка група садржи јединице и здружене саставе ВС, са елементима за борбену и логистичку подршку. Друга тактичка група састављена је од ангажованих снага МУП, са елементима полицијских управа из рејона извођења вежбе, из Неготина, Зајечара и Кладова, управе пограничне полиције, ватрогасних бригада и представника министарства и Владе. Изузетак су специјалне јединице МУП које ће непосредно учествовати у противтерористичкој акцији. Управа за одбрану РС је носилац координације у тој тактичкој групи.

Команда здружених тактичких снага, која ће управљати дејствима обе тактичке групе, формира се од кадрова из Команде Ков. У њој ће се наћи сви неопходни елементи командовања, од судијског апарата, преко помоћника у оквиру саме команде, до органа команде који ће непосредно руководити целим процесом извођења вежбе. Има здружени карактер јер обухвата командовање јединицама два вида.

Судијски апарат има задатак и обавезу да прати све активности на вежби. Тај сегмент у команди је намењен за импутирање одређених проблема, стварање супозиција и сагледавање степена оспособљености јединица и начина реализације задатака и наравно на крају за давање оцене вежбе.

■ ТРИ СЕКВЕНЦЕ

Зона операције представља оперативни географски простор на ком се збивају фиктивни инциденти и ситуација се дестабилизује. За потребе вежбе „Дунавска стража 07” зона операције је ограничена на области три државе које гравитирају реци Дунав. Сама велика река на вежби се користи као вежбовна просторија. На њој се, на потезу од Ново Села у Бугарској до преводнице на ХЕ „Ђердап”, изводи вежба, уз уважавање географских елемената.

Пуковник Милан Мојсиловић

Најважнији дан на вежби биће тзв. дан високих гостију, када ће бити изведене три секвенце. Гости ће их посматрати са брода оружаних снага Румуније који испловљава из Новог Села код Видина. Секвенце је припремио Оперативни синдикат на чијем је челу био пуковник Драган Стојчић.

Прва секвенца вежбе догађаће се на Дунаву, између Бугарске и Румуније. Реч је о комбинованој противтерористичкој интервенцији на отетом броду којом ће руководити бугарска страна.

Друга секвенца има трилатерални карактер и одвијаће се на самој тромеђи. Њоме ће руководити српска страна, а противтерористичка акција на отетом броду изводиће се у условима примене хемијских средстава. Трећа секвенца вежбе, између оружаних снага Румуније и Србије, под вођством Румуна, одиграће се на преводници ХЕ „Ђердап”. Све три секвенце приказиће садржаје противтерористичких дејстава и борби. Део посматрача посматраће вежбу са приобалног дела Дунава, а високе званице ће вежбу наставити да прате са брода на ком ће бити припремљена презентација садржаја вежбе у току пловидбе. Време ће бити испуњено садржајима приказаним на плазма екранима, уз непосредно вођење спикера.

Оно што преостаје да буде довршено ових дана јесте координациони састанак на ком ће бити прецизирано још неколико детаља, и потом се креће у непосредну припрему за одигравање вежбе. ■

Александар АНТИЋ

САНАЦИЈА ПОСЛЕДИЦА
ЕКСПЛОЗИЈЕ У ПАРАЋИНУ

ДУБИНСКА ПРЕТРАГА ТЕРЕНА

До сада је обављена површинска претрага свих обрадивих и око 137 хектара шумских површина, што значи да је завршено 80 посто површинске претраге. Дубинска претрага је извршена на око 60 хектара ораница, које су претходно површински претражене. Укупно су пронађена 17.452 комада неексплодираних убојних средстава, на лицу места уништен је 15.721 комад, док је обележен и за уништење припремљен 1.731 комад неексплодираних убојних средстава.

Прошло је пола године од експлозије у војном складишту „Параћинске утрине“, када је серија снажних детонација нарушила мир поморавских градова Параћина, Ђуприје, Јагодине и околних села. Поновимо још једном – том приликом није било погинулих и теже повређених, док је материјална штета у виду порушених кровова и поломљених стакала убрзо санирана. Истражни судија Окружног суда у Нишу Радомир Младеновић спровео је истрагу и закључио да је експлозија последица самозапаљења нитрозних гасова на муницији 20 mm. Са завршетком истраге и надокнаде штете грађанима опало је и занимање јавности за складиште на Карађорђево брду, али припадници система одбране и данас стрпљиво и вредно раде како би санирали све последице експлозије

■ ПИРОТЕХНИЧКЕ ЕКИПЕ

У детонацијама је уништено 1.300 тона убојних средстава, док је 2.670 тона (95 посто преосталих убојних средстава) расељено из складишта. Стручне екипе су процениле да је 60 тона убојних средстава (БРК М79) небезбедно за транспорт и она ће бити уништена. Пиротехничке екипе и инжењерци Војске Србије су сваког дана на терену и трагају за расутиим убојним средствима. Реч је о великом и сложеном задатку. Да бисмо сагледали шта је све учињено и шта још треба урадити у наредном периоду, обишли смо екипе у околини Параћина.

Специјализоване снаге Министарства одбране и Војске Србије формиране су одмах после експлозије због санације терена, односно претраживања, проналажења, обележавања и уништавања неексплодираних убојних средстава. У почетку је тежиште ангажо-

вања било на санацији уже зоне око центра експлозије у општини Параћин, при чему је посебна пажња посвећена прегледу трасе ауто-пута. Оформљене су и две екипе које су радиле по пријавама грађана о неексплодираним убојним средствима на територијама општина Ћуприја и Параћин и ту су врло брзо уклоњена сва неексплодирани средства. Извршени су преглед и чишћење избегличког насеља „7. јул“, чиме су општинским органима створени услови да приступе санацији објеката, а житељима насеља је омогућено да се безбедно врате у своје домове. Приоритет у раду био је и рашчишћавање прилазних путева до складишта, свих локалних путева и трасе далековода, како би се мештани безбедно кретали по комуникацијама и стручни органи обављали своје послове.

— До почетка ове године — говори координатор активности на санацији последица од експлозије потпуковник Милорад Кузмановић — свакодневно смо ангажовали 120 лица, и то 77 на претраживању и уништавању неексплодираних убојних средстава, док су остали обављали задатке физичког, саобраћајног и санитарског обезбеђења. Од нове године до данас сваког се дана ангажује 55 лица, од тога 35 на претраживању и уништавању. Ти људи тренутно раде на површинском претраживању и чишћењу шумских површина у рејону војног полигона и унутар техничког дела складишта, уништавају пронађена неексплодирани убојна средства на затеченим локацијама и у фугасама, раде на дубинском претраживању обрадивих површина у рејону викенд-насеља и физички обезбеђују шири рејон око центра експлозије.

У протеклом периоду тежиште рада специјализованих екипа МО и ВС било је на рашчишћавању обрадивих површина. Грађанима Параћина и Ћуприје су одавно створени услови за нормалан живот и рад, преостало је још да се у викенд-насељу „Желиводе“ за-

Зона санације последица експлозије у складишту „Параћинске утрине“

БЕЗ ИНЦИДЕНАТА

До данас није се догодио ниједан инцидент приликом извршавања задатака санације терена, што наводи на закључак да припадници Министарства одбране и Војске Србије све послове претраге, проналажења, обележавања и уништавања неексплодираних убојних средстава обављају стручно, професионално и ефикасно. Незгода се, ипак, догодила 6. децембра прошле године, када је радник Електродистрибуције из Ћуприје активирао неексплодирани део кумулативне мине за ручни бацач. Убојна средства су била обележена траком и предвиђена за уништавање, али је радник ушао у обележену зону, узео метак 20 mm и бацио на место за прикупљање убојних средстава, чиме је изазвао детонацију. Оваква неопрезност, срећом, није имала трагичне последице, и радник ЕПС-а је задобио само лакше повреде.

И даље се преко средстава јавног информисања упућују упозорења и потребна обавештења грађанима, а недавно је с тим циљем одштампано 35 хиљада летака и 25 хиљада плаката. Штампане је обављено у организацији Управе за одбрану РС, Црвеног крста Србије и Центра за разминирање, док је новчану донацију дала организација Уједињених нација SEESAC.

Страх увек постоји, али уздамо се у знање, стручност и искуство — Вод за техничко одржавање убојних средстава 201. логистичке базе

врши дубинска претрага терена. Екипе МО и ВС имају изузетну подршку МУП-а, одељења МО Параћин, штаба цивилне заштите, локалних самоуправа Параћина и Ћуприје, а недавно је учеснике у санацији терена посетио и начелник ГШ ВС генерал-потпуковник Здравко Понош.

РАШЧИШЋАВАЊЕ СКЛАДИШТА

У последњих десетак дана започето је рашчишћавање складишта. Другим речима, тек предстоји посао рашчишћавања ужег центра магацинског комплекса, где је и највећа густина неексплодираних убојних средстава. Када ће се завршити радови на санацији терена? Тешко је рећи. Можда до лета, а можда и касније. Послови проналажења, уклањања и деактивирања неексплодираних убојних средстава нису нимало једноставни. Током рада наилази се и на опасна убојна средства, а једно од најсложенијих је противпешадијска распрскавајућа одскочна мина ПРОМ 1. Она има упаљач у самом телу, тако да код дела тих средстава постоји потенцијална опасност од активирања упаљача. Зато

Импровизације нема – екипа ТРЗ Крагујевац

је у раду са тим и другим средствима која имају упалач потребна велика опрезност.

Пиротехничари знају добро за замке и опасности, јер је иза њих већ велико искуство. „Најважније је“ – каже вођа екипе пиротехничара из ТРЗ Крагујевац мајор Милан Милошевић – „да се право-времено реаговало, а ми ћемо овај посао завршити на најбољи могући начин“.

— ■ МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ

Радни дан припадника специјализованих екипа почиње са јутарњом смотрам. На терену се ради по групама, и то не више од пет часова, зато што је међународним стандардима и нашим правилима и прописима предвиђено да је толики период оптималан за извођење претраге. Ради се под панцирима и шлемовима, што од свих учесника у санацији терена захтева и изванредну психофизичку издржљивост. „Све што пронађемо“ – истиче потпуковник Кузмановић – „класификујемо у три вр-

сте – безопасну фурду која се чува, средства која довозимо на привремено место за уништавање и средства која не смеју да се померају, тако да се она уништавају на затеченој локацији“.

У површинском претраживању терена ангажују се старешине и војници из 352. инжењеријског пука. „Густа шума и шикара траже велико напрезање“ – тврди командир пионирског вода за претрагу терена потпуковник Сениша Маринковић – „и добру психолошку припремљеност. Нама помаже искуство које смо стекли у раду приликом експлозија у складиштима Дубница и Богутовачка Бања, те у трагању за прикривеним минама на путевима који воде ка нашим базама у Копненој зони безбедности“.

Оно што пронађу прокупачки инжењерци, на лицу места уништавају припадници вода за техничко одржавање

Стављање експлозива у фугасу

убојних средстава из 524. логистичке базе. На челу те екипе је капетан Михајло Маринковић.

Претрагом простора складишта бави се људство из вода за техничко одржавање 201. логистичке базе. „Страх увек постоји“ – говори старији водник Игор Стојановић – „али уздамо се у знање, стручност и искуство“. Рад усложњава чињеница да су убојна средства распаднута, те да се мора добро препознати да ли средство има детонатор, иницијални део или експлозив. „Импровизацији нема места“ – тврди вођа екипе ТРЗ Крагујевац старији водник Милан Марковић – „и кад год нисмо сигурни, средство се уништава на лицу места“. Гледајући популарног „Шојку“ и другове како раде, јасно је да се случају ништа не препушта и да је безбедност људи увек на првом месту. По мишљењу цивилног лица Зорана Вучића, рад на уништавању неексплодираних убојних средстава око парафинског складишта, ипак је једноставнији од проналажења касетних бомби, зато што су оне за наше пиротехничаре биле непознате и није се знало каква изненађења носе.

Није довољно обавити површинску претрагу да би се добила валидна чистоћа терена по међународним стандардима. Зато се на терену налази и екипа пиротехничара Ваздухопловства и ПВО, која има велико искуство стечено у дубинском претраживању на Копаонику, складиштима код Ћуприје и Новог Пазара и аеродромима Поникве, Батајница, Лађевци и Ниш. Екипа коју чине заставник прве класе Радоје Роговић, заставници Драгутин Пејковић и Горан Димитријевић, те старији водници Константин Миљковић и Владан Жупањац стрпљиво претражује терен метал-детекторима, који откривају неексплодирана убојна средства на дубини од пола метра. До сада је на тим дубинама пронађено 35 неексплодираних средстава, а вођа ваздухопловних пиротехничара потпуковник Данко Стојановић тврди: „Придржавамо се свих војних, али и међународних стандарда у дубинском претраживању терена“.

■ ЗОНА РАЗЛЕТАЊА

Сваког дана, од 14 до 14,15 часова, уништавају се неексплодирана убојна средства у фугасама и на затеченим местима. Неексплодирана убојна средства која могу да се помере смештају се у фугасе (до пет килограма чистог експлозива) и активирају преко спорогорећег штапина и упалача. Тај задатак обављају припадници ТРЗ Крагујевац, које предводи цивилно лице Зоран Миловановић.

Лица која раде на претраживању и уништавању неексплодираних убојних средстава добијају дневну надокнаду у висини четири службене дневнице. Ми нисмо богато друштво да тај опасан и ризичан посао платимо онако како је потребно, али можда треба наћи и друге начине да се занимање пиротехничара вреднује. Верујемо да би увећани радни стаж, нешто већи годишњи одмор, бесплатан опоравак у неком од војних одмаралишта и други видови стимулације показали да друштво цени све оно што пиротехничари чине у стварању безбедних услова за живот и рад наших грађана.

Зона разлетања, у којој је највећа густина неексплодираних убојних средстава, има полупречник 1.600 метара од центра експлозије, док је њена површина осам милиона квадратних метара. Пет милиона квадратних метара су обрадиве површине, воћњаци и виногради, а три милиона квадратних метара простиру се по шумским теренима и пределима густог растиња. До сада је обављена површинска претрага свих обрадивих и око 137 хектара шумских површина, што значи да је завршено 80 посто површинске претраге. Дубинска претрага је извршена на око 60 хектара обрадивих површина, које су претходно површински претражене. Укупно су пронађена 17.452 комада неексплодираних убојних средстава, на лицу места уништен је 15.721 комада, док је обележен и за уништење припремљен 1.731 комад неексплодираних убојних средстава. Међу пронађеним неексплодираним убојним средствима највише има мина 60 mm и делова кумулативних мина М 57 за ручне бацаче. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ

Уништавање неексплодираних убојних средстава код Петроварадина

ЧИШЋЕЊЕ КРСТАЧИЦЕ

Експертски тим за уништавање неексплодираних убојних средстава Управе за одбрану Републике Србије уништио је већу количину муниције разног калибра, заосталу из Другог светског рата, пронађену на петроварадинској обали Дунава

Када се Дунав, након нешто вишег водостаја, повуче у своје корито, не ретко се појаве злокобни остаци минулих ратова, представљајући тако опасност за купаче, ала се и љубитеље природе, али понајвише за оне најмлађе.

По речима Бошка Пилиповића, начелника Одељења за одбрану Новог Сада, само од новембра прошле године до данас на територији града пронађено је и уништено преко 600 килограма неексплодираних убојних средстава, од авионских бомби до муниције ситнијег калибра. Понајвише тога је пронађено, као и овог пута, на петроварадинској обали Дунава, подручју званом Крстачица.

Како сведоче учесници НОР-а, управо је на том месту био усидрен немачки брод са товаром муниције за Источни фронт, кога су 1944. потопили војвођански диверзанти. Да се ради о великом товару говори и чињеница да се на том локалитету сваке године откривују повеће количине заостале муниције.

Након извршене идентификације и процене стања у коме се налазе неексплодирана убојна средства, трочлани експертски тим Управе за одбрану, кога су чинили искусни пиротехничари потпуковник Срећко Гавриловић, старији водник Ивица Симић и логистичар старији водник Никола Радосављевић, утврдио је да се ради о двадесет артиљеријских граната калибра 76, 88 и 100 милиметара, те већој количини муниције за противавионске топове калибра 20 и 30 милиметара.

– Ову меру заштите и спасавања становништва од пронађених неексплодираних убојних средстава спроводимо у координацији и сарадњи са органима локалне самоуправе, посебно МУП-ом, Домовима здравља и ватрогасним јединицама на терену. Без њихове сарадње, подршке и помоћи ми не бисмо могли сами да урадимо овај посао, а свака локација изискује посебан третман и посебне мере безбедности – рекао нам је потпуковник Гавриловић, који се овим послом бави пуних двадесет година. А само је у току прошле године, боравећи 170 дана на терену, уништио тачно 2.126 комада муниције разних калибара.

Уништавање неексплодираних убојних средстава пратили су и Зоран Вучевић, председник Скупштине Новог Сада и командант Цивилне заштите и Миленко Василић, начелник Одељења за одбрану АП Војводине. ■

Б. М. ПОПАДИЋ

СКУП КОМАНДАНАТА ВОЈНИХ ОБРАЗОВНИХ ИНСТИТУЦИЈА У ПУЛИ

ЗНАЊЕ И ИСКУСТВО

Конференција команданата установљена је 1972. године на предлог Канадског одбрамбеног колеџа, а њен циљ је јачање сарадње у области вишег војног образовања између војнообразовних институција земаља НАТО, како би се омогућила размена информација и побољшали образовни методи

Конференција команданата одбрамбених академија и колеџа, јединствен годишњи скуп челних људи војних образовних институција која делује под окриљем Одбрамбеног колеџа НАТО из Рима, одржана је од 22. до 25. априла у Пули, у Хрватској. Домаћин овогодишњег скупа, 36. по реду, била је Команда за здружено образовање и обуку „Петар Зрински“ из Загреба. У раду су учествовали представници војних академија, колеџа и универзитета одбране из Северне Америке, Европе, Африке, Азије и Аустралије, укупно 55 институција са 107 представника, од којих 33 генерала и адмирала, односно 41 командант, директор и председник.

Делегацију Војне академије Републике Србије представљали су генерал-мајор мр Видосав Ковачевић, начелник ВА, пуковник др Јожа Сивачек, декан и пуковник др Младен Вуруна, продекан за последипломске студије.

Радни део Конференције трајао је три дана, од којих су прва два била посвећена састанцима и дискусијама, док је преподне трећег дана било намењено за неформалне састанке појединих подгрупа које делују у оквиру Конференције.

Првог дана одржана су два предавања по позиву, дат је преглед остварених резултата рада по акционим тачкама предложеним на претходној конференцији команданата (2006) а презентоване су и теме које би по оцени организатора могле бити интересантне за све учеснике.

Предавања по позиву одржали су Дијего А. Руиз Палмер, начелник одељења за планирање у Одсеку за операције Главног штаба НАТО и пензионисани генерал-мајор Роџер Леин, заменик команданта ISAF-8. Предавање генерала Леина, „Перспективе са терена: вештине које официри поседују и знања која су им потребна да би се сучили са комплексношћу новог театра операција“, било је нарочито интересантно јер је реч о искуствима официра који је учествовао у мисијама на Кипру, Северној Ирској, Балкану, Африци и Авганистану. Из његовог излагања треба издвојити предложени правац развоја стратегијског образовања који би обухватио фокусирање на стратегијски контекст, стимулисање ширих расправа, развој индивидуалних вештина виших официра у складу са савременим потребама и неговање обуке у реалним условима.

Једна од акционих тачака на којој се у протеклој години интензивно радило је *Нацрт референтног курикулума за мултинационално образовање*. Нацрт је представио др Џим Барет из Канадске одбрамбене академије и предложио је курикулум Мултинационалног курса за штабне официре, намењен официрима који су већ обучавани за процесе планирања операција у штабовима и командама на тактичком нивоу. Основни модули курса су Национална искуства, Интерагенцијска средина, Реконструкција и стабилизација и Процедуре рада мултинационалних штабова.

Први радни дан завршен је излагањима на три теме: Културни изазови у војним операцијама, Примена платформе виртуалног студирања у напредном образовању и Веза између људске безбедности и војне доктрине.

Другог радног дана радило се по групама а представљени су и регионални приступи образовању виших официра и државних службеника. Једна од расправа била је о проналажењу продуктивног комбинованог модела учења за потребе образовања у одбрани који би се заснивао на претходно стеченом знању и актуелним искуствима. Дискусију је водио генерал мајор Пол Хаси, командант Канадске одбрамбене академије. Он је нагласио да треба бити посебно опрезан у примени комбинованог учења и свих осталих модела учења на даљину када расправљамо о образовању које мора да припреми студента за околности које су неизвесне и несигурне.

Дискусију о резултатима Мултинационалног експеримента и последицама за образовање штабних официра водио је генерал мајор Волф-Дитер Лузер, командант Командно-штабне школе оружаних снага Немачке. Он је истакао да је експеримент спроведен ради истраживања последица по образовање штабних официра, али да су у експерименту

САРАДЊА ЦЕНТРАЛНОЕВРОПСКИХ КОЛЕЏА

Састанку подгрупе „Команданти централноевропских колеџа“ присуствовали су команданти и представници одбрамбених колеџа и војних академија из Словачке, Словеније, Румуније, Пољске, Хрватске, Чешке Републике, Мађарске, Србије и Балтичког одбрамбеног колеџа.

Подгрупа је донела закључак да се у последњој недељи новембра, у Брну, одржи званични састанак команданата на којем би биле представљене војне образовне институције централноевропских земаља и достигнућа у организацији и акредитацији високог образовања према Болоњској декларацији.

испитиване и нове форме сарадње између војске, владиних и невладиних организација.

Једна од тема била је о истраживањима у подршци образовању са циљем побољшања оперативности и трансформације. Руководилац дискусије, генерал потпуковник Џон Кизели, командант Одбрамбене академије Велике Британије, рекао је да је веома важно да знамо ко шта ради и ко шта студира, да би Одбрамбени колеџ НАТОа могао да буде место прикупљања тих информација.

У делу Конференције који се односио на регионалне приступе образовању виших официра своје програме и могућности презентовали су Европски колеџ за безбедност и одбрану, Балтички одбрамбени колеџ и Академски форум Црно море, док су Јужноафричка Република и Албанија изнеле предлоге за формирање регионалних центара. Истакнута је и потреба организовања курсева који би премостили јаз до којег долази услед све веће потребе за увођењем цивила у војне операције, нарочито у фази стабилизације и реконструкције.

Наредни скуп команданата биће одржан 2008. у Толеду, у Пешадијској академији шпанске војске. ■

Др Младен ВУРУНА

ПУКОВНИК
ЏЕЈМС ТАБАК,
КОМАНДАНТ
НАТО ШКОЛЕ
У ОБЕРАМЕРГАУУ

ЗАЈЕДНИЧКА ИНТЕРЕСОВАЊА

Командант школе НАТОа у Оберамергауу дошао је недавно у Србију да истражи области у којима се може унапредити сарадња са Министарством одбране и образовним институцијама Војске Србије

Школа НАТОа у Оберамергауу у Немачкој, основана 1975. године, почела је свој рад скромно, са незнатним бројем полазника, да би прошле године кроз њу прошло 10.832 студента из 57 држава. Полазници долазе из земаља НАТОа, чланица Програма Партнерства за мир, Медитеранског дијалога, Истамбулске иницијативе за сарадњу и других држава, као што су Јужна Кореја, Аустралија, Монголија.

Шта полазници могу да науче у вашој школи?

– Учимо их свим војним предметима. Студенти из земаља чланица НАТОа и ПЗМ информичу се првенствено, примера ради, о учествовању у мировним мисијама и сарадњи између трупа из различитих земаља за време операција. Поред војних курсева, као што су планирање операција, контрола наоружања, имамо и друге, као што су они о информисању јавности. Имамо 84 курса који се нуде у двогодишњем циклусу. Сваки траје од једне до три недеље. Схватили смо да већина шефова не жели да њихови људи одсутвују дуже, те смо се томе прилагодили. Зато су наши курсеви кратки, али интензивни.

Ко су предавачи?

– Настојимо да будемо што бољи. Наши предавачи су стручњаци из различитих области. Неки од њих су из наше школе, али настојимо да остваримо сарадњу и са предавачима ван ње, са различитих војних академија, из пословног и света науке, светских организација као што су УН, Црвени крст и слично. Покушавамо својим студентима да пружимо

поглед на предмет изучавања који није само војнички, већ свеобухватнији.

Када је почела сарадња ваше куће са Министарством одбране и Војске Србије?

– Недавно сам постао командант школе НАТОа у Оберамергауу, па не могу са сигурношћу да кажем, али мислим да је та сарадња почела 2003. године. Од тада је кроз њу прошло 109 српских студената, који се по постигнутом успеху могу мерити са свим осталим полазницима.

Први пут сте у Београду. Који је циљ ваше посете?

– Истражујем области у којима Министарство одбране и школа могу да унапреде сарадњу. Надам се да можемо постићи добар договор о сарадњи са вашим војним школама. Сагледавамо и могућност да се неки припадник МО и ВС упуту да предаје и буде представник за она питања која Србија жели да предочи у нашој школи, пред њеним полазницима који долазе из интернационалне заједнице.

На који начин се борите са конкуренцијом? Шта видите као предности ваше школе?

– Ми имамо 32 године искуства у међународном подучавању. Не знам да ли је наша школа боља од ваших, али је свакако другачија и бићемо срећни да поделимо корист од нашег великог искуства. Не мислим да постоје било какве тајне у подучавању. Реч је о посвећености и другачијем приступу. Ради смо да то поделимо са Министарством одбране и другим заинтересованима.

Верујемо да свака земља има нешто различито у сагледавању истих питања. Стога, када се на једном месту скупи бројна интернационална заједница и подели своје погледе на неки проблем, добија се различита перспектива. Последица тога је да се проблеми могу лакше решавати. ■

С. ЂОКИЋ

ИСКУСТВА ВОЈНИХ СВЕШТЕНИКА У КАНАДИ

У ПОТРАЗИ ЗА СМИСЛОМ

Као верни одраз канадског друштва у коме се негује слобода изражавања и живљења у складу с вером, оружане снаге Канаде могу се похвалити војним особљем различитих веровања али и свештеницима који се брину за задовољење њихових религијских потреба. Војни свештеници су саветници команданата и прва линија психолошке, моралне и етичке помоћи војницима, због чега је њихов утицај на морал изразит.

Експертска група свештенства оружаних снага Канаде, у којој су били капелни пуковници Лоренс Мекајзак и Карл Меклин и мајор Тери Червик, недавно је посетила Генералштаб Војске Србије и домаћинима представила оквир за регулисање верског живота у Војсци Канаде, историјат и организацију војне свештеничке службе, место и улогу војних свештеника у војним мисијама, богослужбене објекте у Војсци Канаде и друге теме.

Војно свештенство у оружаним снагама Канаде, према речима наших гостију, почиње организовано да делује од Првог светског рата, премда је, спорадично, и пре било свештеника у трупима. У то време многи од њих пратили су војнике „преко мора“. На крају рата остали су само у неким јединицама и служили пола радног времена. Када је избио Други светски рат, свештеничка служба у војсци се увећала и поново су се у Европи, у оквиру канадских јединица, нашли и свештеници који су бринули за духовне потребе војника. По завршетку тог рата одлучено је да свештеничка служба настави са пуним радним временом, да се служи у базама дуж целе Канаде и свагде где има канадских јединица. У то време биле су две врсте организације: римокатоличка и екуменско про-

тестанска, које су до деведесетих година прошлог века функционисале независно једна од друге.

– Наше верске и војне вође разумеле су потребу да радимо заједно и две свештеничке службе сјединиле су се у једну. Тако данас постоји једна организација која служи задовољењу духовних и верских потреба канадских војника римокатолика, англиканаца, протестаната и осталих верника – објашњава пуковник Лоренс Мекајзак.

■ ЦВЕТАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ

У оквиру војне свештеничке службе у Канади заступљене су бројне религије, по речима саговорника има 24 или 25 различитих деноминација, углавном хришћанских. Међутим, у оквиру канадске војске делује и један имам, и то пуно радно време, али и рабин који служи део времена у јединици у средини где живи. Данас у канадским оружаним снагама пуно радно време чинодејствује 190 војних свештеника.

А на који начин Канађани одређују које ће вероисповести бити заступљене у њиховим оружаним снагама?

– Канада је веома велика и разнолика земља у којој се верује у различите богове. Наша војска одражава ту различитост. Ми смо млада нација емиграната, и нација нам и даље зависи од људи који желе да дођу и славе различитост и верске традиције – каже пуковник Мекајзак. – Ми верујемо у слободу, а једна од основних је слобода изражавања и живљења у складу с вером, било да је хришћанска, хинду, муслиманска, јеврејска или нека пета. Војска је само одраз нашег друштва, у коме цветају различитости, и стога имамо војно особље свих религијских група и свештеничко особље које се брине да су њихове религијске потребе задовољене.

Било је зато занимљиво чути како Канађани успевају да у оквиру једне организације помире различите вере и њихове некад супротстављене догме?

– Једна од основних ствари коју свештеници науче јесте да служе заједно, екуменски. Имамо школу за људе који се баве овим послом, коју сви наши капелани морају да заврше, као и неке друге курсеве који им омогућавају да науче да раде екуменски. Да би могли да раде заједно, морају да разумеју у шта верују друге религијске групе и науче шта је заједничко различитим верским традицијама. Настојимо да као божја деца живимо у мирној коезистенцији – одговара пуковник Мекајзак.

Војни свештеник се, по речима пуковника Меклина, постаје након одговарајуће обуке. Будући војни свештеник мора да има факултетску диплому, пожељно је и звање магистра, уз обавезне две године свештеничког искуства. Уз то, мора да задовољава одговарајуће стандарде своје религијске групе, али и војне стандарде који подразумевају између осталог и добро психофизичко стање. Уколико се његова пријава за војног свештеника

У МАНТИЈИ СА ЧИНОМ

Војна свештеничка служба организована је по војном и свештеничком устројству, па је и сам положај војних свештеника унеколико двострук. Као део својих цркава, одговорни су својим црквеним великодостојницима, али будући да су истовремено и припадници војне организације, одговорни су и војсци.

Главни војни свештеник има чин генерал-мајора, његови саветници су тројица свештеника пуковничког чина, а постоји још и 14 потпуковника, 44 мајора, који углавном воде службу на тактичком нивоу, као и више од стотину капетана.

Род у војсци свештеници започињу с капетанским чином.

– Не заборавите да ми у оружане снаге улазимо са високим образовањем. Уз то смо и лични саветници команданта, и радимо у високо професионалном тиму. То не можете с ниским чином – појаснио је пуковник Карл Меклин.

БЕЗ БОРБЕНИХ ЗАДАТАКА

На питање да ли имају и војне задатке, гости из Канаде објашњавају да су неки од њихових задатака заједнички за све припаднике оружаних снага и подвлаче да они не обављају борбене задатке и не носе оружје. Али, кад су на борбеном пољу, морају бити и физички и психички способни да поднесу лоше услове живота, као и остали војници, да буду део тима и преживе.

уважи, кандидат завршава 14-недељни курс, након кога може почети са службом у војсци. Наравно, он и касније може завршавати различите курсеве који ће му помоћи да што боље обавља своју службу. Највећи број њих опслужује око 600 верника.

Дужност свештеника у оружаним снагама Канаде јесте, како то објашњава мајор Червик, да обезбеђује верске обреде за припаднике канадских оружаних снага и њихове породице.

– Имамо бројне капеле за своје потребе у којима организујемо многе програме. Свештеник умногоме помаже војницима и официрима у случају различитих потреба – када на пример имају брачне проблеме обезбеђује им брачну подршку. Ако се појаве суицидне идеје, обезбеђује се саветовање и упућује специјалисти. Свештеник често јединицу прати и на терену, и тамо, у земљи или преко мора, обезбеђује спиритуалне обреде, помаже у одржавању морала трупе, а приметили смо да војници често траже савете у области етике и морала.

■ СУКОБ ЗАПОВЕСТИ

На питање како решавају могући сукоб између основне религијске заповести „не убиј“ и војне наредбе „убиј“, покушао је да одговори пуковник Мекајзак.

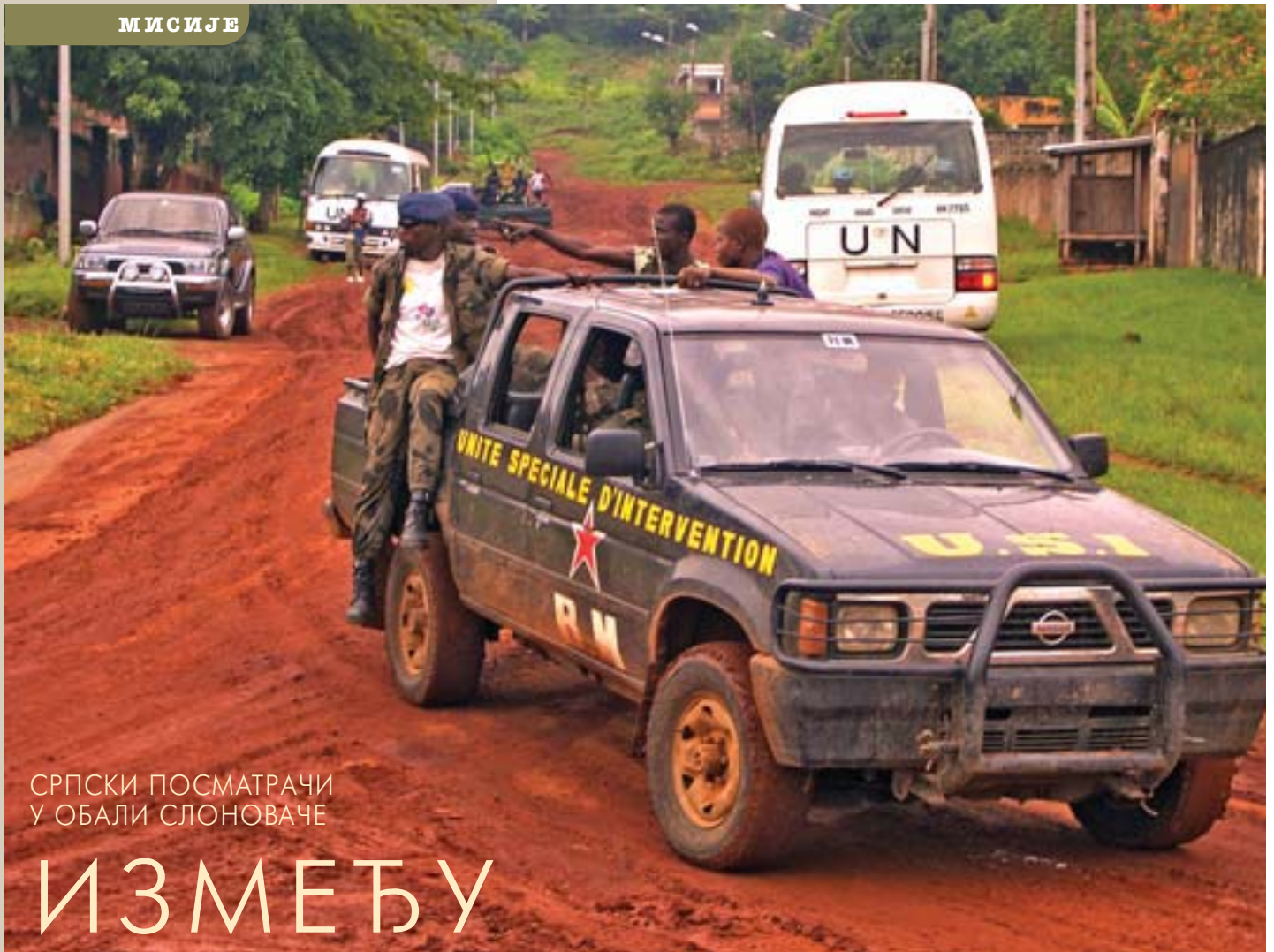
– Као свештеници, ми не носимо оружје и не учествујемо у биткама. Али осећамо да је потребно изаћи у сусрет верским потребама људи који служе у војсци. Ми охрабрујемо мир и помирење. Војници служе у изазовним операцијама, и често пате од озбиљног стреса, због чега долазе код нас како би у разговору покушали да пронађу смисао и тако превазишли тешке ситуације.

– Иако смо и ми део војске, и имамо чинове, војници знају да не учествујемо у борби, и да смо тамо као знак божје љубави – додаје пуковник Меклин. – Војно особље је свесно нашег значаја и посебног односа које припадници јединица имају с нама. Ми често познајемо породицу војника и проблеме с којима се сусреће. У прилици смо да разговарамо с оним ко је угрожен, да му помогнемо да разуме ситуацију у којој се налази, и покуша да је реши. То се посебно односи на војнике који су учествовали у тешким операцијама као што је она у Авганистану. Ми смо неретко прва линија помоћи која је њима неопходна.

– Када се боре да донесу неку тешку одлуку, ми смо ту да им помогнемо са моралним или етичким саветом. Уз то, на терену често обезбеђујемо хуманитарну помоћ, сусрет и разговор верских вођа. То може да помогне смиривању ситуације – објашњава мајор Червик.

Војни свештеници се понекад нађу „заглављени“ између потреба војника и обавезе према команди. Такве ситуације, како каже пуковник Меклин, решавају тако што настоје да помогну да се разлике међу њима премосте. Често сугеришу команди отварање неких питања за које ова пре није била спремна и саопштавају командантима с каквим се тешкоћама сусрећу војници и шта би требало да се уради како би морал ојачао. Неретко се то односи на неке основне људске потребе војника, као што је додир са породицом. „Ми смо религијски ослонац јединице и саветници команданта, који има обавезу да нас саслуша“, закључују они, наглашавајући значај који имају на смањење ванредних догађаја и јачање морала трупа. ■

Снежана ЂОКИЋ
Снимимо Даримир БАНДА

СРПСКИ ПОСМАТРАЧИ
У ОБАЛИ СЛОНОВАЧЕ

ИЗМЕЂУ СЕВЕРА И ЈУГА

Мировна операција Уједињених нација у Обали Слоноваче (UNOCI) успостављена је Резолуцијом Савета безбедности УН 1528, која је усвојена у фебруару 2004, а на основу процене да ситуација у тој земљи представља континуирану претњу светском миру. Припадници Министарства одбране Републике Србије у тој мировној операцији учествују од 1. маја 2004. са три војна посматрача. Међу њима су били и наши саговорници који су се управо вратили из те далеке афричке земље...

Пре свега десетак дана тројица припадника Министарства одбране Србије, мајор Ненад Зонић, капетан прве класе Владимир Костур и капетан Александар Живковић, вратили су се у земљу по истеку њиховог једногодишњег мандата у Обали Слоноваче, где су учествовали у мировној операцији Уједињених нација. У разговору који смо водили у Центру за мировне операције, покушали смо да сумирамо утиске у главама и срцима, током дванаест месеци живота и рада у тој афричкој земљи.

■ ПОГЛЕД УНАЗАД

Бивша француска колонија Обала Слоноваче потпуно политичку независност стекла је 1960. године. Ипак и данас, готово пола века касније, може се закључити да је независност само формална јер је остао велики утицај Француске на све сфере живота. Након стицања независности, Обала Слоноваче је деценијама била економски и политички ослонац нестабилној Западној Африци, да би после државног удара 1999. у земљи настала криза, а потом, три године касније, уследио и грађански рат. До примирја склопљеног 2003. године у рату је погинуло на хиљаде, а протерано више од милион људи.

Земља је такозваном Зоном поверења подељена на два дела: северни, на коме се налази побуњеничка војска „Нове снаге“ на челу са бившим

студентским лидером Сороом и броји око 40.000 побуњеника и јужни, где су легалне владине снаге војске и полиције којих има око 18.000. Иако побуњеника има више, многи од њих нису наоружани нити униформисани. На челу земље је председник Гбагбе који се налази у јужном делу. У основи сукоба севера и југа јесте борба за моћ и сви инциденти су мотивисани политичким и племенским разлозима.

Мировна операција Уједињених нација у Обали Слоноваче (UNOCI) успостављена је Резолуцијом Савета безбедности УН 1528, која је усвојена у фебруару 2004. године, а на основу процене да ситуација у тој земљи представља континуирану претњу светском миру.

Осим поменутих снага, карактеристично је да се на простору те афричке земље налази и око четири хиљаде припадника француских оружаних снага, Ликорн, а на основу дугорочног војног споразума о билатералној војној сарадњи те две земље. Ликорн има специјални статус и није под командом УН-а.

■ МАНДАТ МИСИЈЕ

Најважнији задатак припадника мировних снага у Обали Слоноваче, који су распоређени у 17 тимова, била је контрола Зоне поверења у којој није био дозвољен покрет наоружаних снага севера и југа. То је био и најтежи задатак посматрача пошто су се у зони слободно кретали припадници Ликорна који су неретко ометали редовне контроле, а дешавало се и да су ограничавали кретање посматрача Уједињених нација.

Мандат мисије УН обухвата и послове разоружања, повратка расељених лица, заштиту особља УН, институција и цивила, подршку хуманитарним акцијама, имплементацију мировног процеса, подршку у области људских права, обезбеђење спровођења закона и владавине права. Један од задатака било је и спровођење пописа становништва што је до сада највише обављено на северу земље. Колико је значајно да се тај задатак спроведе сведочи податак према коме готово 7,6 милиона становника нема идентификациона документа нити се зна њихово порекло. Иако су за ту сврху одвојена средства, ни-

Локални превоз у Обали Слоноваче

СТРУЧНЕ ПРИПРЕМЕ

Курс за мировне посматраче, који су завршили наши саговорници, дао им је одличан основ за рад у мисији, а ниво знања језика и познавања компјутерских вештина који су имали био је довољан за рад без икаквих проблема. Као веома користан они оцењују тренаж за управљање теренским моторним возилима који су имали пре одласка у мисију, а који им је знатно олакшао обављање редовних дужности, пошто се дешавало да дневно возе и по хиљаду километара.

је постојала политичка воља да се попис обави.

Сва тројица наших саговорника су током боравка у Обали Слоноваче радили у њеном и северном и јужном делу где су, осим контроле спровођења ембарга на оружје, контролисали нелегалну продају дијаманата и племенитих метала. Како се дијамантска поља налазе у северозападном делу земље, под контролом побуњеника, снаге УН нису имале приступ пољима што им је знатно отежавало посао. Постоје подаци према којима је прошле године нелегално извезено дијаманата у вредности од око 40 милиона долара и то преко Гане која је добила санкције на извоз те врсте дијаманата, а извоз је пребачен на Мали. Другим речима, за разлику од много чега другог, нелегална трговина функционише сасвим нормално.

Наше саговорнике у Обали Слоноваче заменили су мајори Саша Милутиновић, Драган Селимовић и Драган Пејић. Њих је дочекала сасвим другачија ситуација у земљи, од оне коју су пре годину дана затекли њихови претходници. Наиме, 11. марта ове године, после директних преговора између вођа сукобљених страна, председника Гбагбоа и Сороа, постигнут је споразум да се у року од пет недеља формира Влада националног јединства. Влада је формирана пре истека утврђеног рока и формиран је нови генералштаб, а снаге севера и југа интегрисане су у јединствену војску Обале Слоноваче. За премијера нове владе изабран је Соро.

Интересантан је податак да је највећи проблем приликом формирања јединствене војске био тај што високе чинове војних команданата са севера, који су раније били подофицири у војсци Обале Слоноваче, нису хтели да признају на југу. Због тога су за водеће личности у новом генералштабу изабрани људи који нису имали значајније улоге на северу нити на југу. Споразумом је предвиђено и формирање Зелене зоне уместо Зоне поверења која је укинута, спровођење пописа становништва и након десет месеци одржавање избора на свим нивоима.

И поред оптимистичких договора и поступака, али и процена да је тренутна безбедносна ситуација у мисији стабилна, истиче се да је даљи развој догађаја непредвидив јер искуства из прошлости указују да многи споразуми нису спроведени до краја. О даљем развоју ситуације у Обали Слоноваче верујемо да ћемо вас информисати такође из прве руке. ■

Сања САВИЋ

БЕЗБЕДНОСНИ РИЗИЦИ

Честе оружане пљачке и убиства на путевима, блокаде путева, недовољна безбедност објеката у којима су станова-ли, честе демонстрације против снага УН, висок ризик у саобраћају, највећи су безбедносни ризици са којима се сусрећу посматрачи УН у Обали Слоноваче.

У току мисије сва тројица посматрача из Србије одликована су медаљама које се додељују након шест месеци и годину дана боравка у мисији, завршили су обуку у спровођењу инспекције наоружања и опреме, а капетан Александар Живковић је завршио курс за заштиту дечијих права.

Ипак, уз све ризике, када се осврну, кажу да им је најтежа била одвојеност од породице.

АНАНАС И БАНАНЕ ЗА ДОБРОДОШЛИЦУ

Иворијанци су веома дружељубив народ, домаћински расположен. Свако село, ма колико велико односно мало било, има свог вођу који прима посетиоце, разговара са њима и преговара. Сваки гост је добродошао и увек ће бити поча-шћен, макар то били вода или воће. Ипак, приметно је да је домаће становништво наследило негативне навике колонијалиста пошто се богати према сиромашнима односе као што су се колонијалисти односили према локалном становништву. Социјалне разлике су снажно изражене, тако да се на ободима најсиромашнијих села могу видети виле попут оних у Београду.

СЛОНОВАЧА – БЕЗ СЛОНОВА

Обала Слоноваче назив је добила због тога што су њене луке некада биле главни центри за извоз слоноваче у Европу. Данас се, кажу, у тој земљи не може видети ниједан слон.

И поред тешких послова које деца у Африци обављају од најранијег узраста, увек су расположена за фотографисање

С п е ц и ј а л н и   п р и л о г

АРСЕНАЛ 5

ДАЛЕКОМЕТНА ПУШКА
12,7 mm M93 ЦРНА СТРЕЛА

**БАЛКАНСКА
ПЕДЕСЕТИЦА**

РУСКИ РАКЕТНИ КОМПЛЕКС
ЗЕМЉА-ВАЗДУХ С-400

**МУЊА
СА ЗЕМЉЕ**

НУКЛЕАРНЕ ПОДМОРНИЦЕ
КЛАСЕ АКУЛА

**ТИХИ
ЧЕЛИЧНИ
ЦИН**

БАЛКАНСКА ПЕДЕ

САДРЖАЈ

Далекометна пушка 12,7 mm М 93 црна стрела	
БАЛКАНСКА ПЕДЕСЕТИЦА	32
Будућност оклопних борбених возила	
УНАПРЕЂЕЊЕ СИСТЕМА ЗАШТИТЕ	36
Руски ракетни комплекс земља–ваздух С-400	
МУЊА СА ЗЕМЉЕ	40
Вишенаменски хеликоптер НН-90	
ЕВРОПСКИ ФАВОРИТ	44
Нуклеарне подморнице класе акула	
ТИХИ ЧЕЛИЧНИ ЦИН	49
Шест деценија у страху - самоходно оруђе 90 mm М-36	
РАЗАРАЧ ТЕНКОВА	53

Уредник прилога
Мира ШВЕДИЋ

Данас постоје многобројне снајперске пушке великог калибра које су нашле своје место и улогу у војним и полицијским јединицама широм света. И наша фабрика *Застава-оружје* произвела је популарну *педесетицу*. Остаје само да се заврше финални радови на пушци 12,7 mm М 93 и од ње начини квалитетно далекометно снајперско оруђе.

Помињање снајперисте или снајперске пушке у војним срединама изазива слику нестандартног оружја (изгледа, димензија, облика, а понекад и калибра), које стрелцу омогућава да на већим даљинама (на границама или изван граница ефикасног домета јуришних пушака) ефикасно погађа и неутралише циљеве важне за непријатеља, попут команданта, командира, курира, везисте, итд. У цивилним круговима мало је другачије, јер је то најчешћа асоцијација за врхунског спортисту који је славу стекао на стрељачким манифестацијама. Али то су само први утисци.

Поред техничких предуслова које треба да има нестандартна снајперска пушка (а који се односе на квалитет израде, избор калибра и механизма за окидање, ергономију целе пушке, а нарочито кундака), битан елемент јесте избор и квалитет оптичког нишана, или како се данас каже оптоелектронског уређаја за нишањење дану и ноћу. Међутим, да би се снајперски систем комплетирао, поред склопа пушке, оптоелектронског уређаја за нишањење и избора муниције, неопходан је и људски фактор – стрелац снајпериста. Тај избор је и најтежи. Снајпериста не може да буде свако. Неке људске особине могу се изоштрили на курсу за снајперисте, односно,

ДЕСЕТИЦА

подесити за снајперисту, али је најтеже створити професионалца који ће безосећајно повлачити обарач.

Тежња данашњих противснајперских тимова јесте повећање домета и прецизности, а то значи опремити снајперски тим оружјем које ће и на даљинама већим од километар моћи успешно да елиминиса непријатељевог снајперисту. Избор је пао на велики калибар и чувену *педесетицу*, како се каже на Западу, односно на 12,7 mm у преводу. Тај калибар је донекле новина за снајперску пушку, али не и за противоклопну (ПО) или противтенковску (ПТ).

БРИТАНСКИ КОРЕНИ

Пушак великог калибра произведена је пред сам крај Првог светског рата, када се на бојишту појавио први тенк – енглески М-1, *Велики Вили*, изузетне ватрене моћи. Располагао је са два топа 57 mm и четири митраљеза. Било је то фебруара давне 1916. године. Британци су упоредо са тенком произвели и ПТ пушку у калибру 12,7 mm, која је била тешка 15,7 килограма. Касније су развили и аутоматску ПТ пушку калибра 13,97 mm, тежине 18 kg, знатно веће пробојности од прве.

После завршетка Првог светског рата западноевропске земље запоставиле

су развој и усавршавање ПТ или ПО пушак и топова, али не и Немци, посебно после доласка нациста на власт. Руси су развили две противтенковске пушке, *симонова* (ПТРС-41), и *дегјарева* (ПТРД-41), калибра 14,3 mm, чије зрно на устима цеви развија невероватну брзину од 1.000 m/s, и на 300 метара удаљености пробија оклоп дебљине 35 милиметара. Али је тежина тих пушак била велика – између 20 и 22 килограма. Приликом отварања ватре јако су трзале, нарочито *симонова*, па се одустало од ње и прихваћена је *дегјарева* пушка.

И на нашем балканском ратишту партизанске јединице користиле су против окупатора заплењене ПТ и ПО пушке великог калибра, али и противтенковску пушку *борис* 13,97 mm, коју су добили од савезника током 1944. и 1945. године.

Како се Други светски рат приближавао крају, тенкови су били све бржи, а оклоп све чвршћи, па су неке од водећих сила одустале од даљег развоја и производње ПТ и ПО пушак. Међутим, калибри од 10 до 20 mm не умиру заједно са пушком. Они прелазе на тешке митраљезе. А пушка великог калибра бива заборављена све до локалних ратова, које су водиле, углавном, земље победнице из Другог светског рата.

Руси су пред крај Другог светског рата на своје ПТ пушке стављали оптику и тако добијали снајперске пушке великог калибра, из којих су отварали ватру на великим даљинама и користили их за гађање циљева иза лаког заклона. Јачином калибра пробијали су заклон и елиминисали противника. Слично су радили и Енглези у Бурми против јапанских снајпериста.

Ни у Вијетнамском рату нису изостале пушке великог калибра као снајперске пушке. Амерички војници су искористили поуздани митраљез .50 M2 HB и на њега стављали оптички нишан, чиме су добили оружје које је омогућавало прецизнију ватру на већим даљина од њихових тадашњих снајперских пушак. Тако се родила нова врста снајперске пушке великог калибра, данас популарно названа *педесетица*.

Педесетица је настала захваљујући Ронију Барету (Ronny Barret), који је своју гаражу седамдесетих година претворио у радионицу и основао данас надалеко чувену фирму „Barret Firearms“. У његовој радионици почео је развојни пут полуаутоматске пушке калибра .50 BMG. Без обзира на то што је конструктор располагао оскудним знањем из конструкције оружја, ипак је успео да конструише и произведе чувену *лаку педесетицу*, означену као Bar-

ret M82, коју још називају и „велики деда“ свих сродних пушак.

Данас постоје многобројне снајперске пушке великог калибра, које су нашле своје место и улогу у многим војним и полицијским јединицама широм света. То доказује и било која слика специјалних снајперских тимова из Авганистана или Ирака, на којима је поред ногу војника постављен неки од модела *педесетице*, углавном производ фирме „Barret Firearms“.

УЛОГА СНАЈПЕРИСТА

Следећи светске трендове и *Застава* – Наменска производња средином деведесетих година појављује се са далекометном снајперском пушком 12,7 mm, под радним називом *црна стрела*. Она је од почетка најављивана као снајперска пушка великог домета, са којом ће моћи да се гађа и успешно елиминиса циљеве на даљинама до 2.000 метара. Међутим, да би то заживело у нашој војсци требало би још много тога да се постави на право место. Понајпре да се реше место и улога снајперисте на великом калибру.

Не може се занемарити главни задатак који се данас поставља пред сваког снајперисту, без обзира на калибар његовог оружја, а то је борба против непријатељевог снајперисте. Како је реч о снајперу великог калибра, апсурдно би било да се пушка налази у неком стрељачком одељењу, у неком воду, и да се њоме дејствује из прве линије одбране или напада, као што то чине други војници наоружани аутоматским јуришним пушкама. До сада је правилима било регулисано колика је теоретска и борбена брзина гађања снајперисте. Међутим, борбену брзину гађања требало би да одреди сам снајпериста, јер она искључиво зависи од тежине и својстава задатка. Могла би да износи метак на дан или десет, али на дан, а не на минут.

Вратимо се *црној стрели*. Пушка снајперска далекометна (ПДС) 12,7 mm М 93 намењена је за уништавање важнијих појединачних откривених (непокретних, тренутних, покретних) и маскирних живих циљева на већим даљинама. Поред живих циљева, успешно дејствује на отвореном простору и на неборбена и лакооклопљена борбена возила, а и на осетљиве циљеве, као што су приземљени авиони и хеликоптери, средства везе, средства за електронско ометање и праћење, итд.

Оружје је погодно за употребу у брдским пределима и за заштиту пограничног појаса, те за уништавање плајућих мина на рекама и језерима. Поред тога, један од најважнијих задатака (а он зависи ис-

кључиво од врсте борбене активности (јединице) јесте борба против непријатељевих снајперских парова и тимова.

Успешно дејство на откривене и добро видљиве циљеве далекометна снајперска пушка постиже на даљинама до 1.800 m, на неборбена возила до 1.800 m, а на борбена возила до 800 метара. За гађање том пушком користи се метак 12,7 mm са панцирно-запаљивим зрном Б-32 (врх зрна обојен црвеном бојом), панцирно-запаљивим обележавајућим БЗТ-44 (врх зрна обојен црном бојом) и, наравно, вежбовни метак 12,7 mm. Међутим, треба имати у виду да је та муниција до сада била намењена за сасвим другу врсту оружја – за М2 НВ митраљез. Своје задатке извршавала је густином ватре и таква муниција није морала да буде избалансирана, а камоли да то буде снајперски метак.

Пушка се пуни оквиром од пет метака. Борбена брзина гађања зависи искључиво од врсте задатка који снајпериста извршава, а креће се од 8 до 10 метака.

ПРИМЕЊЕНА РЕШЕЊА

Далекометна снајперска пушка 12,7 mm М 93 састоји се од цеви, сандука, механизма за окидање, затварача, кундака, гасне кочнице, оквира, ножица, оптичког нишана, рукохвата, рукохвата за ношење, облога и прибора.

Цев је намењена да у њој метак опали и да зрну одреди правац, обртну брзину и стабилност при лету. Водиште зрна је ижлебљено и има осам жлебова и осам поља, а корак увијања износи 381 милиметар. На цеви су споља урађена два навоја, и то на предњем делу за везу са гасном кочницом и на задњем делу за везу са сандуком, где је уврнута. По дужини цеви налази се осам жлебова који олакшавају пушку, а уједно служе за хлађење цеви. Дужина цеви је 1.007 милиметара. Међутим, поставља се питање да ли су нам потребни цеви те дебљине и канали за њено хлађење ако знамо борбену брзину гађања оружја. Тимовима који се са бродова боре са минама које плутају можда и треба таква цев. А осталима? Али када се погледају страни модели снајпера великог калибра види се да и на њима цеви имају своја лежишта за хлађење – имају га најпознатији модели „Berrete Firearms“, и то на типовима М99, М99-1, М95

и М90, затим јужноафрички модели NTW 14,5 и 20 милиметара, и други.

Сандук обједињује све делове пушке у једну функционалну целину. Он је са горње стране отворен и затвара га затварач, а са доље стране налази се отвор за смештај оквира. Унутрашња траса сандука служи за смештај и вођење затварача. На предњем делу сандука урађен је навој преко кога се остварује веза сандук-цев.

Али сандук те пушке има једну ману. Реч је о утврђивачу оквира. Неретко се дешавало да, приликом дејства, односно после пуцња, оквир једноставно испадне из сандука. То се догађало само када је оквир напуњен са три или четири метка. Зато се поставља питање да ли је за ту пушку превелик капацитет оквира – од пет метака, или је потребно да се утврђивач оквира на страни сандука преправи или подеси тежини оквира.

Механизам за окидање има функцију да задржи ударну иглу у запетом положају када је затварач забрављен и да га ослободи при повлачењу обараче. За затварач је узет стари проверени Маузеров систем, који је прилагођен габаритима *црне стреле*.

Гасна кочница се налази на устима цеви и за њу се причвршћује навојним делом, а гасови настали сагоревањем барута истичу кроз бочне отворе на њој. Облика је стреле у односу на правац гађања. Са обе стране има два отвора кроз која пролазе барутни гасови. Количина и снага барутних гасова који се враћају назад није

служе да придрже метак и дају му правац при потискивању у лежиште.

Ножице које служе као наслон приликом гађања из пушке обезбеђују стабилност приликом нишањења. Висина ножица може се, по потреби, подешавати помоћу стезне војнице којом се фиксира жељена висина. Ножице имају два положаја: склопљен, када су приљубљене уз дрвену облогу, и оборен, када се употребљавају.

На тој пушци нису најбоље решене ножице затварача. Оне се користе искључиво приликом поправке финог нишањења. Питање је да ли то снајпериста може да уради са једном руком, ако другом балансира на линији нишањења са 16 килограма тешком *црном стрелом*, а да при том, када ослободи стегу ножице, оружје једноставно не превагне на ту страну? Наравно, за то фино нишањење снајперисти је потребна физичка помоћ колеге с којим је у пару, или мало модерније решење телескопске ножице која ће, одвијањем или завијањем, одмах померати висину горе или доле. Поред тога, постоје замерке и на саму шапу ножице, где је само једна страна заобљена на доле. Шта то значи? Ако се ножице користе на меком земљишту – песку, оне лепо пропадају и дају коликуну-толику сигурност, јер не клизе напред-назад, али ка-

да се заузима лежећи став на неком равном земљишту, бетону, итд. клизање ножица напред-назад треба решити препреком која неће дозволити то

занемарљива и може веома лако да демаскира снајперисту ако је заузео положај на прашњавом путу.

У оквир те пушке смешта се пет метака – у два реда наизменично. Са пушком се спаја преко лежишта на доњем делу сандука и утврђује се утврђивачем који се налази са леве стране сандука. Тело оквира чине две странице (лева и десна) и два граничника (већи и мањи). При конструкцији оквира посебна пажња се поклања облику и димензијама усана оквира које

Оптички нишан

Гасна кочница

Ножице

Механизам за окидање

Кундак

кретање. Због тога би на дно ножице требало заварити два до три врха који би спречили проклизавање ножица на равним површинама.

Приликом појаве *црне стреле* наслућивало се да ће највећи проблем због димензија тог оружја бити рукохват за ношење. Уз помоћ рукохвата за ношење није никакав проблем пренети *црну стрелу* у касарнским условима са једног краја писте на други и вратити га у оружју. Али приликом теренских или борбених услова то представља озбиљан проблем. Војник у борби понекад треба да се креће погнуто или да пузи – што највише примењују снајперисти. А није тако просто и лагано претрчавати погнуто са ослањањем само на једну руку или пузити на бок са пушком тешком 16 kg, која је дуга такоређи исто колико и ви – 1.670 mm. Ако је за утеху, то није проблем само са *црном стрелом* већ и са свим снајперским пушкама великог калибра. Ручица *црне стреле* има дрвену облогу, која је колико-толико анатомски прилагођена људској шаци, али на страним моделима о томе се водило мало више рачуна, па се рукохват потпуно прилагодио људској шаци и израђен је од пластичне масе.

ОПТОЕЛЕКТРОНИКА

За гађање са том пушком користи се оптички нишан М 94. Он омогућава високу тачност гађања малих циљева у неповољним светлосним условима. Захваљујући кончаници која је осветљена гасом трицијумом може се успешно гађати у сумраку и при видљивој ноћи.

Оптички нишан преко своје кончанице и механизма за њено померање омогућава мерење даљине на основу познате висине и ширине циља у границама од 400 до 1.400 m, заузимање даљине гађања од 0 до 1.400 m на механизму даљине, заузимање даљине гађања

од 1.500 до 1.800 m на кончаници оптичког нишана, заузимање бочних поправки (лево и десно) у границама од 0 до 20 хиљадитих, и то помоћу добоша механизма правца од 0 до 10 хиљадитих и помоћу кончанице од 0 до 10 хиљадитих.

Тај нишан се састоји од механичких и оптичких склопова. Механички обухватају: постоље, вијак са утврђивачем, механизам даљине, механизам правца, гумену шкољку или гумени прстен на окулару и систем за осветљавање кончанице. А оптички склопови обухватају: објектив, кончаницу, обртни систем сочива и окулар.

Постоље има вођицу у облику ластиног репа, која се спреже са одговарајућим испустима у облику ластиног репа на сандуку. Са десне стране постоља налазе се, у продужетку вођице, на два места објумице, у чије се отворе преко два прстена (пластична) и две покретне полуобјумице смешта дурбин.

Механизам даљине намењен је за заузимање даљине до циља (табличних углова) и састоји се од добоша даљинара, нареџаног точкића, вијка за ректификацију и поклопаца. Поклопац вијка за ректификацију налази се са горње стране механизма и утврђује се навојем. Намењен је да заштити вијак за ректификацију од прљавштине и нечистоће. На њему се налазе два удубљења дубине 3 mm – једно наспрам другог на 180 степени. Скидањем поклопаца долази се до вијка за ректификацију са којим се кончаница помера по висини горе-доле.

Гумена шкољка штити сочиво окулар од прљавштине и механичких оштећења. Уместо гумене шкољке, на неким оптичким нишанима постоји само гумени прстен на окулару. У том случају је нишањење отежано, јер неувежбани снајпериста тешко може да заузме правилно растоја-

ње од окулар а де се не појављује сенка, а приликом окидања може да нанесе повреде у области аркаде (које се у жаргону називају „идиотски рез“).

Оптички нишан за *црну стрелу* има фиксно увећања 8 x 56 mm, што је за даљине на којима се жели гађати са далекометном снајперском пушком, ипак, мало. Остале земље које са већим или мањим успехом производе далекометне снајперске пушке истог или већег калибра користе моћније оптичке нишане – оне који имају фиксно увећање од 10 или чак и 12 пута. Оптика унутар кућишта је солидна, а кончаница је већ виђена, јер је скоро идентична као код ОН М93.

Са механизмима правца и даљине рукују се лако, као и са диоптерским изоштрављивачем оптичког нишана. Једина новина јесте принцип монтирања на пушку. Одустало се од провереног начина бочног монтирања оптичког нишана и примењен је нови – монтирање на врх сандука, уз помоћ вођице облика ластиног репа. Тај начин је управо од почетка доносио тешкоће, јер се од силе трзаја утврђивач знао ослободити, а оптички нишан би једноставно отпао са врха сандука. Проблем је одмах решен једним утврђивачем на почетку рама, који онемогућава да се нишан скине или да падне све док се тај утврђивач не притисне. Појавиле су се и незгоде када војници мало нижег раста користе оружје. Ако правилно држе кундак на згибу рамена неће моћи да користе оптички нишан и да нишане, јер им је сувише далеко и високо.

Остали произвођачи далекометних снајперских пушката нису желели да компликују ствари у вези са носачем оптичког нишана, већ су применили проверене и поуздане методе постављања оптике на оружје помоћу „плицатинијеве“ шине. ■

Иштван ПОЉАНАЦ

УНАПРЕЂЕЊЕ СИСТЕМА ЗАШТИТЕ

У дилеми ново или модернизовано све је израженији тренд продужења века експлоатације старијих оклопних борбених возила путем модификација, преуређења у возила друге намене или уградње најновијих компонената појединих подсистема. Такође је изражен захтев за њиховом стратегијском покретљивошћу – производњи лакших возила масе до 18 тона ради лакшег допремања на удаљене тачке у свету. Али иако се траже мања возила, нико се не одриче тежих, чак се чини да додатним оклопљавањем она постају све тежа.

Наглашено настојање произвођача одбрамбених технологија, када је реч о оклопним борбеним возилима (ОБВ), јесте да арсенал постојећих оклопњака прилагоде условима ратовања у урбаним просторима и тзв. асиметричним дејствима. Зато, безмало сви, желе да ОБВ заштите из свих правца, кружно, али и од дејства ПТ мина и импровизованих експлозивних средстава, пре свега у бокове, кровне и задње површине возила. Предузимају се и мере наоружавања ОБВ са оружјем које одговара тим условима: митраљеви, аутоматски бацачи граната, бацачи димних и експлозивних кутија и др. При томе, посаде ОБВ треба да управљају тим наоружањем из заштићеног положаја у возилу, односно даљински.

Такође, општа тенденција у свету одбрамбене производње је да се под вођ-

ством најмоћнијих компанија и главних произвођача ОБВ формирају здружене микрокомпаније, конзорцијуми, некада од фирми које деле океански простори. Насупрот томе, многе мале земље настоје да у кооперацији са великима и моћнима, или самостално, ипак остану на сцени, чак и да појачају свој значај на међународном тржишту, односно да самосталним развојем и производњом очувају своју самосталност – на пример Финска, Швајцарска, Шведска, Аустрија, Турска, Грчка и друге земље Европе, потом Блиског и Далеког истока.

Опште је запажање да се на многим изложбама НВО све мање срећу тенкови, осим оних који се годинама серијски производе, а главне позиције све више заузимају пешадијска борбена возила (БВП), претежно точкаши, и врло лака оклопна возила, такође точкаши.

ЛЕОПАРД 2 PSO

Немачка је за своју армију произвела 2.115 тенкова *леопард 2* MBT у верзијама A4, A5, A6 (шведска модификација Strv 122). Ти тенкови се налазе у још девет земаља Европе, а у самој Немачкој их је остало око 1.000. Неке земље модификују *леопарде* према својим стандардима или их производе лицензно, уз одговарајуће измене и дају им своје називе. На прошлогодњој изложби EuroATORY фирма KMW приказала је најновије модификације тог тенка – *леопард 2* PCSO (Peace Support

Operation) – тенк за подршку мировних операција. Он је боље заштићен и прилагођен условима извршавања борбених задатака у урбаним срединама, те заштићен од напада са свих страна, од мина, погодака у бочне и задњу страну, у кров, од средстава за блиску ПОВ, ПОВР, запаљивих боца, касетне муниције и друго.

Тенк је задржао најновији топ 120 mm, глатке цеви L/55 који испалије побољшану верзију разорне гранате, наравно и основне ПТ пројектиле типа APFSDS и HEAT. На крову куполе, иза поклопца отвора послуживоца, инсталирано је универзално постолје са даљинским управљањем за митраљез 7,62 mm, 12,7 mm или аутоматски бацачи граната 40 mm. Постолје се користи за свако од тих оружја.

Оклопна заштита је појачана на предњој страни тела и куполе од дејства APFSDS и HEAT пројектила. Међутим, знајући из искустава у Ираку да главна опасност тенковима не прети са чела, као у великим ратовима, нити од тенкова или наменских ПТ оружја за борбу на већим даљинама, већ од мина, импровизованих минскоексплозивних средстава, нарочито од врло раширене примене RRB (типа RPG-7 и његових модификација, али и других сличних ПТ средстава за блиску борбу) и *молотовљевих коктела*, а и других минско-запаљивих направа, на *леопарду 2* PSO ојачани су оклоп и укупна заштита у више угрожених зона тенка – двослојни под, уклањање најнижег реда граната са пода, додатна кућишта торзионих осо-

За уклањање препрека на путу инсталисан је дозерски нож на *леопарду 2*

вина, седиште возача овешено о кров и ојачан под, противкумулативни штитници су продужени до петог потпорног точка а и додатни оклоп на бочним зидовима куполе. На крову куполе је појачан оклоп додатном челичном плочом а истакнути делови нишанских справа су накнадно заштићени, укључивши и челичне мреже за заштиту од бацања камења. Сва та додатна заштита повећала је масу тенка за више од две тоне и приближила га тежини америчког M1A2 абрамса и енглеског челениера 2 (око 63 тоне). То је вероватно лимитирајућа граница преко које се, без већих проблема, неће ићи. Решења се очекују у примени активне заштите и нових материјала за оклоп. У вршници је усвајање активне заштите.

За уклањање препрека и барикада на путевима, шута и материја од рушених тврдох објеката и зграда, инсталисан је дозерски нож којим управља возач са свог места електрохидрауличким уређајем. Посебна пажња посвећена је маскирним премазима и смањењу радарског одраза возила.

Немачка армија захтевала је да се спроведе модернизација 70 тенкова леопард 2А5 у леопард 2А6М (слово М подразумева противминску заштиту). То је урађено и 15 леопарда (тежи за две тоне) модификовано је прошле године, а остали ће ове. Швеђани ће применити слично решење а ознака њихових верзија биће Strv 122 М. Ти модели су послужили за даљу доградњу заштите и пројектовање модернизованог леопарда 2 PSO. У немачкој армији има још око 1.000 тенкова леопард 2А4/А5/А6, али није поуздана бројка колико ће бити преведено на ниво леопард 2 PSO. Вероватно ће 300–350 јединица бити предвиђено за снаге за брзе интервенције.

ЛЕКЛЕРК AZUR

Француски произвођач GIAT произвео је свој тенк леклерк AZUR (Action en Zone Urbaine – акције у урбаним зонама). Нову додатну заштиту GIAT је развио у сарадњи са Управом за техничку службу КоВ француске армије. Држећи се принципа да основни борбени тенк не сме да пређе масу од 55 тона, Французи су и при пројектовању свог тенка крајем 1980. године ојачавање заштите тенка учинили мање тешким, мада не и мање гломазним од немачког решења на леопарду 2.

Оригинални бочни штитници ходног дела продужени су уназад, а у наставку је монтирана шипкаста ограда (грил) која обухвата, од петог точка, задњу страну тела и куполе. Стандардна ширина тенка леклерк је 3,71 метра (са штитницима) и она премашује међународне критеријуме о дозвољеној ширини терета који се транспортује железницом (3,54 м). Због тога је у таквим случајевима предвиђено преклапање штитника увис и везивање обе стране ме-

Монтирана шипкаста ограда (грил) на леклерку

ђусобно. Бочни штитници садрже и пакете ERO (изузев решеткастог дела). Тиме је у целини побољшана заштита од кумулативних пројектила, пре свега од РБР. На крову куполе је додатно ојачана заштита од касетне муниције. Изнад моторног одељења посебна оклопна плоча требало би да штити од запаљивих боца. Назад на телу су прикључена два носача са кантама за воду који, сем основне намене, имају и функцију заштите од кумулативних пројектила. Како је у основној верзији тенка примењен модуларни концепт оклопљавања, лакше је извести замену модула и прикључити елементе са бољим заштитним својствима него код других тенкова.

На куполи је инсталисана турела за митраљез са даљинским управљањем из унутрашњости куполе. Митраљез 7,62 мм је заштићен и примарно је намењен за самоодбрану тенка од блиских напада, појединачно и група, укључујући и нападе са горњих етажа зграда. Није познато да ли ће свих 357 тенкова леклерк, колико их се налази у француској армији (без специјалних возила), бити модификовано по моделу леклерк AZUR. Такође, отворено је питање да ли ће исто бити модификовани и осталих 436 тенкова леклерк (и специјалних верзија) продатих Уједињеним Арапским Емиратама. Модели додатног „грила“ примениће се и на точкашким оклопним транспортерима VAB 6x6 и лаким извиђачким оклопним аутомобилима ВБЛ 4x4 Panhard. Иначе, решеткасти штитници су примењени у Ираку на више типова ОБВ.

У току је завршно испитивање система активне заштите тенка за који се очекује скорашња оперативна примена. Један систем развила је компанија Thales, AST (Advanced Survivability Technology – напредна технологија за преживљавање), а други развија GIAT, познат као NSA (Nouveau Système d'Autoprotection – нови систем самозаштите). Оба система садрже детекторе

ИЦ и ласерског зрачења, електронске омотаче, сензоре за реаговање и активирање бацача димних кутија или друге врсте рецептора за пресретање ПОВР и ракета испалених из РБР.

CV90120-T

Лаки борбени тенк, или ловац тенкова, CV90120-T је последња варијанта добро познатог шведског БВП типа CV90/CV-Combat Vehicle или на шведском Stridsfordon-90 (у наоружању армије Шведске има око 500 возила CV9040) у варијанти БВП или SPAА оруђе, самоходни минобацач 90120 AMOS и друге верзије, а не мање их је извезено у неке друге земље. Конзорцијум BAE Systems Land Systems Hägglunds, заједно са компанијом Бофорс, произвео је најновије борбено возило за ватрену подршку, ПОВ али и за одбрану од напада наоружаних хеликоптера. Тенк је наоружан топом калибра 120 mm глатке цеви, швајцарске производње, типа СТГ 120 mm L/50. Возило је борбене масе 32 тоне (у развоју је захтевана маса од 25 тона) са посадом од четири стална и три искрчна члана.

Основни оклоп пружа заштиту од панцирних пројектила AP 14,5 mm кружно, од APFSDS пројектила калибра 30 mm са чеоне стране, одакле штити и од ручних ПТ средстава типа RPG-7 и слично. У основној конфигурацији поседује уређај за НХБ заштиту, заштиту од електромагнетне детекције и смањење радарског одраза. Додатном балистичком заштитом (модули од специјалног челика) повећана је кружна заштита од APFSDS пројектила 30 милиметар. Примењен је нови шведски систем активне заштите AAC (Advanced Armour Concept), напредни оклопни (заштитни) концепт шведске фирме Akers Krutbruk у сарадњи са немачком фирмом IBD. Систем је смештен на крову куполе, покрива кружни сектор од 360

Лаки шведски борбени тенк CV90120-T

степени. Детектори ИЦ и електронског зрачења региструју опасност од система вођених ПОВР, говори се и од ручних бацача, а затим аутоматски активира дејство димних и експлозивних бацача тенка за пресретање долазећих пројектила.

Посебност тенка CV90120-T јесте темпирни пројектил топа који се ласерски наводи у завршном делу путање, а време детонације се програмира у систему за управљање ватром. Пројектил може да се ефикасно употреби за борбу против хеликоптера који лете мањом брзином или су у лебдећем положају. Поткалибарни пројектил APFSDS пробија 65 mm оклопа под 90 степени на даљини 2.050 метара. Тенк поседује све савремене оптоелектронске уређаје за осматрање и нишањење дању и ноћи, навођење оруђа и могућност командира тенка да гађа са приоритетом. Због веће масе од базног модела уграђен је мотор Scania DS 14 од 445 kW снаге и аутоматска трансмисија Perkins X300-5. Савремени ходни део и систем за управљање, уз погонски блок, омогућавају брзо кретање тенка (70 km/h), савладавање тешког земљишта и лако управљање.

VBCI 8x8 (AIFV)

Борбено оклопно возило пешадије VBCI (Véhicule Blindé de Combat d'Infanterie) резултат је заједничког рада GIAT Industries и Renault Trucks Defense. Иако је најављено као ново возило, његова појава дугује свој настанак ширем француско-немачко-британским ангажовању и напорима на евровозилу с почетка 1990. године – програм VBM/GTK/MRAV, вишенаменско оклопно модуларно возило. Како је сарадња на том програму прекинута, Французи су развили серију експерименталних возила VEXTRA 8x8 (Vehicule d'Experimental de Transport) – експериментално транспортно возило, које, када се упореде слике из 1999. за време довођења тих возила на Косово и Метохију ради опитовања са данашњим возилом

VBCI 8x8, готово да нема разлике у конфигурацији.

Француска армија потражује 700 возила, од тога 550 у варијанти БВП/VBCI/ и 150 возила у командној верзији VPC/. Очекивања су да се годишње производи око 100 јединица. GIAT је основни уговорач, Ренаулт је одговоран за погонски блок, EADS за командно-информациони систем пуковског нивоа, електропогон куполе и стабилизатор, Сагем за осматрачко-нишанске уређаје, осим командирове справе (Galileo Avionics), за куполу FN Herstal, а Michelin за гуме.

ВБЦИ треба да поступно замени старија гусенична возила AMX-10P ICV и уђе у састав јединица за брзе интервенције и мировне операције снага УН.

Возило је пројектовано да буде у тандему са тенком леклерк, али и да самостално, у саставу своје јединице, извршава различите борбене задатке. Велика унутрашња запремина возила (13 кубних метара) омогућава удобан смештај три стална члана посаде и осам искрчних пешака. Мотор Scania снаге 410 kW омогућава овом тешком оклопном транспортеру од 28 тона

максималну брзину до 120 km/h. Мењач је ZF Renk, аутоматски преносник са 7+1 степеном преноса. Широке гуме са унутрашњим протектором и централном регулацијом притиска омогућавају прилагођавање возила теренским условима подлоге по којој се креће. Возило може да се транспортује авионом C-130 *херкулес*, али се при укрцавању скидају истакнути делови са куполе, додатни оклоп, гориво (осим резерве), опрема посаде и друго, што може да лимитира транспортабилност.

Основни оклоп је на бази алуминијумских легура, заварене конструкције, преко којег се додају модули од титанијума или композитних материјала. Водило се рачуна и о примени заштите од ИЦ термалног одраза, термоизолације грејних површина и расхлађивању издувних гасова.

За VBCI показују интересовање и друге земље, међу којима је и Велика Британија, која би могла да га укључи у свој програм FRES (Future Rapid Effect System) – снага за брзо деловање. Произвођач има предуговор за око 65 возила, од тога 54 у верзији VBCI и 11 у командној верзији (VPC-Vehicule Poste de Commandement). Очекује се почетак серијске производње током ове године, а испоруке би требало да трају седам година.

Будући планови за VBCI предвиђају развој фамилије возила са више варијанти: основно VBCI са куполом Dragar (једноседа) у коју је уграђен топ M811 калибра 25 mm и спрегнути митраљез у засебној кућишту ван куполе AA 7,62 mm NF1; командно возило VPC са митраљезом 12,7 mm и KIS-ом SIR (Système d'Information Régimentaire); самоходни минобацач 120 mm; возило са топом 105 mm, евентуално и топ СТWS 40 mm са телескопском муницијом, те возило за извлачење и инжињеријску подршку. Но, остаје да се види да ли ће се све то реализовати јер се програм VBCI протеже више од 15 година. ■

Милосав Ц. ЂОРЂЕВИЋ

Борбено оклопно возило VBCI требало би у потпуности да замени стара гусенична возила AMX-10P ICV

ОКЛОПНИ ВИТЕЗОВИ СТИЖУ У ИРАК

Почетком марта је објављено да ће америчке снаге у Ираку почети са увођењем новог оклопног возила под ознаком M1200 Armored Knight (оклопни витез). Ово је последња варијанта добро познатог патролног возила M1117, који се све чешће користи због, како се тврди, четири до шест пута боље отпорности на мине од оклопљених варијанти *хамера*. У односу на M1117, M1200 је посебно прилагођено возило намењено за означавање циљева и навођење артиљеријске ватре и ватрене подршке из ваздуха. За такве задатке, M1200 је опремљено ласерским обележивачем и даљномером, ГПС системом навигације и софистицираном опремом за успостављање везе (радио и сателитска). Ове задатке је раније извршавала посебна варијанта *хамера*, али је основни недостатак била слабија отпорност на ватрена дејства побуњеника.

Оруђе M1200 има посаду од три до четири војника, а сва возила имају стандардан систем за ометање радио упалача импровизованих мина и лоцирање извора радио сигнала за активацију таквих експлозивних направа. Ове године се очекује испорука 19 возила, 40 следеће, док је у плану за 2009. годину 107 возила M1200. Поред ове опреме, возила су за самоодбрану наоружана и митраљезом у куполи.

С. Б.

МАЂАРСКА НАПУШТА ТЕНКОВЕ Т-72

Мађарска КоВ је почетком ове године расформирала последњи оклопни батаљон, 11. *Hunyadi Mathias*, опремљен тенковима Т-72. У оперативној употреби задржаће се само једна чета са 15 тенкова Т-72, која ће се припајати другим јединицама у случају потребе. Ова вест је уколико интересантнија, уколико се зна да је Мађарска још пре 20 година имала у саставу 1.200 тенкова. Та држава је део својих тенкова, тачније 77 возила, крајем 2005. донирала новоформираним ирачким оружаним снагама, што је такође привукло значајну пажњу у светским круговима. Овакав потез повучен је због оријентације мађарских оружаних снага на мировне операције, у којима је употреба тенкова због превише „агресивног“ изгледа често непожељна.

С. Б.

БУГАРСКИ ПИШТОЉ МАКАРОВ

Бугарска фирма „Арсенал“ изашла је на тржиште са серијом пиштоља типа *макаров* по узору на сличан руски производ. Бугарски тип овог пиштоља има неколико измена и карактеристика због којих је тражен на тржишту. Његов рукохват је прилагођен за гађање са обе руке и има могућност монтирања ласерског нишана. Рукохват може по поруџбини да се резбари и да се на њега угради захтевани лого. На овај тип пиштоља може се уградити и пригушивач, тежине око 300 грама и дужине 45x218 милиметара.

Пиштољ је калибра 9 милиметара, користи три врсте муниције: 9x19 *пара*, 9x18 и 9x17 .380 АСР са магацином капацитета од осам метака у свим варијантама. Тежина пиштоља без муниције је 750 грама, укупна дужина 161 мм, дужина цеви 93,5 милиметара. Брзина метка на устима цеви је од 270 до 315 метара у секунди, даљина гађања 350 метара а без промене цеви може испалити око 4.000 метака.

Б. Н.

ГВОЗДЕНА КАПА ПРОТИВ ХЕЗБОЛАХА

По одлуци израелског министра одбране, победник на конкурс покретом ради обезбеђења северних насеља од ракетних напада Хезболаха и палестинских терориста је позната компанија *Рафаел*. Та фирма развила је противракетни систем *Iron Cap* („гвоздена капа“), који се у великој мери ослања на постојећу мрежу за рано откривање ракета. Овај систем тренутно само упозорава становништво да следи напад. Ракете се пресрећу вођеним ракетама масе око 90 кг, од којих се двадесет налази на лансеру постављеном на камиону. Уговор подразумева испоруку 50 камиона лансера, 2.000 ракета, радаре за покривање северне и јужне границе и системе за командовање и контролу. Како би се смањили трошкови, процењено је да овај систем реагује само на ракете које се крећу према насељеним подручјима.

С. Б.

МУЊА СА ЗЕМЉЕ

Крај *хладног рата* ни у ком случају није донео смањење тензија у свету. Напротив! Све више земаља располаже ракетном технологијом довољном за развој балистичких ракета које могу да угрозе суседе и политичке неистомишљенике. Осим тога, утицај ваздушне премоћи на ток војних операција данас је већи него икад и зато је постојање ефикасне ПВО изузетно значајно.

Американцима и њиховим савезницима данас прети највећа опасност од земаља које располажу балистичким ракетама и развијају нуклеарно наоружање, као што су Иран и Северна Кореја. Због тога су се они одлучили да предузму свеобухватне кораке и остваре ешелонирану одбрану, која ће се, с једне стране, састојати од ласера велике енергије, постављених на преуређеним путничким авионима *Boeing 747* (под ознаком АВМ), и ракета *Standard SM3* (стационираних на бродовима РМ), које би се користиле за дејство по балистичким ракетама током њихове фазе подизања бустер (када су оне најспорије и најранивије), а са друге стране од ракета земља—ваздух, високих перформанси, попут *Patriot PAC-3* и *THAAD*, за одбрану одређене територије од бојних глава балистичких ракета. Међутим, та средства још нису оперативна, осим ракета *Patriot PAC-3*. А „на дужем штапу“ је и пројекат уградње ракета *Patriot PAC-3* и *THAAD* на борбене авионе.

Русија се, међутим, упркос знатно мањој непосредној опасности, а делимично и због мање новца којим располаже, одлучила за развијање само противбалистичких ракетних система земља—ваздух. Такав једностранни приступ одабран је управо због великог искуства којим њихови конструктори

располажу у тој области, а које је претходних година омогућило стварање изузетно ефикасних ракетних система, као што су *C-300В* и, у нешто мањој мери, *C-300ПМУ-1* и *2*. Врхунац руског умећа пројектовања ракетних система земља—ваздух јесте дуго најављивани *C-400*, чији је развој тренутно доведен до самог краја и очекује се увођење у оперативну употребу не само руске ПВО већ и других земаља које су, наравно, за то спремне да плате. Према објављеним подацима, то ће бити, ако не најбољи, онда један од противбалистичких ракетних система са најбољим учинком на свету, а сигурно, најуниверзалнији ракетни систем ПВО великог домета.

МОЊНИ ПРЕТХОДНИЦИ

Развој поменутих система серије *C-300* започео је средином шездесетих година прошлог века. Већ тада се назирала немоћ руских ракетних система ПВО великог домета, као што су *S-75 двина*, *ЗМ8 круг* и *S-200 вера* (према *NATO SA-2 Guideline*, *SA-4 Ganef* и *SA-5 Gammon*) против западних борбених авиона. Одлучено је да се пројектује ракетни систем који би био употребљив и у ПВО, и у РМ и у трупној ПВО. Међутим, показало се да је немогуће задовољити све постављене захтеве, тако да је за трупну ПВО, која је захтевала врло

покретљив ракетни систем за заштиту од америчких тактичких балистичких ракета, а и за дејство против извиђачких авиона типа *E-3 AWACS* (и касније *E-8 JSTARS*), конструкциони биро *Antey* развио ракетни систем *C-300В (SA-12 Gladiator/Giant)*. Ушао је у употребу 1983, а пуну способност је стекао 1988. године. Побољшана варијанта имала је ознаку *C-300ВМ Antey-2500* и могућност гађања бојних глава са брзином 4.500 m/s – што одговара балистичким ракетама домета 2.500 километара. То је био најефикаснији противбалистички ракетни систем током деведесетих.

За ПВО је развијен и крајем седамдесетих уведен у употребу систем *алмаз C-300П/ПТ (SA-10А Grumble-A)*, а нагласак је стављен на заштиту важних непокретних циљева, као што су командни бункери, владине зграде, фабрике, електране, и сл., од америчких бомбардера и њихових крстарећих ракета – *AGM-69 SRAM*, и касније, *AGM-86 ALCM*. Из те верзије изведена је морнаричка варијанта *C-300Ф форт (SA-N-6 Grumble)* и побољшана *C-300ФМ форт-М (SA-N-20)*. Као одговор на специјализоване авионе за борбу против непријатељеве ПВО, типа *Wild Weasel* и авиона за противелектронску борбу *EF-111* и *EA-6В*, 1982. године је пројектован високопокретни *C-300ПС/ПМ (SA-10В Grumble-B)*, при-

ближни еквивалент америчком MIM-104 Patriot. Прва извозна варијанта, идентична С-300ПС, била је С-300ПМУ (SA-10С Grumble-C) из 1989. године. Модернизована варијанта са побољшаним дометом радара и вишим степеном аутоматизације појавила се 1993. и имала је ознаку С-300ПМУ-1 (SA-10D Grumble-D, измењена у SA-20A Gargoyle A). Брзина циљева које су могле гађати, типа бојна глава балистичке ракете, повећана је са 1.200 на 2.800 m/s и представља еквивалент системима Patriot PAC-1 и 2.

Следећи степен у развоју био је систем нешто већег домета С-300ПМУ-2 *фаворит* (SA-10D Grumble-D, касније измењено у SA-20B Gargoyle B) који је требало да буде конкурент С-300ВМ и Patriot PAC-3, али није поручен, вероватно у ишчекивању још способнијег алмаз С-300ПМУ-3, касније означеног као С-400 *тријумф* (SA-20A Gargoyle A, касније измењено у SA-X-21A). Треба рећи да је серија С-300 бироа Алмаз комерцијално знатно успешнији ракетни систем од серије Antey С-300В. Поред Русије и земаља бившег Совјетског Савеза и Варшавског уговора, остварен је извоз у Алжир (С-300ПМУ-2), Хрватску (С-300ПМУ-1 још ни су оперативни), Индију (С-300ПМУ-1 или ПМУ-2), Кину (С-300ПМУ-1 и 2), Кипар (С-300ПМУ-1) и Сирију (С-300П), а још није потврђена продаја Ирану (С-300ПМУ-1).

РАДАР ЗА ПРЕТРАЖИВАЊЕ

Према основној конфигурацији и компонентама, ракетни систем С-400 је најсличнији претходницима, посебно С-300ПМУ-1 и С-300ПМУ-2. У односу на те системе, С-400 има побољшане радаре и софтвер, али и проширену палету ракета. Систем је високопокретљив, тако да се све његове компоненте налазе на теренским точакшким возилима.

Огромни радар за претраживање 64Н6Е2 (према NATO Big Bird), први пут је

Ракете 9М96Е, Е2
и 48Н6Е2

коришћен на верзији С-300ПМУ1 и представља кључ успеха руских ракетних система земља-ваздух при дејству по главама балистичких ракета, али се, наравно, користи и за циљеве типа борбеног авиона и крстареће ракете. Радар за претраживање на нивоу батерије је 96Л6Е, са електронским скенирањем и механичким покретањем у пуном кругу. Може се користити директно са возила и са „јарбола“, тачније два типа јарбола – нижи 40В6М, висине 23,8 м, и виши 40В6МД од 38,8 метара. Домент радара је 300 километара, а има могућност праћења до 100 циљева. Иако су му својства у основи слабија од 64Н6Е2, подизање на „јарбол“ му даје боље одлике при захвату нисколетећих циљева.

За осветљавање циљева користи се радар 30Н6Е2 (према NATO Flap Lid) који је побољшана верзија оног који се користио на првим С-300П. Тај радар је унео револуцију у односу на раније руске, односно совјетске уређаје. Одликује се изузетно узанним снопом који се врло тешко може детектовати системом за упозоравање авиона, осим ако сам авион није директно обасјан. Знатно теже се омета, а и противрадарске ракете се теже наводе на његове сигнале у односу на раније уређаје. Побољшана варијанта има могућност дејства по шест циљева, при чему може наводити на сваки циљ

по две ракете. У основи је сличан америчком радару MPQ-53 у оквиру система Patriot, мада је основна функција 30Н6Е осветљавање циљева, а не и претраживање и осветљавање циљева као код америчког уређаја. Уз то, за разлику од америчког, тај радар може да се користи директно са камиона, али има могућност и подизања на „јарбол“ 40В6М, чиме се у одређеној мери смањују мртви углови и повећава ефикасност при детекцији нисколетећих циљева.

Целим системом управља се из посебног возила под ознаком 54К6Е2. Занимљиво је да то командно возило има могућност да контролише не само компоненте система С-400 већ и оне раније – С-300ПМУ, С-300ПМУ-1, С-300ПМУ-2, али и С-200ВЕ (старији ракетни систем SA-5 Gammon).

БОРБЕНИ КОМПЛЕТ

Поред старијих ракета типа 5В55КД, 5В55Р, 48Н6Е и 48Н6Е2, С-400 може да користи још три нове врсте пројектила: 48Н6ДМ, 9М96Е и 9М96Е2. Ракета 48Н6ДМ има веома велики домет од чак 400 km, што је чини супериорном чак и над знатно већим ракетама са система С-

Шематски приказ лансера и типова
ракета које се лансирају из С-400

КОМПОНЕНТЕ

Према основној конфигурацији и компонентама, ракетни систем С-400 је најсличнији претходницима, посебно С-300ПМУ-1 и С-300ПМУ-2. У односу на те системе, С-400 има побољшане радаре и софтвер, али и проширену палету ракета. Систем је високопокретљив, тако да се све његове компоненте налазе на теренским точакшким возилима. Батерија система С-400 састоји се од једног радара 96Л2, једног 30Н6Е2 и до 12 лансера 5П85СЕ, са по четири лансирне цеви. Баталјон ПВО има четири батерије, заједнички радар 64Н6Е2 и командно возило 54К6Н2.

300В/ВМ. Намењена је за ватрено дејство по најважнијим и најзахтевнијим циљевима типа бојних глава балистичких ракета и извиђачких авиона AWACS и JSTARS. Други подаци о тој ракети до сада нису објављени.

Друге две, 9М96Е и 9М96Е2, јесу мање ракете, развијене по узору на Patriot PAC-3 и намењене за дејство по нисколетећим циљевима, циљевима који маневришу, типа борбених авиона, а и за дејство по интелигентној вођеној муницији, крстарећим ракетама и беспилотним летелицама. Као и код америчке ракете, захваљујући знатно мањим димензијама у односу на претходне, уместо стандардног контејнера у који иначе стаје једна већа ракета, могуће је поставити чак четири мања, чиме се знатно повећава борбени комплет и дијапозон различитих циљева који се успешно могу уништати. Теоретски, један лансер С-400, са првобитна четири велика лансера, може носити четири велике ракете, или до 16 малих, или комбинацију великих и малих ракета (једну велику и 12 малих, две велике и осам малих и три велике и четири мале), већ у складу са очекиваном претњом. На тај начин преузета је улога ракетног система тор М1 (SA-15 Gauntlet), који се нудио као допуна ранијим варијантама система С-300М – као систем за дејство по нисколетећим циљевима и „интелигентном“ оружју.

СИСТЕМ ЗА НАВОЂЕЊЕ

Када је реч о навођењу ракета користе се чак четири система. Старије ракете 5В55КД имају командно вођење и сигнали се за кретање ракете шаљу са земље. Ракета 5В55Р користи полуактивно радарско самонавођење, где радар са земље „обасјава“ циљ, а она се на циљ наводи на основу рефлектованих сигнала. Ракете 4ВН6, 4ВН6Е2 и 4ВН6ДМ употребљавају комбинацију та два система (за прве две је вероватноћа погађања једном ракетом авиона 80–93 одсто, крстарећих ракета 40–85 одсто, а глава балистичких ракета 55–77 одсто). За разлику од полуактивног система, код комбинованог, ракета детектује повратне сигнале, али не прорачунава ударну тачку, већ сигнал прослеђује станици на земљи, која га даље шаље за навођење ракете.

Иако делује компликованије, ракета опремљена тим системом је једноставнија, електроника је компактнија, тако да може имати већи ракетни мотор и самим тим и домет, а већа је и прецизност због коришћења сложенијих алгоритама за навођење. Такође су, у односу на активно радарско самонавођење, ракете знатно јефтиније и теже за ометање. Додатну сигурност даје могућност да станица са земље прима и сигнале са ракете и одбијене зраке од циља.

Радар за осматрање 96Л6Е расклопљен на возилу

Недостатак је, међутим, то што се ве- за између ракете и станице на земљи може ометати. Радар са земље мора остати активан све време лета ракете и на тај начин је осетљив на дејство противрадарских ракета, мада је у овом случају опасност умањена коришћењем радара са електронским скенирањем врло уског снопа.

Тешкоћу може представљати и потреба да циљ буде непрестано покривен радарским снопом, тако да навођење ракете није могуће уколико је циљ заклоњен неком препреком, нпр. планином. Последњи недостатак је први пут успешно решен на америчкој Patriot PAC-3, где се користи терминално активно радарско самонавођење, али је у овом случају ракета сложенија и

скупља. Исто решење је примењено и на „лаким“ ракетама 9М96Е и Е2, при чему се тврди да је вероватноћа погађања једном ракетом крстареће ракете 70, а борбеног авиона 90 одсто. Наравно, све те бројке треба узети са резервом.

Цена система се још не зна, али се зна да је цена једне батерије нешто старијег С-300ПМУ-1 износила око 100 милиона америчких долара, тако да ни С-400 не може бити много скупљи. За тај новац могуће добити два до три савремена вишенаменска борбена авиона, који дају могућност и дејства по циљевима на земљи али, они немају никакав ефекат у противбалистичкој одбрани. Зато ракетне системе ПВО, попут С-400, не треба посматрати као замену за вишенаменске борбене авионе, већ као допуну.

ВЕЛИКА ПТИЦА

Огромни радар за претраживање 64Н6Е2 (према НАТО Big Bird, велика птица) први пут је коришћен на верзији С-300ПМУ1 и кључ је успеха руских ракетних система земља–ваздух при дејству по главама балистичких ракета. Наравно, користи се и за циљеве типа борбеног авиона и крстареће ракете. Функционише у опсегу 2 GHz и има око 2.700 активних елемената. У истом тренутку је оријентисан на две супротне стране, са сваке са углом претраживања од 90°, а окретање антене је механичко. Домет радара за циљ ловачког авиона у раним варијантама износио је више од 250 km, а касније је повећан на око 300 km. Радар има могућност праћења до 200 циљева и гађања, такође у ранијим верзијама, од 6 до 12 циљева.

НАСЛЕДНИК – САМОДЕРЖЕЦ

Без обзира на то што је ракетни систем С-400 потпуно нов, у Русији се предвиђа да се сви претходни ракетни системи из серије С-300 замене тим системом, што је у врло ограниченом броју већ и учињено. Руси су припремили још новина. Наиме, из руских извора се сазнаје да ће најављено спајање два конструкциона бироа Алмаз и Антеу допринети побољшању система С-400. Ознака најављеног ракетног система је С-400М самодржец, али се о његовим перформансама за сада ништа не зна. Најављено је само да ће С-400М користити лансере већих димензија, својствене за фамилију С-300В/ВМ, што би омогућило упо-

требу још већих ракета и постизање већих домета.

Најављен је и систем С-500, мада постоји висока вероватноћа да је само реч о новој ознаци за систем С-400М. Било како било, Руси тврде да ће нови ракетни систем знатно надмашиати чак и С-400, нарочито у критичној улози противбалистичког штита. Међутим, већ систем С-400, односно радар 64Н6Е2, систем за процесирање и коришћене ракете, обезбеђују ватрено дејство по циљевима брзине 5.000 m/s, што одговара балистичким ракетама домета 3.500 километара.

Реч „знатно“ у овом случају значи да ће врло вероватно бити прекршен споразум између САД и Русије из 1997, према коме се дозвољава увођење у оперативну употребу само ракетних система намењених за уништавање бојних глава тактичких балистичких ракета. Могуће је да су та чињеница и ограничена финансијска средства навели Русе да се воде оном народном „боље врабац у руци него голуб на грани“ и да се радије концентришу на увођење једног од најефикаснијих ракетних система С-400 него да развијају друге савршеније ракетне систем.

Унилатерално кршење споразума из 1997. могло би да изазове и Американце да поново покрену трку у наоружању, а њу Русија, због финансијске ситуације, не би могла да прати. Наравно, треба имати у виду да и Американци развијају различита противбалистичка оружја. Међутим, ваздухопловни ласери и ракете лансирани са бродова (намењени за уништавање балистичких ракета у фази подизања) сигурно не угрожавају Русе, с обзиром на велику дубину територије и немогућност ватреног дејства у таквим условима.

КОНКУРЕНЦИЈА

Ракетни систем С-400 тренутно у свету нема еквивалента. Амерички Patriot у варијантама PAC-2 и PAC-3 нема довољан домет и могућност да уништава бојне главе балистичких ракета таквих перформанси као што има С-400. Као спољни појас противбалистичке одбране САД спомиње се најновији ракетни систем THAAD (Theatre High Altitude Area Defense Missile System), који доноси немало побољшање у односу на Patriot и користи ракету која је по димензијама иста као Patriot PAC-2, али има побољшан домет (уништава бојне главе балистичких ракета ван земљине атмосфере, на 150 км, што је знатно више и од С-400) и прецизност (користи се директан удар у бојну главу). Познато је, такође, да радар за претраживање система THAAD има домет од 1.000 км, што је три пута више него код руског 64Н6Е2, па ће бојна глава коју не уништи систем THAAD, доћи ће под удар систе-

КАРАКТЕРИСТИКЕ РАКЕТА СИСТЕМА С-400

	5Б55КД	5Б55Р	48Н6	48Н6Е2	48Н6ДМ	9М96Е	9М96Е2
Година увођења	1978.	1984.	1992.	1992.	2000.	1999.	1999.
Дужина (m)	7	7	7,5	7,5	-	-	-
Пречник (mm)	450	450	500	500	-	-	-
Маса (kg)	1.450	1.450	1.780	1.800	-	330	420
Маса бојне главе (kg)	100	133	150	150	-	24	24
Брзина (m/s)	1.700	1.700	2.000	2.000	-	-	-
Домет (km)	47	90	150	195	400	40	120

ма Patriot PAC-3. Остали технички подаци нису познати, једино се претпоставља да ће производња прве серије започети ове године, а пуна оперативност ће се достићи до 2009. године.

Поред система THAAD, западне земље имају још два, која би у противбалистичкој улози могла да конкуришу С-400, а то су израелски Arrow и Arrow 2 (развијени уз обилну америчку финансијску и научну помоћ – компанија Boeing). Ти противбалистички системи не користе метод директног удара у бојну главу, већ класично дејство парчадно-разорном бојном главом, као и сви руски системи.

Arrow 2 може да уништи бојне главе балистичких ракета у стратосфери, а максимална брзина циља који могу уништавати је „виша од“ 3.000 m/s. Међутим, истиче се да је систем развијен како би се парирало, између осталог, и иранским балистичким ракетама Shahab-3 (чија бојна глава има брзину од око 5.500 m/s и домет од 3.500 km, што је врло слично као и С-400). Зна се и да је домет радара за претраживање око 500 km, а не треба заборавити да су две батерије оперативне већ седам година.

С друге стране, оно што С-400 има, а наведени системи немају, јесте универзалност, односно могућност ватреног дејства не само против бојних глава балистичких ракета већ и против непријатељевих авиона (од борбених, па све до AWACS-а и JS-

TARS-а), па чак и крстарећих ракета и „интелигентног“, вођеног оружја, „лаким“ ракетама.

ИЗАЗОВ

И можемо се запитати да ли је ракетни систем ПВО попут С-400 свемогућ? Наравно да није. Иако се истиче да има могућност дејства по најновијој генерацији stealth-авиона, као што су В-2, F-22 и F-35, његова ефикасност је сигурно мања него у случају да се дејствује по циљевима типа класичних авиона. Ипак, и Американци су свесни могућности дејства тих ракетних система по најновијој генерацији авиона, што се може посведочити и недавном набавком неколико система С-300, непознате варијанте, ради испитивања.

Као једна од техника борбе против система као што је С-400, не предвиђа се употреба авиона са технологијом stealth са средњих и великих висина (као у досадашњој пракси), јер су ту квалитети С-400 најбољи, већ управо са малих, уз најкритичнију употребу терена и одабир руте продора, при чему су борбени авиони што је више могуће „скривени“ иза природних препрека, нпр. планинских венаца. У таквом сценарију, као најделотворнији показали су се летилице са радаром за праћење терена, на пример авиони F-15E, опремљени подвесником LANTIRN, Tornado (нарочито немачка варијанта ECR, која је према наводима из штампе управо и развијена за борбу против руских система ПВО нове генерације), па чак и старији F-111.

Предвиђа се да ће се у будућности управо F-22 или F-35 прилагодити за продор на малој висини и дејству у улози „чистача“ противничке ПВО (Wild Weasel, као F-4 и F-16). Како ће се показати те технике напада и несумњиво веома делотворни авиони, нарочито против „лаких“ ракета 9М96 и 9М96Е2 система С-400, данас нико не може ни да претпостави. Међутим, против средње опремљеног противника, ракетни систем С-400 може имати одлучујући утицај не само на сигурност од напада тактичким балистичким ракетама већ и на укупни однос снага, односно на превласт у ваздушном простору, а то у сваком случају пружа један од важних предуслова за успешно извођење војних операција уопште. ■

Себастиан БАЛОШ

РАДАР ЗА ОСВЕТЉАВАЊЕ ЦИЉЕВА

За осветљавање циљева користи се радар 30Н6Е2 (према НАТО Flap Lid), који је побољшана верзија оног на првим С-300П. Тој уређај је унео револуцију у односу на раније руске (совјетске) радаре. Одликује се изузетно узанним снопом који се врло тешко може детектовати системом за упозоравање авиона, осим ако авион није директно обасјан. Знатно теже се омета, а и противрадарске ракете се теже наводе на његове сигнале у односу на раније радаре. У побољшаној варијанти има могућност дејства на шест циљева и може наводити на сваки циљ по две ракете.

ЕВРОПСКИ ФАВОРИТ

Најновији вишенаменски хеликоптер NH-90 заједнички су пројектовале Француска, Италија, Немачка и Холандија. Производи се у транспортној и морнарничкој варијанти и иде у ред технолошки најсавршенијих хеликоптера данашњице.

Самдесете године прошлог века у европској војној индустрији протекле су у интензивирању пројеката чији је циљ био смањивање америчког економског и војног утицаја. Због тога су још током седамдесетих реализовани ваздухопловни програми у којима је заједнички учествовало више земаља. Резултат су, између осталог, авиони *торнадо*, *јагуар* и *С-160*. Позитивна искуства подстакла су и сарадњу у стварању средњег вишенаменског хеликоптера, која је актуализована 1983. године. Први споразум потписали су септембра 1985. године британски, холандски, италијански, западнонемачки и француски представници. Назив новог хеликоптера био је NH-90 (NH – NATO Helicopter), што је требало да укаже да је у питању нови хеликоптер НАТОа за деведесете године.

Године 1987. из програма се повукла Велика Британија, која је тежиште пребацила на пројекат другог, већег хеликоптера EH-101. Убрзанији рад на NH-90 приметан

је од 1992. године, након формирања агенције NAHEMA (NATO Helicopter Management Agency), која је заступала и усклађивала интересе учесника у пројекту, а и након формирања NHI (NH Industries), индустријског конзорцијума који је требало да пројектује и серијски произведи нови хеликоптер. Ту су индустрију чинили делови италијанске компаније *Agusta* (удео 28,2 одсто), француског *Eurocopter* (23,7 одсто), немачког *Eurocopter Deutschland* (41,6 одсто) и холандског *Fokker Aviation* (6,5 одсто). Са променом физиономије европске ваздухопловне индустрије, мењала се и структура удела у NHI, тако да је данас власничка структура подељена између компанија *Eurocopter* (62,5 одсто), *Agusta* (32 одсто) и *STORK Fokker Aerospace B.V* (5,5 одсто).

Озбиљнији радови на новом хеликоптеру започели су након 1. септембра 1992, када је између NAHEMA и NHI склопљен уговор о производњи пет прототипова, плус један хеликоптер намењен само за земаљска

тестирања. Већ на почетку замишљено је да се пројектују две варијанте: класичне транспортне варијанте ТТН (Tactical Transport Helicopter) и морнарничке верзије NFH (NATO Frigate Helicopter).

ПЕТ ПРОТОТИПОВА

Први прототип је полетео у Француској 18. децембра 1995. године. Погонила су га два мотора RTM-322. Исти хеликоптер је касније пребачен у Италију и опремљен моторима T-700-T6Е. Други прототип је полетео марта 1997. године. На њему је, поред класичног хидромеханичког система команди, примењен и систем електричних команди лета, тзв. *флај бај вајр* (FBW – Fly by Wire). На трећем прототипу (1998) интегрисана је комплетна авионика предвиђена за прве продукцијске серије хеликоптера NH-90. Тај прототип је током већег дела налета користио само FBW систем, без примене механичких команди.

Четврти прототип (1999) био је први хеликоптер финализован изван Француске, тачније у Немачкој. Та летелица је требало да буде основа за серијску ТТН верзију. Део испитивања са тим хеликоптером изведен је на крајњем северу Канаде, у условима екстремно ниских температура. А пети и последњи прототип комплетиран је у Италији крајем 1999. године. Профилисан је у морнарничку, NFH верзију, те је са њим изведено више опита са бродских палуба. До маја 2002. године ти прототипови су у ваздуху провели око 1.500 сати, од тога је 550 било уз употребу електричних команди лета.

Премда је само испитивање хеликоптера прошло без већих потешкоћа, проблеми

су искрсли са друге стране. Распад Варшавског пакта и престанак *хладног рата* неминуно су условили драстично смањење војних буџета. Због тога је знатно редукован и број хеликоптера типа NH-90, који је иницијално предвиђен за производњу, и то у више наврата. Уговором потписаним 1992. године предвиђена је производња 726 хеликоптера. Две године касније тај број је смањен на 647 хеликоптера, а последњи уговор, закључен 1999. године између агенције NAHEMA и NHI, зауставио се на бројци од 595 хеликоптера.

Позитивни помаци одиграли су се две године касније, када се индустријском конзорцијуму прикључила и Португалија са учешћем од 1,2 одсто у читавом програму (португалска компанија OGMA укључена је у програм као подизвођач компанија Eurocopter и Agusta). Неколико месеци касније, у септембру 2001. године хеликоптер NH-90 проглашен је за победника конкурса NSHP (Nordic Standard Helicopter Project) којим су нордијске земље (Норвешка, Шведска и Финска) тражиле нови вишенаменски хеликоптер. Године 2003. уследила је и нова по-

рубина и – Грчка је потписала уговор о набавци 20 хеликоптера вредних 657 милиона америчких долара.

БАЗНЕ ВАРИЈАНТЕ

Средњи хеликоптер NH-90 данас се серијски производи у две варијанте: ТТН и NFH. Први, ТТН, намењен је за тактички транспорт људства и разних средстава, затим за медицинску евакуацију, трагање и спасавање, а може бити профилисан и у летелицу за електронско ратовање или ВИП транспорт. У основној конфигурацији хеликоптер није наоружан, али с обзиром да поједини купци намеравају да NH-90 употребе за превоз специјалних јединица и борбено трагање и спасавање (тзв. CSAR) очекује се да ће на бочним вратима бити инсталирани митраљеви.

Противбродска и противподморничка борба основни су задаци које извршава варијанта NFH. У помоћној намени тај хеликоптер служи за снабдевање бродова и трагање и спасавање на мору.

И поред суштински различите намене, ниво техничке компатибилности те две варијанте је веома висок што ће олакшати одржавање корисницима који у наоружању имају обе варијанте.

Хеликоптер NH-90 је класичне концепције, са једним носећим и репним ротором. И један и други ротор имају по четири крака. Морнарничка NFH варијанта има могућност преклапања оба ротора, а и репне купе ради лакшег смештаја на палубама и у бродским хангарима.

Главчина носећег ротора је израђена од титанијума, а кракови од композитних материјала. Тиме је са једне стране повећа-

ДЕСЕТ ХИЉАДА САТИ НАЛЕТА

Хеликоптер може да се експлоатише у температурном опсегу од – 40 до +50 степени Целзијуса. Теоретски проценат расположивости – исправности хеликоптера је 97,5 одсто. За један сат лета потребна су 2,5 радна часа на одржавању. Ресурс хеликоптера је 10.000 сати налета или 30 година.

Противбродска и противподморничка борба основни су задаци које извршава NFH варијанта овог хеликоптера

ТЕРЕТНИ ПРОСТОР

Теретни простор има запремину 15,2 кубна метра, дужину 4,8 m, ширину 2,0 m и висину 1,58 m (шведски примерци имају висину кабине од 1,82 m и запремину од 17,5 кубна метра). Теретном простору се приступа кроз клизна бочна врата са обе стране, а и кроз стражњу рампу која се спушта (дужине 1.58 m, ширине 1,78 m). На тај начин је могуће веома брзо утоварити и истоварити људство и терет. У теретном простору ТТН варијанте могуће је превести 20 путника, или 14 потпуно опремљених војника, а по потреби се инсталира и 12 носила. Седишта су пројектована тако да знатно компензују удар приликом принудног слетања. Максималан терет који хеликоптер може да утовари износи нешто више од 2.500 килограма.

на издржљивост, а са друге смањена маса склопа ротора. Додатни ефекти постигнути су применом кракова ротора са параболичним завршетком. Такав облик кракова повећава ефикасност ротора, јер смањује јачину ударних таласа на крајевима ротора који се јављају током летења на већим брзинама. Осим мањег отпора и већег степена искоришћења ротора није занемарљиво ни осетно смањење буке која се постиже са таквим типом кракова.

ПОГОНСКА ГРУПА

Труп хеликоптера NH-90 је нешто већи у односу на труп познатог америчког хеликоптера UH-60 *црни соко*, који иде у ред исте категорије летелица. У потпуности је израђен од композитних материјала, што осим уштеде у тежини, има велики значај са аспекта заштите хеликоптера од корозије, посебно оних машина које базирају на бродовима. Попречни пресек трупа има облик дијаманта, а то доприноси смањењу радарског одраза. Без обзира на то, теретни простор је изведен са константним попречним пресеком и има следеће димензије: запремина 15,2 кубна метра, дужина 4,8 m, ширина 2,0 m и висина 1,58 m (шведски примерци имају висину кабине од 1,82 m и запремину од 17,5 кубна метра). Теретном простору се приступа кроз клизна бочна врата са обе стране, али и кроз стражњу рампу која се спушта (дужине 1.58 m, а ширине 1,78 m). На тај начин могуће је извршити веома брз утовар и истовар људства и терета. У теретном простору варијанте ТТН могуће је превести 20 путника или 14 потпуно опремљених војника, а по потреби се инсталира и 12 носила. Седишта су пројектована тако да знатно компензују удар приликом принудног слетања. Максималан терет који хеликоптер може да утовари износи нешто више од 2.500 килограма.

Стајни трап NH-90 је увлачећи, типа трицикла, који је конструисан тако да у случају удара великом вертикалном брзином апсорбује знатан део енергије ударца, а вишак енергије преноси на труп који својим савијањем ублажава ударно оптерећење на посаду и путнике. Стајни трап се увлачи у гондолу унутар које су смештени и самозаптивни горивни резервоари.

Погонску групу хеликоптера сачињавају два турбовратилна мотора типа RTM322-01/9, континуалне снаге 1.662 kW. У случају отказа једног мотора преостали исправан може да се до 30 секунди оптерети највише са 2.064 kW. Италијански хеликоптери су опремљени моторима T700-T6E1 максималне трајне снаге 1.577 kW (2.158 kW до 30 секунди). Међутим, у оба случаја укупна снага мотора је лимитирана редуктором ограниченим на пренос снаге од 2.560 kW. У случају оштећења редуктор без подмазивања може да функционише 30 минута. Разлог примене два типа мотора лежи у чињеници да Италија већ одавно, за потребе других типова хеликоптера, има освојену производњу мотора типа T700, тако да његовом уградњом у NH-90 додатно појефтиније производњу и каснију експлоатацију.

Рад оба типа мотора регулисан је системом FADEC (Full Authority Digital Engine Control), који је назаобилазна компонента сваког савременог млазног мотора. Његова сврха није само уштеда горива него и

ефикасније надгледање рада мотора и његовог стања.

Далеко осетљивија примена електронике остварена је на систему управљања хеликоптером. Као што је већ споменуто, NH-90 је први серијски хеликоптер опремљен само уређајем FBW који нема хидромеханичку резерву. Уређај контролишу два летна рачунара, од којих један обезбеђује управљивост и стабилност током лета, док други омогућава претходно програмирање лета и аутоматско летење по заданим путањама. Премда иницијално скуп систем, FBW смањује тежину летелице и њену рањивост на потенцијалне поготке са земље, а уједно олакшава и одржавање током експлоатационог века.

АВИОНИКА

Архитектура авионике заснована је на добро познатом стандарду MIL-STD-1553B. Приказ летних и навигацијских параметара заједно с подацима добијеним од сензора остварен је на четири (пет у NFH верзији) ви-

Хеликоптер може да превезе 20 путника или 14 потпуно опремљених војника

шенаменска колор-дисплеја димензија 20,3x20,3 центиметра. Пилотска кабина прилагођена је за летење са наочарима за ноћно летење (NVG – Night Vision Goggles), а уз осталу авионику, NH-90 безбедно извршава летачке задатке и у сложеним метеоролошким условима дану и ноћу. За те намене су интегрисани метеоролошки радар Honeywell Primus 701A и ИЦ справа за гледање напред (FLIR – Forward Looking Infra Red). Занимљив детаљ јесте и могућност усмеравања сензора FLIR погледом, јер је за пилоте NH-90 предвиђена кацига са интегрисаним дисплејом. На том дисплеју се, осим слике са уређаја FLIR, пројектују и најважнији летни и навигацијски параметри.

Основни навигацијски систем јесте GPS/INS, а комплетан систем, који је укомплектован са аутопилотом и осталим елементима система управљања, омогућава аутоматско праћење конфигурације терена на малим висинама. Посади је на располагању и дигитална мапа терена, на којој се пројектује и тактичка ситуација. Сваку промену могуће је веома брзо и аутоматизовано унети употребом података који се добијају са других летелица или земаљских станица. Стање летелице и свих њених виталних система прати се и тестира системом за надгледање и дијагностификовање (MDS – Monitoring and Diagnostic System).

Комуникацијску опрему чине две V/UHF радио-станице. Пренос података између хеликоптера и других летелица или командних места обавља се преко заштићеног система за пренос података – Link 11.

Технолошки ниво примењених система који смањују радно оптерећење пилота дозвољава да тим хеликоптером, по потреби, управља само један летач, што је за ову ка-

тегорију летелица донедавно било незамисливо.

Опрема варијанте NFH, имајући у виду специфичност задатака изнад морске површине, знатно се разликује. Осим сонаром, хеликоптер је опремљен и осматрачким радаром, смештеним у куполи испод трупа. Типови сонара и радара се разликују од корисника до корисника, што је последица различитих одлика акваторије изнад које хеликоптер лети. Примера ради, сонари који лете претежно у хладнијим северним морима, која имају другачији салинитет од, на пример, Медитерана, последично морају да имају и другачија радна својства. На варијанти NFH употребљавају се два типа сонара (Flash Sonic и HELRAS) и два типа осматрачких радара, који осматрају у сектору од 360 степени – Thales Ocean Master, односно AN/APS-143B(V)3 Ocean Eye. Због експлоатације изнад водене површине хеликоптери NFH опремају се и пловцима који се надувавају у случају принудног слетања на водену површину.

Због уградње специфичне опреме варијанта NFH, у односу на ТТН, тежа је за око 1.000 kg и нешто спорија. Варијанта NFH је и наоружана. Тренутни асортиман обухвата самонавођена торпеда MU-90 и противбродске ракете AM-39 *erzose* (Exocet), убојна средства која се смештају на носаче на предњем делу трупа. Морнаричка варијанта одликује се великом аутономијом лета за ту врсту летелица – око четири сата. То је сасвим довољно да хеликоптер долети на позицију, спусти сонар, одређено време претражује рејон и након детекције дејствује по подводном или површинском објекту. Захваљујући савременој рачунарској и комуникацијској опреми класификација откривених циљева се класификују веома брзо, а по-

КУПЦИ

До сада је за потребе 14 држава наручено око 550 хеликоптера NH-90 у обе верзије, а у опцији су поруџбине за још око 150 хеликоптера. Тренутни купци су Аустралија, Белгија, Француска, Финска, Немачка, Грчка, Италија, Холандија, Нови Зеланд, Норвешка, Оман, Португалија, Саудијска Арабија, Шпанија и Шведска.

даци о њима се у реалном времену размењују са осталим заинтересованим корисницима. Софтверске апликације омогућавају посади да, у складу са развојем ситуације, изабере оптималан профил напада.

Самозаштита хеликоптера заснована је углавном на технологијама и системима примењеним на борбеном хеликоптеру *тигар*. Самозаштитна опрема обухвата сигнализатор радарског и ласерског озрачења, диспензер ИЦ и радарских мамаца и систем упозорења на приближавање ракетних пројектила. Норвешки и шведски примерци поседују и уређаје за ометање радио-комуникација.

Хеликоптер може да се експлоатише у температурном опсегу од – 40 до +50 степени Целзијуса. Теоретски проценат расположивости – исправности хеликоптера је 97,5 одсто. За један сат лета потребно је 2,5 радних часова на одржавању. Ресурс хеликоптера је 10.000 сати налета или 30 година.

ПРИВИЛЕГИЈА БОГАТИХ

Процењује се да је цена развоја и испитивања хеликоптера износила 1,38 милијарди евра. Цена серијских примерака такође није занемарљива. Према подацима изнетим 2001. године у француским политичким расправама, примерак ТТН варијанте кошта око 19, а NFH 30 милиона евра. Ипак, и без обзира на то, већ сада је, ценећи по броју наручених примерака, извесно да је пројекат хеликоптера NH-90 велики успех и да оправдава велике наде које су полагали у њега понајпре велики индустријски концерни. До сада је за потребе 14 држава наручено око 550 хеликоптера NH-90 у обе верзије, а у опцији су поруџбине за још око 150 хеликоптера. Једноставном анализом листе купаца уочава се да су то углавном финансијски јаке западноевропске и арапске државе, којима су квалитет и напредне технологије битнији од новца. Има ли се, са друге стране, у виду да се за један ТТН може купити готово четири хеликоптера Ми-17, постаје јасно зашто се ни средње развијене земље, без обзира на несумњиви квалитет хеликоптера NH-90, не одлучују за њега. Зато ће, по свему судећи, NH-90 остати привилегија богатих воздухопловства. ■

Мр Славиша ВЛАЧИЋ

ДВА БОРБЕНА ХЕЛИКОПТЕРА ЗА РУСИЈУ

Иако се руска војска прошле године одлучила за набавку борбених хеликоптера Ми-28Н, почетком ове године одлучено је да ће се набављати и познати *камон* Ка-50. Ова одлука се објашњава како чињеницом да је Ка-50 након што је Ми-28Н добио високософистицирану опрему за дејства ноћу постао јефтинији, тако и подршком извозним напорима руске војне индустрије. Цена Ми-28Н ће бити приближна АН-64D Longbow Apache и износиће око 15 милиона америчких долара, док се цена Ка-50 процењује на приближно пола те суме. Међутим, што је врло важно, Ка-50 не поседује радар изнад главног ротора, остала електронска опрема му није на нивоу Ми-28Н, а многи корисници нису уверени да један члан посаде може да обави све задатке које два члана могу да обаве у ноћним и у лошим метеоролошким условима. ■ С. Б.

КИНЕСКИ ЛОВАЦ J-10A

У Пекингу је званично представљен кинески ловац J-10A за кога Кинези тврде да ће бити јак конкурент руском авиону МиГ-29 на тржиштима неких земаља Африке и Азије. Производња овог ловца трајала је око две године и до сада је произведено око 40 таквих типова који су у наоружању кинеског ратног ваздухопловства. Званичном презентацијом тог авиона, који је у току производње представљао најстрожу војну тајну, Кина се одлучује за енергичнији наступ на комерцијалним тржиштима у земљама Азије и Африке. Интересовање за нови кинески авион су већ показали традиционални војни партнери и корисници кинеског наоружања Пакистан, Иран и Тајланд, а Судан, Ангола, Нигерија нуде своју нафту као средство плаћања. Према најавима, Кина намерава да произведе укупно 300 оваквих типова авиона у верзијама једноседа и двоседа. ■ Б. Н.

ОБУКА ЗА С-130АМР

Боинг је почео са обучавањем посада америчког ратног ваздухопловства за С-130АМР (АМР – Avionics Modernization Program), *херкулесе* (Hercules) различитих варијанти са модернизованом авиоником који треба да буду уведени у оперативну употребу 2010. године. Боингови инструктори обучаваће своје колеге из америчког ратног ваздухопловства и морнарице који ће даље преносити стечена знања у оперативне јединице. Тренутно се спроводе пробе на земљи и у лету првог модернизованог *херкулеса* С-130 Н2, а оче-

кује се полетање другог, ознаке С-130 Н2.5. С-130АМР је програм модификација постојеће флоте транспортних и авиона посебне намене *херкулес* савременим навигационим, информационим и комуникационим системима, укључујући и пилотску кабину са дигиталним приказивачима и систем за управљање летом (flight management system) преузете са комерцијалних *боинга* 737. *Херкулеси* ће летети по стандардима међународно контролисаног ваздушного простора. ■ И. С.

ТИХИ ЧЕЛИЧНИ ЦИН

Руска подморница *акула* позната је по ниском нивоу буке и разноврсном наоружању које носи. По морској површини креће се брзином од 10 чворова, а под водом достиже и 35. То је чини најбржом подморницом на свету.

Почетком шездесетих година 20. века интензиван развој сателитске технологије држао је у грчу водеће стратегије авијација и ракетних снага обе суперсиле. Једни другима су из ваздуха снимали полигоне, лансирне рампе и велика градилишта, тако да се дошло до својеврсне пат-позиције у познавању противника и његових снага. Ракетни силиси, маскирана складишта и остали стратешки ресурси били су као на длану виђени. Селективним публиковањем снимљених података показали су целом свету своје могућности и више се забринули него што су тријумфовали. То је морнаричким стратезима омогућило да поентирају у предностима које пружа море и његова дубина и да тамо сакрију од погледа и противмера друге стране своје ударне борбене ефикативне.

И како су једни у мртвој трци градили подводне носаче ракета дугог домета, тзв. балистичке (SSBN) подморнице, други су пројектовали *подводне ловце* на такве носаче (SSN подморнице). Пре само три деценије, SSBN објекти су успевали да у ду-

бинама океана у одређеним квадрантима, са прецизно унетим елементима циљева на противничком терену, неометано патролирају пуни патролни ресурс од 60 дана.

Лоцирање такве подморнице у мору сматрало се великим успехом, али је често било на ивици оперативног или техничког резона због мале вероватноће откривања. Усавршавање система који мере поремећаје магнетног поља земље у рејону присуства тих челичних цинова битно је сузило поље лагодних патролирања SSBN објеката. А кад је у трагање за зароњеним подморницама укључена и авијација, знатно се усложнила безбедност објеката под водом.

Трагати за подморницама класе *Ohio* и открити их у океанским дубинама, на руској се страни сматрало великим успехом, исто као и наћи *Typhoon* америчким сензорима. Зато се није жалило ни напора ни новца да се најбоља техничка решења уграде у класе подморница ловаца *Los Angeles*, на једној, или *сиера* и *акула* на другој страни.

Када је реч о категорији SSN подморница, Американци су средином седамдесетих година прошлог века били хендике-

пирани руском предношћу (*Victor I* и *Victor II*), али су новом класом *Los Angeles* половином осамдесетих стекли предност у квалитету, а убрзо, интензивним темпом градње, и у квантитету. Са друге стране, распад Совјетског Савеза негативно се одразио на укупно стање руског подморничког програма. Покушали су Руси да дефицит у класама нападаћих подморница надокнаде новом серијом *сиера*, али им није успело, па је убрзо промовисана класа *акула* као руски одговор на квалитет *Los Angeles*.

Пресеком стања током средине деведесетих година види се да су САД расходевале све нуклеарке изграђене пре класе *Los Angeles* и *Ohio*. Од укупно 180 саграђених нуклеарних подморница остало им је око 100. Русија је саградила (и СССР раније) укупно 250, а 1995. имали су, такође, око 100, са темпом расходања 5–10 објеката годишње.

ДВОСТРУКИ ТРУП

Подморница *акула* је пројектована у Малакит бироу (ГН Чернишев), а обе серије (*акула I* и *акула II*) саграђене су у бродоградилштима Комсомолск на Амuru и Севмаш у Северодвинску. Прототип *акуле* била је подморница тактичког броја АК-480 (*Барс*), чија је кобилица положена 1982, објекат поринут 1983, а предата је совјетској флоти 1984. године.

Руско опредељење да градњом трупа од титанијумских легура (почетак 1970.) на класи *сиера* (претходник *акуле*) окрену нову страницу подморничарства – наишло је на велике проблеме, па нису били у могућности да одрже захтевани ниво у високо-серијској производњи. Наиме, изгледа као да нису довољно рачунали на високу цену

НАЈБОЉА НАПАДНА ПОДМОРНИЦА

Речи америчког адмирала Џеремија Бурде да је подморницу *акула* врло тешко наћи када вози тактичким брзинама или нижим, вероватно спадају у домен куртоазије. Али један други амерички званичник, Антони Батиста, старији члан комитета оружаних снага САД, изјавио је 2000. да је та подморница можда најбоља нападаћа подморница на свету и да је тиша од *Лос Анђелеса*.

Подморница може да укрца максимално 73 људи. Посада се састоји од 25 официра и 26 подофицира.

трупу друге и треће групе, а и у додатних шест торпедних цеви у спољном трupu за смештај мина и тзв. бацача лажне јеке.

И ова класа, као и друге руске подморнице, користи двоструки труп, односно конфигурацију са два трупа постављена унутар спољашње шкољке. Чврсти труп (негде назван унутрашњи) цилиндричне је форме, са уобичајеним прамчаним конусом и постепеном редукијом пречника цилиндра идући од две трећине дужине ка крми. Дебљина чврстог трупа је 38–40 mm на делу трупа са највећим пречником, и са смањењем на 34–36 mm на мањим пречницима. Унутар чврстог трупа смештени су сви суви уређаји и посада, а у њему влада тзв. нулти притисак. Труп је подељен на седам одсека, а унутрашњост је организована на четири нивоа комуницирања и радних места посаде (четири палубе).

Лаки труп (спољни) грађен је од лимова дебљине 8–10 mm, а између њега и чврстог налазе се баластни танкови, бројне провлаке, танкови дизел-горива, механизми и опрема чврстог трупа, хидроакустички сензори и опрема за вез подморнице. Танкови и простор између два трупа имају сталну комуникацију са околним морем, јер би у супротном били хаварисани због чињенице да нису грађени за подношење притиска већег од три бара. Облога лаког трупа мора да уважи све захтеве хидродинамике како би се постигла што већа брзина и избегли шумови.

Руси су, како би се смањила или искривила слика противничких сонара, покушали да површине лаког трупа покрију (премазују) масом која личи на

ДИМЕНЗИЈЕ

Акула I има подводни депласман од 10.700 тона, а акула II 11.500 тона. Укупна дужина је 114,3 m (акула II), пречник чврстог трупа 9,7 m а укупни пречник 13,6 метара. Коефицијент виткости чврстог трупа је 8,8 што је на нивоу осталих руских пројеката нападних подморница.

тврђу гуму са благо рапавим површинама. То им је успело у потпуности на класи акула, пошто су претходно применили исти поступак и проверили га на неколико објеката из серије кило.

ПРЕДНОСТИ И МАНЕ

Устројство градње трупа на такав начин има своје предности и мане. Предности су у смислу повећане заштите чврстог трупа од директних погодака експлозивних средстава, где међупростор има улогу доброг амортизера, као и смањење емитоване структурне буке у околни амбијент. Мане су у тежем приступу неким позицијама чврстог трупа ради квалитетног одржавања, а нарочито у пределу најостељивијих места – око кобилице и веза чврстог трупа са механизмима и лаким трупом.

Подморнице акула имају седмокрилни пропелер, као што то има већина подморница које држе до ниског нивоа власти буке. Пропелери са непарним бројем крила су тиши и имају врло ниске амплитуде

Максимална дубина роњења је 600, а радна 540 метара

титанијума. Зато су после градње четири подморнице класе сиера и још четири започете, обуставили даљу градњу. Потом су се вратили достигнутим стандардима и добрим искуствима са побољшаним челицима за подморнички труп, па је класа акула грађена без већих проблема.

Класа акула (назив Северноатлантске алијансе) грађена је под више ознака, али је по совјетској и руској номенклатури у основу коришћен исти назив – Пројекат 971. Тако постоји седам подморница акула (971), од којих су неке касније модификоване и измењени су им бројеви, акула I (971 U) – три објекта, и акула II (971 A) – један плус пет објеката. Главна разлика је у нешто дужем

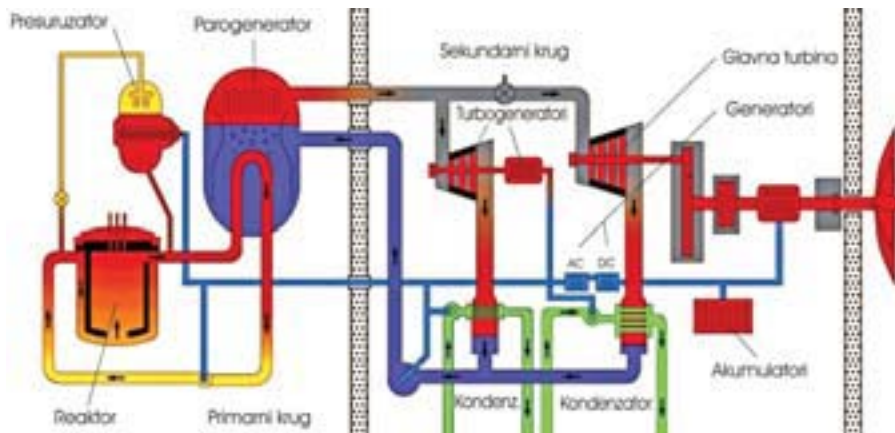
„ДНК” ПРОФИЛ БУКЕ

Међу озбиљним противницима је велика тајна како доћи до слике шума противничких бродова и подморница. Тај својеврсни „ДНК” профил буке коју емитује труп и опрема брода (подморнице) не може се више снимити директним начином јер више не постоје такве ситуације када ће једни другима доћи у зону сонарске чујности. Првокласан послужилац сонара, добар слухиста, може пак на основу таквих записа тачно да одреди који је то брод изнад зароњене подморнице (у вежби својих снага или противнички).

И док је један амерички официр оценио (додуше крајем седамдесетих) буку руских подводних објеката као род вршлица (threshing machine), његов колега Рус, капетан подморнице К-317 (класа акула), крајем прошле деценије успео је да по звучном трагу, сасвим неопажено, 150 сати прати једну америчку подморницу SSBN, за шта је, после приказивања снимка свом Адмиралитету, високо одликован.

де вибрација, с тим да је боља варијанта седам него пет, односно пет него три. Пропелери са парним бројем крила су бучнији и имају високе амплитуде вибрација, па их као таквих нема у опреми подморница.

НАОРУЖАЊЕ

Сем ниског нивоа буке, највећи адуте класе јесте наоружање. Сви објекти акула имају по осам торпедних цеви (4x533 mm и 4x650 mm), из којих се може лансирати више врста оружја (торпеда, ракете и мине). Подморница укрцава пуни борбени комплет од 40 различитих оружја. Оптималан избор чини: из торпедних цеви (ТЦ) 533 mm – 20 торпеда SET-53, четири противбродске ракете SS-N-15 (Starfish, домет 45 km). Из торпедних цеви 650 mm – 10 торпеда SET-65, жично вођених, четири противбродске ракете SS-N-16

РЕАКТОР

Реактор 650 Б користи обогаћени уранијум У-235 (20-45 одсто) који је знатно квалитетнији него што га користе Американци за своје реакторе за погон ратних бродова и подморница. Реактор истог типа је уграђен у подморнице класе *сиера* (један), *Typhoon* и *Oscar* (по два), а развијен је на бази старије генерације ОК-550, снаге 155 MW. То су реактори типа PWR у којима је раскладна вода у оба круга под притиском (Pressurized Water Reactor). У примарном кругу вода има радне параметре од 315 степени Целзијуса и 150 бара, док у секундарном кругу има 275 степени Целзијуса и 60 бара. Поред реактора овог типа у употреби је још пет типова али су PWR најзаступљенији.

Ако се упореде објекти *акула* и *виршинија* види се да америчка подморница има реактор снаге 30 MW, што је прилично испод снаге реактора *акуле* чија само турбина има снагу 35 MW. Остају за дилему питања о квалитету горива и осталим перформансама реактора као и могуће руско „расипање енергије“, знајући да је у рангирању тактичко-техничких захтева код западних морнарица енергетски биланс високо котиран захтев.

(Stallion, домет 100 km), недефинисан број ПВО ракета SA-N-5/8 (ручна варијанта). Алтернатива оружјима која се лансирају из торпедних цеви 533 mm може бити и 12 крстарећих ракета SS-N-21 (Sampson) са бојном главом од 200 килотона (које су еквивалент америчком *томахавку*).

Очи и уши зарођене *акуле* интегрисане су у сонару МГК-540, који у пасивном режиму рада има домет од 18 миља и могућност да истовремено прати 16 циљева. *Акула*, као и све модерне подморнице, вуче за собом тзв. тегљени сонар (пасивни), домета 54 миље, са праћењем 24 циља истовремено. Пасивни режим рада сонара подразумева се у борбеним дејствима, када је незамисливо да уређај ради активно, јер би таквим демаскирањем подморница била доведена у смртну опасност. Активни начин рада користи се у обуци, пролазима кроз тешка навигацијска подручја и у вежбама садејства.

Акула је предвиђена за површинску вођњу брзином од 10 чворова, а под водом достиже и 35 чворова. То је чини најбржом на свету.

Подморницу те класе енергијом снабдева нуклеарни фисиони реактор типа ОК-650 Б, трајне снаге 190 MW. Погон пропелера обезбеђује парна турбина типа ОК-7 снаге 35 MW, а постоје и два турбогенератора ОК-2, који дају 2 MW снаге за остале потрошаче. За резервни погон уграђена су два дизел-мотора снаге по 550 kW, која погоне генераторе (DC) од по 400 kW, обезбеђујући погон подморници брзином од три до четири чвора.

АУТОНОМИЈА

Попуњена свим енергентима, та подморница има аутономију од 180 дана, а уз максималан број украних лица (73) и пуне биолошке залихе, животна аутономија износи 80 дана. То је сасвим довољно ако се зна да су мисије подморница носача ракета до 60 дана. Остала опрема на тој класи подморница својим шифрама не говори много ни бољим познаваоцима прилика, па нека буде изостављена, уз закључак да су руска наука и техника уградиле у њу све најбоље што су имали. ■

Милан КОМАР

ИНДОНЕЖАНСКА СИГМА

Бродоградилште холандске компаније „Schelde Naval Shipbuilding“, у граду Влисинген, почело је са пробним војњама новоизграђене ракетне корвете *Дилонегоро*, коју је та фирма изградила за потребе Ратне морнарице Индонезије. Реч је о првој од четири модерне корвете типа *сигма*, које је 2005. године, у аранжману вредном 1,9 милијарди долара, од холандског бродоградилшта наручила индонезанска РМ. *Дилонегоро*, који је добио и флотни број 365, у море је, са наткривеног навоза у Влисингену, поринут у септембру 2006. године.

Улазак тог брода у оперативну употребу очекује се до краја јуна, а до краја ове године ће у оперативну употребу бити уведена и друга корвета, која је добила име *Hasanuddin* и ознаку 366, док ће последња два брода – *Султан Искандар 367* и *Франс Каисиепо 368* – бити предата индонезанској РМ у септембру 2008, односно марту 2009. године.

Корвете типа *сигма* јесу бродови дужине 90,71 метара, ширине 13,02 метара, док им газ износи 3,6 метара, уз депласман од 1.692 тоне. Сам назив *сигма* је акроним од Ship Integrated Geometrical Modularity Approach, што значи да је при конструисању тих бродова примењен поступак интегрисања геометријских модула бродског трупа и надграђа, а то их чини врло прилагодљивим за монтажу разног наоружања и електронских сензора, зависно од примарног задатка који им је наменила морнарица наручилац. У случају РМ Индонезије добијени су бродови намењени првенствено за патролирање океаном и заштиту огромног просторства искључиве економске зоне те острвске државе, који су, с обзиром на њихове релативно скромне димензије, врло добро наоружани.

Највећом брзином од 28 чворова индонезанске *сигме* погоне два дизел-мотора укупне снаге 24.235 КС, који покрећу два пропелера са променљивим кораком крила. При економској брзини од 18 чворова

акциони радијус корвета износи три хиљаде миља, а на броду је могуће сместити до 80 чланова посаде. На крми је и платформа за хеликоптер масе до пет тона, али брод нема хангар за смештај летелице.

Наоружање нових индонезанских ракетних корвета састоји се од главног прамчаног топа *Ото Мелара*, калибра 76 mm, два топа 20 mm Vector G12, противавионских пројектила MBDA Mistral TETRAL, противбродских пројектилина MBDA Exocet MM40 block 2, те противподморничких торпеда 3A 244S Mode II/MU 90, смештених у два B515 лансера.

Систем управљања ватром на *сигми* је Thales TACTICOS, осматрачки радар је тродимензионални вишефреквентни, типа MW08, док се за праћење циљева и контролу ватре користи радар CIROD Mk2. Бродови су опремљени и сонаром Thales Kingklip, а радио-комуникациону опрему произвели су француски Thales и холандски Signaal. ■

Н. БОШКОВИЋ

ПОРИНУТ ЈУРИ ДОЛГОРУКИ

После више одлагања поринута је прва подморница пројект 955, под називом *Јури Долгоруки*. Одлагања су била техничке природе. Пловила те класе дуго су очекивана, пре свега због плана да замене подморнице класе *делта 4*, којима се век ближи крају. Радови на следећој, под именом *Александар Невски*, убрзано се приводе крају и ускоро се очекује да и она буде поринута, док су радови на трећој, *Владимир Мономах*, тек започели. Цена те подморнице биће око две милијарде долара.

Та класа нуклеарних подморница намењена је за наношење нуклеарних удара интерконтиненталним балистичким ракетама типа *булава*, и основно наоружање биће 12 ракета тог типа, али је након недавног неуспешног теста успорен рад на ракети.

За сада постоје две велике енигме о тој подморници – да ли користи класични пропелер или знатно ефикаснији и тиши водомлазни пропелер (тај део је на објављеним сликама покривен цирадом), те шта се налази унутар огромног носног дела, који својом контуром залази изнад горњег дела трупа. ■

С. Б.

РАЗРАЧ ТЕНКОВА

Од средстава ратне технике, произведених у време Другог светског рата, најдуже се у наоружању наше војске задржало самоходно оруђе 90 мм М-36. Каријера те самоходке протегла се од 1953. до 2005. године, када су расходовани последњи примерци.

У завршним месецима Другог светског рата једина борбена возила из инвентара америчких оружаних снага, која су могла да униште најмоћније немачке тенкове *тигар* и *пантер*, биле су самоходке М-36, или како су их звали разарачи тенкова (буквални превод америчког термина Tank Destroyers). Додуше, посаде М-36 нису уживале заштиту дебелих плоча немачког панцирног челика и зато су примењивале тактику верно представљану у фрази „луцај и бежи“. У настојању да се преживи на бојишту, за прикривање самоходке користили су сваку могућност која се покаже на терену – рушевине, живице и ограде, својствене за француске пејсаже. На немачке тенкове Американци су остворили ватру са велике удаљености, најчешће са више од 1.000 метара и брзо су мењали ватрени положај пре узвратне ватре.

АМЕРИЧКИ ОДГОВОР

Идеја о разарачима тенкова у америчкој војној историји сматра се последицом анализа великих маневара одржаних 1940. и 1941. године у Луизијани и Тексасу, на којима се показало да покретљиве противтенковске јединице, ако се офанзивно користе, могу да поразе тенкове.

У масовној ратној производњи Американци су настојали да што више унифицирају технику и зато су на разарачима коришћени елементи средњег тенка *шерман*. У првој генерацији разарача, са ознаком М10 (током 1942. и 1943. године), интегрисани су мотор и трансмисија М4А2 *шерман* са измењеним телом (са већом косином и дебелином бочних странаца у поређењу са оригиналом) и наменски пројектованом одозго откриве-

ном куполом, са топом калибра 76 милиметара. Возила са ознаком М10А1 одговарала су тенку М4А3. Израђано је 6.706 примерака М10. Британци су модификовали део возила у *ахил* наоружан седамнаестфунташем, славним по пробојној моћи, прецизности и домету.

Амерички одговор на немачке тенкове била су возила М-36, која су настала интеграцијом противавионских топова М3 калибра 90 мм на М10. У борбена дејства М-36 уведени су августа 1944. године. У првим борбама показало се да могу уништити противника на даљинама на којима су савезнички тенкови били немоћни у сукобу са немачким тенковима. Због потребе да се јединице што брже пренаоружају са М10 упоредо су израђивани нови модели М-36 и модификовани стари М10. Током 1944. године израђено је 885 примерка прве варијанте М-36, засноване на шасији М10А1.

Крајем 1944. године 187 М-36Б1 настало је интеграцијом куполе, са топом 90 мм на шасију тенка М4А3. Таква возила била су боље заштићена и виша у односу на стандардни М-36, а имала су и додатни митраљез у предњем делу тела. Последњих месеци рата модификовано је 237 М10 у М-36В2 са низом унапређења, од којих се најлакше уочавао оклопни поклопац на горњој страни куполе. До тада су посаде често страдале од артиљеријске ватре или од ручних бомби и ватре стрељачког наоружања на малој удаљености. Идентични поклопци накнадно су уграђени на сва раније израђена возила.

Самоходке М-36 организоване су у баталјоне који су били директно потчињени командама армија и корпуса. После Другог светског рата М-36 углавном су конзервисане у складиштима стратешких резерви, али

су због Корејског рата и процене да су у случају новог светског конфликта потребне снажне конвенционалне снаге, враћене у употребу. Претходно су ремонтване и модификоване уградњом нових оруђа 90 мм МЗА1. Стотине М-36 почетком педесетих година подељено је савезничким државама. Французи су своја возила користили у рату за Индокину. На листи корисника М-36 били су Југославија, Пакистан, Јужна Кореја и Турска.

ДОЛАЗАК НА БАЛКАН

Америчке оружане снаге су, почетком педесетих година, дале Југословенској народној армији велику помоћ у наоружању, са тежиштем на средствима за одбрану од главног адута источног савеза – тенкова. Из америчких резерви издвојена су самоходна оруђа М-36, модификована у време Корејског рата. Првих десет М-36 предато је ЈНА 1953. године. Годину за годином стизале су додатне количине и 1957, када су завршене набавке кроз МДАП, у наоружању се налазило 399 самоходки у две варијанте М-36А1 и М-36А2, на шасијама произведеним између 1942. и 1945. године.

Најпре су самоходке М-36 уврштене у састав јединица на правцима који су, према ратним плановима, били тежишни у одбрани Југославије од потенцијалне агресије источног блока. У пешадијским пуковима пренаоружаним на америчку технику развијене су батерије од шест оруђа. Командама пешадијских дивизија директно су потчињени дивизиони са 18 оруђа. Батерије од четири оруђа развијене су у тенковским бригадама. За главне правце одбране развијено је 14 противоклопних пукова, у којима су главну снагу представљале батерије М-36.

За југословенске прилике то је била велика количина самоходних оруђа, која је, према замисли Американца, требало да послужи за стварање снажне препреке за продор тенкова. Гранатом калибра 90 mm могла се пробити чак и чеона плоча тенка Т-34/85, у то време још најбројнијег средства у наоружању снага у окружењу Југославије. Процене ЈНА израђиване су у складу са претпоставком да би противник у случају рата увео у борбу нове добро заштићене тенкове. Зато самохотке М-36, према анализама ЈНА из 1957. године, нису биле предвиђене за директан судар са противничким тенковима, већ је требало да се користе у дејствима на боковне противничких јединица у продору.

Посебну погодност за ЈНА представљале су логистичке олакшице у снабдевању муницијом тенкова М47 патон и самохотки М-36, јер су оба средства користила идентичне гранате 90 mm и митраљеску муницију. Још током пренаоружања из америчке помоћи у Војнотехничком институту и војној индустрији започете су припреме за освајање серијске производње муниције калибра 90 милиметара. Између 1955. и 1959. године развијен је метак са тренутно-фугасном гранатом М67. У ВТИ је развијен малоротирајући кумулативни пројектил М74. Нулта серија израђена је 1974. године. На испитивањима се показало да тим пројектилом М-36 може пробити оклоп тадашњих тенкова на удаљености до два километра. Време лета од 1,5 секунде и вероватно одступање по правцу и висини од пола метра пружали су шансу да М-36 дејствује по противничком тенку у покрету, пре него што се сам нађе под ватром. Пројектили М74, из серијске производње, из фабрике „Претис“ из Вогошће достављени су батеријама М-36 и тенковским јединицама које су користиле М47.

БЕЗ ДОСТОЈНЕ ЗАМЕНЕ

У наставку каријере самохотке М-36 више пута су преживљавале реорганизације ЈНА и промене процена потреба. Од средине шездесетих налазиле су се у саставу мешовитих јединица наоружаних и ракетним наоружањем – у прво време лансерима 2П26

за ракете прве генерације *шмел* совјетског порекла. Седмдесетих година 20. века са М-36 комбиноване су ракете *маљутка*.

Када се ЈНА окренула набавкама из бившег СССР-а чинило се да ће долазак нове технике окончати каријеру М-36. У једном документу ЈНА, из 1967. године, наводи се да су М-36 потпуно застарела возила и да је требало да се замене са противоклопним топovima 100 mm М12. Пренаоружање је проведено у дивизијама класификације А, а стара техника је премештена у дивизије класификације Б. Ипак, времешна оруђа М-36 преживела су велики талас модернизације седмдесетих и осамдесетих година, јер за њих нису пронађени одговарајући наследници. У ЈНА су се цениле могућности оруђа 90 mm у примарној намени и на задацима ватрене подршке. Вучна оруђа 100 mm Т-12 била су моћнија, али када је реч о покретљивости инфериорнија. Зато се улагало у усавршавање М-36. Због продужетка животног века, уместо бензинских мотора, уграђени су дизел-мотори В2, снаге 373 kW (500 КС). То су били врло поуздани мотори коришћени на тенковима Т-34/85.

За замену М-36 и других борбених возила идентичне намене – М-18 и СУ-100 разматране су могућности развоја *ловца*

ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКЕ ОДЛИКЕ

Возило М-36 је дуго 7,46 m (са цеви), високо (са противавионским митраљезом) 3,28 m, широко 3,05 m, а клиренс му је 0,43 метра. Дебљина оклопа је од 12 до 50 mm. Има борбену масу од 29,1 тону. Погонску групу чини бензински мотор Форд GAA V8, снаге 336 kW (450 КС), који развија максималну брзину од 42 km/h, савладава ров ширине 230 cm, вертикалне препреке висине 61 cm и газ 91 cm. Самохотка је наоружана пројектилом М3А1, калибра 90 mm, максималног домета 17.886 m и пробојности еквивалентне 300 mm панцирног челика. Борбени комплет чини 47 метака.

тенкова, наоружаног топом 125 mm 2А46, који се у Југославији израђивао по лиценци за тенк М-84, али се од развоја одустало фабричара 1982. године.

Без достојне савремене замене, возила М-36 задржана су у наоружању и дочекала су грађански рат 1991. године. Стара оруђа су поново кренула у рат.

ПОСЛЕДЊИ РАТ

Потпуно афирмацију самохотке М-36 доживеле су као оруђа за ватрену подршку тактичких састава на свим зараћеним странама. Због непостојања ризика од масовне и концентрисане употребе тенкова, М-36 су се ретко користиле организоване у батерије. Најчешће су батерије фрагментизоване додељивањем појединачних примерака или парова М-36 пешадијским батаљонима, па чак и четамма. Тако су ниже тактичке јединице добиле моћна оруђа погодна за непосредно гађање по противничким снагама. У брдско-планинском терену М-36 су биле корисне, јер су захваљујући елевацији цеви могле да се користе за непосредно гађање циљева на доминантним тачкама на терену. Због заштите од пројектила са кумулативном убојном главом, на возила су постављане додатне заштитне површине од гуме, најчешће на боковима возила. На неким примерцима гумом су прекриване све бочне површине самохотке.

После рата, због старости, проблема у одржавању и застарелости, оруђа М-36 расхолована су из оружаних снага Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине. Део возила из Војске Републике Српске продат је приватним колекционарима и сада се често приказују на сусретима љубитеља старе ратне технике у Великој Британији и САД као куриозитети ошћени са црвено-плаво-белим заставом и заштитним гумама какве су носили у време рата.

У последњим годинама употребе у Војсци Југославије батерије од шест М-36 биле су у саставу мешовитих дивизиона у моторизованим, пешадијским и механизованим бригадама. Самохотке из бригаа базираних на Косову и Метохији коришћене су у сузбијању албанске побуне 1998/1999. године. М-36 су последњи пут кренуле у акцију на југ Србије у борбу против албанских екстремиста 2001. године. Тиме су постале светски куриозум – последњи у борби коришћени примерци ратне технике израђене у време Другог светског рата.

Током реорганизације Војске на тактичком нивоу, 2004. и 2005. године, угашена је већина бригада у чијем су наоружању биле самохотке М-36. До одлуке о коначној судбини у складиштима наших оружаних снага била су 203 примерка. Нажалост, самохотке су изрезане и продате као старо вожђе, иако су светски музеји могли да плате десетине хиљада долара да би у својим збиркама имали примерак ветерана који је 60 година *службовао* у америчким и нашим оружаним снагама. ■

Александар РАДИЋ

Школа за бродарство, бродоградњу и хидроградњу из Београда, уз помоћ катедре за поморство Војне академије, организовала је, од 4. до 6. маја, другу Међународну веслачку регату мира и пријатељства

У сваком од кутера, чамаца дугачких 6,2 метра, веслало је по осам веслача, ученика и студената поморских школа из Србије, Италије, Хрватске и Словеније. У такмичењу је учествовало десет мушких и три женске екипе. Две мушке екипе дошле су из средње школе *Ђорђо Цини* из Венеције, а по једна екипа из средње Поморске школе из Порторожа, Поморског факултета из Порторожа, Поморског факултета из Ријеке, Поморског факултета из Сплита, средње Поморске школе из Котора и са одсека Морнарице Војне академије Војске Србије. Бродарска школа је на

регати учествовала са две мушке и једном женском екипом.

У конкуренцији поморских факултета прво место заузела је екипа Поморског факултета из Ријеке. Студенти из Порторожа стигли су само четири секунде касније од хрватских колега. Екипа студената Војне академије из Београда освојила је треће место, тако што је успела да на циљ стигне за весло испред екипе Поморског факултета из Сплита.

Посебну атракцију представљала је трка женских екипа поморских факултета из Порторожа и Ријеке и Бродарске школе из Београда. Веслајући за победу, ученице Бродарске школе из Београда показале су да и девојачки завеслај може бити итекако снажан и вешто изведен.

А. А.

ПРИПРЕМЕ САЈМА НАОРУЖАЊА „ПАРТНЕР 2007“

Сајам наоружања и војне опреме „Партнер 2007“, који се организује сваке друге године, биће одржан од 26. до 29. јуна на Београдском сајму. Припреме за организовање те манифестације увелико су у току.

Поред редовних недељних координационих састанака на којима учествују представници Министарства одбране, покровитеља те манифестације, организатора Београдског сајма и суорганизатора *Југоимпорт – СДПР*, одржано је још неколико значајних састанака. Најпре је у *Југоимпорту – СДПР* усаглашен наступ групе шест предузећа одбрамбене индустрије која излаже у саставу *Југоимпорта – СДПР*. Потом је у Управи за одбрамбене технологије, која је задужена, у име Министарства одбране, за припрему и

организацију сајма, одржан састанак са представницима војних установа које су заинтересоване да наступе на сајму. А трећи састанак уприличен је са институцијама које наступају на сајму под окриљем Министарства одбране.

Представници Управе за одбрамбене технологије и Београдског сајма разговарали су и о наступу на *Партнеру* представника групације малих произвођача. То су махом кооперанти великих произвођача средстава НВО који до сада нису излагали јер су скромнијих материјалних могућности и мањег производног програма. Идеју да и они наступе покренуло је Министарство одбране и ово је први покушај да се направи штанд малих произвођача. ■ М. Ш.

ПЛАВЦИМА ИЗ СОМБОРА

Након 54 године успешног рада, током којих је за потребе ваздухопловства обучено 180 класа са преко 300 хиљада војника, Ваздухопловно-наставни центар ВС у Сомбору, 30. априла, престао је да постоји.

Тим поводом, на иницијативу новосадског вајара Николе Симјановића и Живорада Смиљанића, председника општине Апатин и директора Бање „Јунаковић“, а уз страну подршку команде Ваздухопловства и противваздухопловне одбране Војске Србије, у Бањи је постављена скулптура, као успомена на постојање и деловање Ваздухопловно-наставног центра. ■ Б. М. П.

ПРВА КЛАСА ВОЈНЕ АКАДЕМИЈЕ ПРОСЛАВИЛА ЈУБИЛЕЈ

Питомци прве класе југословенске Војне академије након Другог светског рата, са смера артиљерије, окупили су се 9. маја, у Дому Војске у Београду, да на пригодан начин обележе 60 година од завршетка свог школовања.

Бивши питомци Прве класе ВА ДФЈ и војног училишта земаљске артиљерије (ВУЗА), какав је био званични назив њихове војне школе, дошли су из свих бивших република СФРЈ, сем Словеније.

Прва класа ВА ДФЈ, окупљена на Топчидеру 1944. године, док је рат још трајао, бројала је 2.500 питомаца. С преласком на систем родовских војних училишта, у Загребу је формирано ВУЗА. Укупно 376 ученика те војне школе промовисано је у подофицирске и официрске чиновне, након чега су наставили војну каријеру као артиљерци, постављајући темеље ЈНА.

Удружење питомаца ВУЗА одржало је традицију дружења и групних састанака сваке пете године, тако да су и на скупу поводом 60 година од завршетка школовања евоциране многе успомене. ■ А. А.

ПОМЕН ПИЛОТУ ПУКОВНИКУ МИЛЕНКУ ПАВЛОВИЋУ

Комеморативни скупови поводом обележавања осмогодишњице херојске погибије пуковника-пилота Миленка Павловића, команданта 204. ловачког авијацијског пука званог „Витезови“, одржани су у његовом родном месту Горњем Црнићеву, затим поред споменика у ваљевском селу Бујачић (месту пада авиона), и у Ваљеву.

Пуковник Павловић је тог 4. маја 1999, за командама *мига 29*, узлетео са батајничког аеродрома са намером да се супротстави ескадрили Нато авиона. У неравноправном ваздушном боју није имао шансе да изађе као победник. ■ Д. С.

СУДСКА ЗАШТИТА ЗАПОСЛЕНИХ

ПАРНИЧЕЊЕ СА ДРЖАВОМ

Шта запослени у систему одбране могу да очекују ако туже државу за неисплаћене зараде или у неком другом радном спору са државом као послодавцем

С укидањем војних судова и пребацивањем надлежности за решавање кривичних, али и управних ствари на редовне судове опште надлежности, запослени у систему одбране принуђени су да за проблематику радних односа, која је углавном у систему одбране регулисана у управној процедури, евентуалну судску заштиту обезбеде у класичном парничном поступку, односно у његовој посебној целини – радном спору. Зато је добро познати правила радног спора, али и све његове по закону могуће исходе.

■ ПОКРЕТАЊЕ РАДНОГ СПОРА

Када се у радном спору као тужени послодавац појављује Министарство одбране Републике Србије (МО РС), примењују се одредбе још важећег *Закон о Војсци Југославије*, који се мора примењивати до доношења новог. На основу члана 194. *Закон о ВЈ*, свако ко сматра да му је МО РС нанело неку штету, било то физичко или правно лице, па и запослени у систему одбране, дужан је да се пре покретања судског поступка обрати надлежном законском заступнику МО РС, са захтевом за обештећење ван спора. То значи да странка пре покретања радног спора мора да упути, на пример, Дирекцији за имовинскоправне послове Министарства одбране – Одељењу у Београду, улица Светозара Марковића 21, писмени предлог за вансудско поравнање. Уколико предлог не буде усвојен у целини или ако наведени законски заступник ништа не одговори у року од три месеца од дана подношења предлога, странка може покренути радни спор тужбом пред надлежним општинским судом. То може бити или Други општински суд у Београду, који је надлежан за спорове са МО РС, али и неки други општински суд на чијој територији запослени у систему одбране који покреће спор има пребивалиште или где је запослен,

односно где обавља или је обављао рад за потребе МО РС. О избору надлежног суда на тај начин одлучује запослени, који покреће спор, и то је повољно за њега, пре свега због мањих трошкова ако са веће удаљености не мора да долази у место суђења.

Покренути парнични поступак пред надлежним општинским судом је првостепени поступак и он се у принципу завршава пресудом. Међутим, странка која је изгубила радни спор на тој инстанци увек може жалбом у прописаном року блокирати правноснажност, а тиме и извршност донете пресуде и тиме продужити поступак и пребацивати овлашћење за одлучивање на непосредно виши окружни суд.

Пренето одлучивање о предмету радног спора поводом жалбе на надлежни окружни суд јесте другостепени парнични поступак и он се, такође, у принципу завршава пресудом као најчешћим исходом. Странка која је на тој инстанци изгубила спор више не може да блокира правноснажност и извршност пресуде. Њој стоје на располагању ванредни правни лекови, које овде нећемо помињати, али њихова употреба не може спречити запосленог који је добио спор да, на пример, наплати досуђени му новчани износ са законском затезном каматом и трошковима парничног поступка, уколико их је тражио.

Најчешћи ванредни правни лек у оваквим случајевима била би ревизија и о томе одлучује Врховни суд Србије. Иако *Закон о парничном поступку* прописује да је ревизија забрањена у радном спору када су у питању потраживања из радног односа радника према послодавцу, без обзира на вредност, а ван радног спора увек када је новчана вредност штете мања од 500.000,00 динара, *Закон о парничном поступку* даје овлашћење суду који о ревизији одлучује да на основу члана 395. поступи и другачије, ако процени да је то битно за разматрање правних питања од општег интереса, за уједначавање судске праксе, или када је потребно ново тумачење права.

ТРОШКОВИ ПАРНИЧНОГ ПОСТУПКА

Треба имати у виду да приликом покретања парничног поступка пред судом, онај ко поступак покрене мора платити одређену судску таксу, зависно од вредности предмета спора, без обзира на то да ли је реч о новчаном потраживању или о нечему другом. Међутим, та такса не покрива и укупне трошкове поступка који су увек већи, а које на крају мора да сноси она страна која је изгубила спор, па макар то било и на крају у поступку поводом ванредног правног лека.

О коликим је износима реч може се видети у *Закону о судским таксама*, па тако, на пример, приликом подношења тужбе за потраживање из радног односа, ако је тражени износ од 500.000 до 1.000.000 динара, треба одмах платити суду и таксу од 15.000 динара, увећану за један посто од тачне вредности потраживања, што је најмање 20.000 динара.

Ако тужилац поступак води преко адвоката, мора да има у виду да, без обзира на исход спора, позитиван или негативан по њега, адвокат по закону има право на своју зараду и такав начин вођења поступка увек више кошта. Простије речено, ако тужилац који је на основу правноснажне другостепене пресуде наплатио одређен износ и исплатио свог адвоката тек после добијања те суме, дође у ситуацију да у поступку пред Врховним судом Србије, а поводом уложеног ванредног правног лека противника, коначно изгуби спор, мораће да врати противној страни целокупну суму, без адвокатове зараде, која се тада појављује као додатна штета тужиоца који није успео.

Када се неко упусти у овакав спор треба да има на уму и ону народну да се најслађе смеје онај ко се задњи смеје. На жалост или на радост, како које стране у парничном поступку, тужиоца или туженог, правноснажна пресуда не мора да буде и коначна пресуда. Ако суд који одлучује о ревизији као ванредном правном леку, а то је увек највиши суд, усвоји ревизију и у последњој инстанци коначно реши спор тако што ће оборити постојећу правноснажну пресуду и одбити, на пример, тужбени захтев као неоснован, ето великих проблема за странку која је на основу правноснажне пресуде наплатила неки већи новчани износ од противника у спору. Мораће све да врати и то још са законском затезном каматом, а мораће на крају да плати противнику и све трошкове поступка од самог почетка па до оваког краја, јер суд који одлучује о ревизији одлучује и о трошковима целог поступка.

Ако онај ко на овакав начин коначно изгуби спор има само плату, мораће да враћа досуђени износ месечно са каматом у износу до једне трећине плате. Ако поседује макар неку некретнину на територији државе, може доћи у ситуацију да му буде принудно продата у извршном поступку ради наплате дуга, па је онда у таквој ситуацији увек боље излаз потражити у кредиту неке банке.

■ ПОСЛЕДЊА ШАНСА

Да ли странка која овако коначно изгуби спор може нешто да уради. Иако не може никако да спречи наплату дуга, јер је спор мериторно и коначно решен на највишем нивоу у њеној држави, странка може да се обрати Европском суду за људска права у Стразбуру у Француској, али само ако је странка која тражи заштиту појединац, односно физичко лице. Наша држава је најновијим изменама законодавства прихватила надлежност тог суда и извршност његових пресуда, без посебног поступка признања, и када је држава страна која је изгубила спор пред њим. Будући да је Суд у Стразбуру последња могућа и коначна инстанца за одређене врсте спорова, странка која заиста жели да се „последња смеје“ не би требало да сматра да је поступак коначно завршен док и тај суд не каже последњу реч, наравно уколико конкретна странка жели и хоће да му се обрати. Али услови обраћања и поступак пред Европским судом за људска права у Стразбуру већ су друга, много обимнија прича. ■

Александар ГАВРИЛОВИЋ

ИЗ СРПСКЕ ГАРДЕ

ШЕЈИЋИ

Иван, Горан и Зоран су рођена браћа. Три тасита момка родом из Куршумлије. Три Шејића у српској Гарди.

Зоран је најстарији. По завршетку математичке гимназије отишао је на одслужење војног рока. Војна полиција. Приштина 1995. године. Униформа по мери, позив према све израженијој жељи. Школа за подофицире, прва дужност у ондашњој Гардијској бригади 1997. године. Каква срећа...

Више пута награђиван, одликован и ванредно унапређен. Каже да му је једна од животних обавеза да своја два сина васпитава на светлим и јуначким традицијама наше историје. Жели да се и они угледају на оца и два стрица. Војни позив као породична традиција.

Средњи по рођењу, Горан, завршио је економску школу. Трудно се да војни рок у подгоричком граничном батаљону оконча са најбољим оценама како би се као и старији брат заповолио у елитној Гардијској бригади. Успео је то 2001. године. Најпре војник по уговору, касније подофицир. Сада је све посветио усавршавању. Каже, позив војног старешине је најчаснији.

Иван је био војни полицајац. И он је жарко желео у Гарду. Жеља му се испунила 2005. године. Постао је војник по уговору. Намерава да се даље школује и придружи двојници старије браће који су подофицири. Посебно наглашава да су сва тројица поносни што потичу из устаничке Топлице, из војничке породице.

Прадеда Василије је шест година провео у борбама током Првог светског рата, деда Радојица, целе четири у народноослободилачком рату. На њиховим униформама сијала су бројна одликовања која унуци с поносом чувају.

Шејићи су способни људи. Верују да би са лакоћом обављали и сваки други посао. Али овај војнички, некако им је најближи срцу и надају се да ће још дуго носити нову униформу са српским обележјима. Као што су, уосталом, униформе часно носиле претходне генерације Шејића. ■

Миливоје ПАЈОВИЋ

ФАКТОР СВЕТСКОГ

Мировним уговором из 1951, потписаним у Сан Франциску, окончана је савезничка окупација Јапана, али су на његовој територији задржана америчке снаге, које се и данас тамо налазе. Нешто касније (1954) између САД и Јапана потписан је посебан уговор о међусобној одбрани, који и даље представља окосницу војне (и друге) сарадње две земље. У протеклих педесет година, Јапан је постао економска сила у свету и значајна војна сила у региону.

Јапан, као једна од побеђених сила у Другом светском рату, прихватио је безусловну капитулацију према условима постављеним на Постдамској конференцији савезника, 2. септембра 1945. године. Одмах затим у Јапану је успостављена окупациона власт под руководством америчког генерала Макартура, врховног команданта снага САД на Далеком истоку.

Релативно брзо у Јапану је успостављен систем властите управе и већ децембра 1946. донет је Устав Јапана.

■ САМООДБРАМБЕНЕ СНАГЕ

Чланом четири јапанског устава, који је, у основи, и даље на снази, а у формулисању неких његових одредаба непосредно су учествовали генерал Макартур и његов штаб, изричито су забрањени ремилитаризација Јапана и обнова његове војске. Међутим, после избијања рата у Кореји (јун 1950), формиран је „резервни полицијски корпус“ од око 100.000 људи, који је касније (1954) послужио као основа за формирање тзв. јапанских самоодбрамбених снага (Japanese Selfdefense Forces). Пратећим законским актима који су следили одређена је њихова укупна јачина (око 245.000 људи), али су им тиме и Уставом наметнута и извесна ограничења: бруто тонажа великих ратних бродова; изласка бродова „самоодбрамбених поморских снага“ изван територијалних вода Јапана; издаци за самоодбрамбене снаге (СОС) не могу прећи један одсто бруто друштвеног производа (БДП), и друга.

Већина наметнутих ограничења се поштује. То се првенствено односи на јачину (бројност) јапанских СОС и на учешће војног буџета у укупном БДП.

Више од педесет година јапанске СОС одржавају се на истом нивоу – око 250.000 људи. Иако носе атрибут „самоодбрамбене“, оне представљају једну савремено организовану и опремљену регуларну армију. Сачињавају их три вида оружаних снага: Копнене самоодбрамбене снаге (148.200), Самоодбрамбене поморске снаге (44.300) и Самоодбрамбене ваздухопловне снаге (45.500 људи). Оне се попуњавају искључиво добровољцима. Дакле, то је права професионална војска. Ниво њихове техничке опремљености најбоље илуструје висина војног буџета.

Мада учешће војног буџета Јапана у БДП не прелази један одсто, он је ипак висок, јер се заснива на снажној економској основи. Бруто националну производ Јапана, наиме, прелази износ од 4.500 милијарди долара годишње, па тако и са малим учешћем у његовој расподели, војни буџет достиже, на пример, 45,6 милијарди америчких долара у прошлој години. Јапан је, званично, друга земља у свету по висини војног буџета, мада неки војни аналитичари процењују да Кина и Руска Федерација реално имају веће војне издатке него Јапан.

МИРА

ОДБРАНА

ЈАЧАЊЕ АРМИЈЕ

Законским прописима, који се односе на јапанске самоодбрамбене снаге, укључујући и трансформисање Војне дирекције у Министарство одбране Јапана, учињене су најмање две велике промене у јачини и намени јапанских СОС. Прво, отворена је могућност изласка из ограничења јачања СОС Јапана и, друго, отворена је могућност учешћа СОС и у оружаним сукобима на туђим територијама. Прва могућност је остварива када се појави кризна ситуација у региону, пре свега када запрети непосредна опасност за суверенитет и територијални интегритет Јапана, а друга – када се појави потреба ангажовања снага Јапана у саставу међународних снага изван његових територија.

Видови СОС Јапана савремено су организовани и технички опремљени. Јапан није велики војни произвођач, мада то с обзиром на своју економску моћ и техничко-технолошку развијеност релативно брзо може да постане. Опремање своје војске обавља средствима из увоза (углавном из САД) и из властите производње (претежно на бази америчких лиценци).

Јапански војни аналитичари и стратеги процењују да данас постоје веће и разноврсније претње за безбедност Јапана него што је то било у време хладног рата. Тада би се, кажу они, тежиште ратних окршаја између Истока и Запада одиграло на европском ратишту, док би се Далеки исток и Јапан нашли на споредном ратишту. Данас и у непосредној будућности, они сматрају да главне потенцијалне претње за безбедност Јапана долазе од: ракетно-нуклеарног наоружавања Северне Кореје (после најновијих догађаја и постигања договора да Северна Кореја одустане од нуклеарног наоружавања и, за узврат, добије економску и другу помоћ, таква процена ће се вероватно мењати); јачања економског и војног потенцијала Кине; тероризма и нуклеарне пролиферација; неспоразума са Русијом због Сахалинских острва.

Због тих и других безбедносних изазова, Јапан јача војну сарадњу са САД, тражи већи ослонац на УН и даље трансформише и јача своју војску. Тако је у „Белој књизи за одбрану“ Јапана за 2003. годину написано да јапанске СОС треба да буду ефикасније и спремније за реаговање на тероризам и способне за учешће у међународним и другим операцијама, те за одбрану властите територије, уколико то буде неопходно.

Ради ублажавања наметнутих ограничења, јуна 2003. донет је Закон о посебним мерама за хуманитарну помоћ и помоћ у обнови Ирака. На основу одредаба тог закона у Ирак је упућено око 1.000 јапанских војника, са задатком да „пруже помоћ народу Ирака и логистичку подршку коалиционим снагама“. Исте године донета су још три „војна“ закона: *Закон о мерама којима се обезбеђује национална независност и безбедност у случају оружаног напада; Закон на Амандман Закона о јапанским СОС и Закон о оснивању Савета за националну безбедност*. Тим законским прописима постигнуто је „пробијање“ ограничења која се односе на јачање СОС и на њихово учешће у операцијама међународних снага.

■ МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ, УМЕСТО ВОЈНЕ АГЕНЦИЈЕ

Донедавно структуру врховног руковођења и командовања СОС Јапана сачињавали су председник Владе и врховни командант СОС, Војна агенција и Здружени генералштаб. Почетком ове године донет је посебан закон којим се Војна агенција замењује Министарством одбране Јапана, а генерални директор Агенције преименује у министра одбране. Тим променама учињен је велики корак у реформи и трансформацији јапанских СОС у савремену регуларну армију.

Значајан део војних послова који су били у надлежности премијера и његовог штаба пренет је на ново Министарство одбране. У

претходном периоду, наиме, генерални директор Војне агенције био је само „спољни“ члан Владе и није имао она права и овлашћења која су имали други министри или чланови кабинета. Сва главна питања о војној политици и стратегији формулисана су у Штабу председника Владе, који је у Парламенту заступао интересе СОС. Војна агенција служила је углавном као административно тело, у оквиру кога је функционисао Здружени генералштаб као планско-оперативни орган.

После наведених промена министар одбране постаје равноправан са министрима других ресора, а то значи и са већим правима и обавезама него што је имао генерални директор Војне агенције. Пуноправни је члан Кабинета/Владе и самостално припрема и парламенту подноси на одобрење војне законе, укључујући и предлог војног буџета. У свом обраћању Парламенту нови министар одбране је нагласио да је настанком Министарства одбране потврђено да Јапан „сазрева као једна демократска земља која жели да има већу улогу у очувању мира и стабилности у свету и већу способност одбране властитог суверенитета и територијалног интегритета“.

Јапанске поморске СОС су још 1991. године биле ангажоване у Персијском заливу, у раду на уклањању подводних и других мина, а затим је уследило њихово учешће и у саставу снага УН у Камбоџи и неким другим мисијама, а у новије време и у Ираку. Међу-

тим, у свим тим ситуацијама оне су имале хуманитарну и помоћну улогу. Сада им се дозвољава да учествују и у борбеним операцијама, тј. у тзв. суштински војним мисијама (Core Missions).

Амандманским изменама Устава и доношењем пратећих законских прописа, редовно повезаних са променама војно-политичке ситуације у региону, и њиховом имплементацијом, одредбе Члана 4. Устава, којима је било забрањено чак и видовско структурисање СОС, увелико су превазиђене. Зато се очекује брже јачање СОС, првенствено квалитативно. Такав развој им

омогућавају систематско јачање економске базе и освајања нових технологија, укључујући и војне.

Самоодбрамбене снаге Јапана ће у наредном периоду, вероватно, повећати учешће у међународним војним операцијама за очување, наметање и одржавање мира у разним деловима света. Јапан, његово руководство и народ, веома много цене своју војску и теже да своју земљу и њеним квалитетом, и њеним ангажовањем у пословима обезбеђења мира и стабилности у свету, још више међународно афирмишу и приближе УН и пуноправном чланству у Савету безбедности, уколико дође до његовог проширења. ■

Др Тодор МИРКОВИЋ

СПОРАЗУМ О ВОЈНОЈ САРАДЊИ ЦРНЕ ГОРЕ И САД

Црногорски председник Филип Вујановић и амерички државни секретар Кондолиза Рајс потписали су споразум SOFA којим се отвара могућност за деловање америчког војног особља у Црној Гори. Овај споразум је кључни документ који одређује будуће билатералне војне односе земаља савезница са САД.

Споразумом се детаљно регулише положај америчких војника који буду пролазили кроз Црну Гору или, из неког другог разлога, буду боравили на њеној територији. Њиме се превиђају царинске и пореске обавезе америчког персонала, прихватање њихових возачких дозвола, али и пред којим ће судом одговарати у случају евентуалних законских прекршаја.

Потписивање споразума створило је услове за програм војног партнерства између Црне Горе и америчке државе Мејн, која ће прихватити и обавезу да обучава црногорске војнике за учешће у мировним мисијама савезника у свету. Сам споразум изазвао је различите реакције у Црној Гори, од пуне подршке до потпуног одбацивања, те указивања на повећање војних трошкова и штетности да се САД стави на располагање коришћење војне инфраструктуре. ■

КОНФЕРЕНЦИЈА КООЛИЦИОНИХ СНАГА У ИРАКУ

Почетком маја у Тампи на Флориди у Централној команди армије САД, одржана је конференција представника земаља учесница у коалиционим снагама у Ираку. Циљ конференције је разматрање Здруженог плана за операције коалиционих снага у Ираку и његова примена на терену.

На конференцији су разматрани рефермисање и потреба јачања међународног учешћа у саставу коалиционих снага, те подршка ирачким оружаним снагама у презимању одговорности за стабилизацију ситуације у земљи. У фокусу учесника Конференције је и редефинисање мисије коалиционих снага у складу са проценама о стању у земљи и новим изазовима са којима су савезничке снаге суочене у Ираку. ■

РУСКИ МОРАТОРИЈУМ НА СПОРАЗУМ О КОНВЕНЦИОНАЛНИМ СНАГАМА

Руски председник Путин објавио је увођење мораторијума на Споразум о ограничавању конвенционалних снага у Европи, као одговор на отворене намере САД да инсталирају ракетне системе и радарске станице на територијама Пољске и Чешке.

Споразум о конвенционалним снагама у Европи био је договор између НАТОа и тадашњег Варшавског пакта о успостављању баланса снага на Старом континенту. Потписале су га 1990. године у Паризу 22 земље (шест земаља бившег Варшавског уговора и 16 чланица НАТОа), а на снагу је ступио новембра 1992. Допуњен је у Истанбулу 1999. анексом којим је прецизирано повлачење руске армије из Украјине, Грузије и Придњестровља.

Међутим, Споразум су до сада ратификовале само четири државе: Русија, Белорусија, Украјина и Казахстан. Иако је Русија, у складу с договореним, преместила своје тешко наоружање из Европе и с територија блиских западним границама, ниједна чланица НАТОа није ратификовала овај споразум. Увођењем мораторијума Русија ће престати да испуњава обавезе о најави покрета и премештању својих јединица све док чланице НАТОа не ратификују Споразум и почну са реализацијом његових одредби. ■

МОДЕРНИЗАЦИЈА ХРВАТскоГ РАТНОГ Ваздухопловства

После десет година чекања, Ратно ваздухопловство Хрватске у септембру ове године добија прва два од десет наручених, нових транспортних хеликоптера. Ради се о хеликоптерима типа Mi-171 Sh који ће се користити не само за потребе Хрватске војске него и за важне акције трагања на копну и мору, гашење пожара, транспорт болесних и спасавање озлеђених у природним и другим катастрофама.

Сви хеликоптери поседују опрему Night Vision Goggle која омогућава слетање ноћу на било који одговарајући простор, без уређених хелидрома. Осим набавке нових хеликоптера хрватско РВ опрема се са пет школских авиона за почетну и селекцијску обуку пилота и завршава модернизацију првог од два предвиђена транспортна авиона Ан-32. Уградњом нових система према ICAO и JAR стандардима НАТОа, ови авиони биће у могућности да преносе терет и другу помоћ јединицама Хрватске војске које учествују у операцијама УН у Авганистану. ■

ВЕЖБЕ СНАГА НАТО ЗА БРЗО РЕАГОВАЊЕ

У другој половини маја, у региону Северног мора, данског залива Категат и јужног дела Балтика, заједничку вежбу извешће ударна група Снага за брзо реаговање НАТОа, коју чине јединице из Немачке, Пољске, Данске и Шведске. Том приликом, биће ангажоване копнене, поморске и ваздушне компоненте новоформиране ударне групе снага НАТОа за брзо реаговање (NRF) и њихово реаговање у различитим ситуацијама.

Према плану вежбе, ове снаге ће се ангажовати у спречавању ескалације конфликта између „зарађених страна“, борби против екстремних група у одбрани енергетских ресурса, шверца наоружања и забрањених технологија, те спречавању етничког и чишћења на религиозној основи. Након завршетка вежбе, ова и друге ударне групе у саставу Снага за брзо реаговање које су сталној борбеној готовости, биће упућене у област Капо Верде (Зеленортска острва) где ће се, половином јуна, извести заједничка вежба свих тих јединица. ■

САЈБЕР РАТОВАЊЕ

ЗАШТИТА ВОЈНИХ СИСТЕМА И СОФТВЕРА

Свакој савременој војсци у свету потребна је што боља информациона и телекомуникациона мрежа, а милитаризација рачунарских и електронских мрежа је све израженија у данашњем информатичком друштву. Информациони системи и рачунарске мреже су у многим земљама већ укључене у војне стратегије и планиране као део стратегијске војне инфраструктуре коју треба заштитити од разних врста напада, било физичког или путем компјутерских мрежа или софтвера.

Војне структуре, посебно развијених земаља уочиле су потенцијалне опасности које прете од тзв. ратовања без силе, преко рачунарских мрежа, чији су циљеви напада интензивни системи као што су мрежа за дистрибуцију електричне енергије, контрола ваздушног саобраћаја, телекомуникационе мреже и друго. Сви ти системи су доступни кроз компјутерске мреже и неизбежно је да ће у неком виду напади доћи преко Интернета који као систем такође треба да буде заштићен.

Терминологија, доктрина и развој система везаних за сајбер ратовање односно војне операције путем рачунарских система и мреже није нимало једноставна, јер је као дисциплина још нова. Информациони и комуникациони системи који су циљ сајбер напада су у областима које се данас највише и најбрже развијају и мењају. Зато је важно да се изнађу принципи таквог ратовања, размотре активности и припреме у спровођењу заштите војних система.

■ ВИРТУЕЛНО ОРУЖЈЕ

Једном напредном компјутерском нападу помоћу тзв. виртуелног оружја претходи фаза скенирања праћена фазом инсталације. Трајање једне фазе инсталације је обично веома кратко, од милисекунде до неколико секунди.

Сајбер или виртуелно оружје може укључити разне врсте напада, као што су компјутерски вируси, црви, тројанци, бацкдоорс (задња врата – начин онеспособљавања безбедности система који је намерно оставио дизајнер система, често да би се омогућио приступ сервисним техничарима или програмерима за одржавање) и др.

Системи детекције имају циљ да детектују могуће нападаче и идентификују њихове намере и по могућности да истраже одакле долази напад.

Средства система детекције су: системи за детекцију упада, безбедносна контрола и лог анализа.

Основна средства за превенцију напада на рачунарске системе су: firewalls, системи за аутентичност, односно потврђивање и системи за ауторизацију.

Постављањем новог софтвера или upgrade-om (надоградњом нове верзије хардвера или софтвера), што се иначе дешава врло често, појављују се и нови

безбедносни недостаци у систему који касније могу бити искоришћени за напад. Наравно, ИТ инфраструктура се не може држати стриктно статична и без промене разних подешавања које захтева систем и природа посла самих корисника рачунара, а да би се одржао корак са развојем нових ИТ области и унапредила функционалност система. Због веома брзог развоја ИТ технологија није могуће све унапред планирати, поготово што се тиче безбедности војних структура и система, а исто тако покрити и све остале системе који нису директно војни.

Сајбер безбедност се може веома добро планирати али план не може покрити баш све сценарије. Зато је потребно запослити способно, стручно и искусно особље које може брзо одговорити на нападе и успоставити одбрамбене сигурносне мере и обезбедити систем.

Безбедност се базира на три основна аспекта, а то су људи, системи и процедуре. Високо квалификовано и обучено особље је веома важан аспект безбедности у који су неке државе већ увелико инвестирале.

■ СОФТВЕР КАО КЉУЧНА КОМПОНЕНТА

Садашње доктрине не наводе софтвер као кључну и битну компоненту војних борбених система што може представљати велику опасност јер су у прошлости сви војни системи имали механичке контроле, а данас је софтвер заменио скоро све кључне контроле већине најсавременијих војних система.

Већином војних система управља се и контролише преко рачунарске мреже, а напади се сваки дан све више умножавају. Рецимо у прошлости се војним и цивилним авионима управљало и контролисало 100 посто механички хардвером, а данас код већине авиона 75 посто или више њиховог рада контролише софтвер. На пример *боинг 777* и *airbus 330* имају софтверске системе за контролу лета без иједне мануелне подршке, извршење команди ових авиона зависи од њиховог дигиталног система за контролу лета. То исто важи и за најсавременије војне авионе, на пример *F-16*, који има такође софтверски контролисане системе као што су системи за контролу лета, навигациони системи, комуникациони и извиђачки системи.

Многи глобални системи као што је GPS – (Global Positioning System) аутоматски обезбеђују податке авионима, а преко тих система они могу постати мета инфилтрације у софтверски систем авиона. Сви ти војни системи које контролише софтвер могу бити мета сајбер напада, посебно војни системи *C⁴I* (command, control, communications, computers and intelligence) за командовање, контролу, комуникације, извиђање и рачунари који представљају веома сложену структуру. Војни *C⁴I* системи због своје интерконекције су посебно рањиви јер користе везу преко Интернета, основних и организационих локалних мрежа (LAN – local area network), модема, цивилних и војних комуникационих система, навигационих система и радија свих фреквентних опсега.

Софтверски контролисани системи који су индиректно везани за војне системе, као нпр. електрична постројења, телекомуникациони системи и др. који преко својих веза са Интернетом, модемима или LAN мрежама такође могу бити мета напада.

■ ИДЕНТИФИКОВАЊЕ СЛАБОСТИ

План напада је обично веома једноставан, а то је искористити детектоване слабости система, добити захтевани ниво ауторизације, постићи циљеве и уклонити све трагове (ако је циљ нешто друго, а не уништење).

Идентификовање недостатака и слабости сајбер система је веома битно у борби против разних врста сајбер напада. Нарочито је важно да се уоче начини упада у рачунарске мреже и системе ко-

ји се могу извести физички и преко улазних компоненти рачунара, односно путем комуникационих сигнала.

Физички упади могу се извршити преко хардвера, компоненти система као што су улазни/излазни прекидачи, тастатура, миш, контроле у пилотској кабини, контроле лета и преко преносивих медија који обезбеђују прикључење за систем. Заштита од физичке инфилтрације се спроводи постављањем ограда, зидова, рестриктивних површина, идентификација, стража итд.

Упади сигналном инфилтрацијом долазе преко постојеће индиректне или директне конекције система. Такве конекције су обично LAN мреже, инфрацрвени уређаји, радио фреквенцијске конекције и модеми односно телефонске линије, такође систем који поседује Интернет сервер може бити мета напада и сви рачунари који имају везу са Интернетом преко тог сервера.

СТРУЧНОСТ КАДРА

Познавање система и вештина програмирања је неопходна за развој ИТ технологија и сајбер безбедности. У том погледу веома су важни стручњаци као што су администратори, програмери, па чак и бивши хакери, који могу бити коришћени као консултанти за идентификацију рупа у систему, док експерти за безбедност треба да их покрију. Међутим, грађење тзв. сајбер армије од волонтера не може бити добро решење за националну безбедност.

Премда то могу бити признати стручњаци из области безбедности рачунара, не може се очекивати од њих познавање логистике и тактике, па је потребно креирати структуру која ће ефикасно користити њихово знање и процедуре, које ће помоћи у решавању разних ситуација у области сајбер ратовања а засноване на војним наукама.

Одбрана од такве врсте напада укључена је у сам софтвер или хардвер нпр. пасворди, кодирани сигнали, ватрени зид (firewalls), идентификација на терминалу, изолација итд. Из досадашњих искустава наведене су две основне методе одбране од сајбер напада – неактивне и активне методе.

У неактивне одбрамбене методе сврстана је физичка заштита система као примарни облик заштите, а чини је изолација свих критичних система, стављање критичних операција под мануелну контролу, редуцирање инте-

грација што је више могуће где сви улази и излази у систем треба да буду строго дефинисани и физички изоловани, затим задржати људски фактор као елемент који ће контролисати критичне системе, односно смањити аутоматизацију преко софтвера, учинити нераздвајивим од целокупног система заштите битне везне комуникационе тачке и чворшта у систему где се врши физичка конекција у систем споља.

Активне одбрамбене методе чине софтверски програми који служе за заштиту рачунарских система од неовлашћеног упада, а то су пасворди и лозинке односно верификација идентитета као неопходан део безбедности система. Дуге лозинке од 32 карактера су сигурније и теоретски их је тешко открити. Краће лозинке од осам карактера треба да буду мешавина слова, бројева и осталих карактера. Ту су и антропоморфистичке мере као што су отисци прстију, скенирање мрежњаче или лица, које обезбеђују веома добру безбедност када се користе заједно са осталим методама заштите. Магнетне картице и остали кодирани модули који могу бити читани механички или електронски и садрже екстремно дуге кодове које је готово немогуће дешифровати, али једини недостатак је што се картица мора добро чувати да се не изгуби или да не буде украдена. Један од начина је и вишеструко потврђивање и остаривање конекције вишеструким пријављивањем. Сигурност повећава већи број адреса где се захтевају две одвојене телефонске линије или две одвојене адресе, а сигнал према систему пролази једино ако прођу оба сигнала и у том случају ако неко прође први сигнал а други не, може бити одмах идентификован. Важна је и контрола софтвера, односно програма који контролишу неовлашћене приступе и операције, а такође могу детектовати вишеструке покушаје улаза у систем.

У циљу ефикасне борбе против сајбер напада потребно је размотрити питања која намеће данашње технолошко окружење и идентификовати приоритете развоја и заштите војних и осталих информационих система и софтвера. Главна компонента информационе и инфраструктурне безбедности јесте способност државе да спречи и открије активности везане за сајбер нападе. Питања и приоритети се односе на потребу за максималним улагањима у тој области како способности сајбер нападача и напредак технологије не би у будућности надмашили потенцијал одбране, било у људству или средствима за извршење сајбер напада и дигиталном ратовању. ■

Дијана МАРИНКОВИЋ

Close Combat 3 – Cross of Iron

Ова симулација је првобитно била замишљена као компјутерска верзија стоне игре *Advanced Squad Leader* и *Микрософт* као издавач понудио је неколико наставака. Игра је после више година дорађена, а нови издавач је схватио да је потребно да се врате на најбољи од свих до сада издатих делова – онај у коме је тема Источни фронт.

БОРБЕ НА ИСТОЧНОМ ФРОНТУ

Овога пута представљамо вам једну нову стару симулацију – *Close Combat 3 – Cross of Iron*. Нову, јер се појавила кајем фебруара ове године, а стару зато што је прва верзија изашла пре много година. Реч је о тактичкој стратегији у реалном времену, са погледом одозго. Првобитно је била замишљена као компјутерска верзија стоне игре *Advanced Squad Leader*, и *Микрософт* као издавач понудио је неколико наставака. У то време је постигла значајан успех, јер је *Микрософт* имао тек неколико издатих игара. Али је, после три наставка, непознато зашто, четврти и пети део издала друга фирма. Иако је аутор остао исти (*Atomic Games*), после 2005. није се ништа ново појављивало на тржишту.

Изнаенађење је утолико веће што је сада поново изашао трећи део. Нови издавач је очигледно схватио да треба да се

врате на најбољи од свих до сада издатих делова. Дорађена је графика, побољшана вештачка интелигенција, проширен сценарио и повећан број мисија. Додат је и едитор у коме је могуће правити сопствене мисије. И поред застарелости у основи, игра и даље може да вас држи сатима испред рачунара. Тема у овој симулацији је Источни фронт и, наравно, имате могућност да играте у улози немачког или руског заповедника. А од вашег успеха зависи што ће вам бити на располагању у наредним мисијама.

Лепоту игре чини и фактор изненађења. Није необично да, ако поново одиграте неке од мисија, установите да је непријатељ другачије поставио своје трупе и да поседује различиту војну технику. Стога морате бити спремни на сва могућа изненађења. Авијације у тој симулацији нема, вероватно зато што управљате малим јединицама величине вода или одељења. Игра се одвија у реалном времену, али постоји могућност да направите паузу. Јединицама под вашом командом издајете врло једноставне команде, попут оне да брзо заузму одређену локацију или да отворе ватру на одређено место.

Уколико видите непријатељеву јединицу и наредите вашој да отвори ватру на њу, она ће без престанка извршавати то наређење, наравно, док год је видљива мета и док имате муниције. Али војници под дејством ватре могу да се деморалишу и може се десити да врло лако останете без ваше јединице уколико је непријатељ изложи тежој ватри. Такође, нормално је да ваше јединице не јуришају без

CLOSE COMBAT CAMPAIGN DEBRIEF

Operation Name	Victory Level and Promotion Points	Operation Name
Smolensk Sector Sept. 1943	Total Victory 4	1 Minor Victory Hells Gate
Operation Odin	Total Victory 4	2 Major Victory Lvov-Sandomierz Offensive
Tactical Withdraw	Decisive Victory 3	1 Minor Victory Ersatz Operations
Korpsabteilung	Decisive Victory 3	2 Major Victory Heeresgruppe Sudukraine
Counter Attack At Trigubovo	Decisive Victory 3	
Battle of the Wolf	Major Victory 2	
The Bear and the Viking	Major Victory 2	
Struggle in Fastov	Major Victory 2	

Casualties	German Losses			Russian Losses		
	Killed	Wounded	Prisoner	Killed	Wounded	Prisoner
	Leaders: 12	16	0	68	73	28
Infantry: 53	49	1	197	173	111	
Total:	65	65	1	265	246	139

Casualties	Destroyed			Damaged			Captured		
	Armor	Vehicles	Guns	Armor	Vehicles	Guns	Armor	Vehicles	Guns
	8	2	4	8	0	0	54	0	7
	2	0	0	0	0	0	8	0	1
	4	0	0	0	0	0	7	0	1
Total:	14	2	4	8	0	0	69	0	9

Scoring	
You	Opponent
Total Promotion Pts. +29	+2
Points to next Promotion	3

Debriefings

Battle | Operation | Campaign

German Promotion and rank: **Major**

Russian Promotion and rank: **1st Sergeant**

Current Victory Level: Total Victory

размишљања, већ да траже закључак. У недостатку муниције борци се често снабдевају узимањем од погинулих ратника, а ако јединица буде нападнута док нема муниције, врло лако ће се војници предати непријатељу. Осим различитих психичких стања јединице, имају и показатељ замора, па морате водити рачуна да не префорсирате неку од њих.

Да бисте успешно играте морате водити рачуна о правилној употреби јединица – вашег официра држите у близини јединица под тешком ватром, а нове и неискусне борце користите само за подршку. По потреби, сакријте кретање димним завесима.

Ако случајно негде набавите претходне верзије ове симулације, подсећамо укратко шта је обрађено у неким од њих. Close Combat I обрађује дан Д и имате могућност да командуете америчким и немачким трупама. Место дешавања Close Combat II је Холандија, а уз немачке трупе имате Британце, Американце и Пољаке. Close Combat III је, као што смо рекли, окренута Источном фронту и актери су Немци и Руси. Close Combat IV покрива подручје Ардена и командуете Немцима или Американцима. Close Combat V је опет искрцавање у Нормандији и, наравно, актери су Американци и Немци. Такође, изашле су Close Combat: Road to Baghdad, која обрађује тематику рата у Ираку, али и игра Close Combat: Marines, направљена специјално за америчко министарство одбране као помоћ при обуци, и Close Combat: RAF Regiment, за обуку британског ваздухопловства (за вежбање одбране аеродрома). Очекује се и излазак Close Combat: Red Phoenix, која би требало да обрађује тему евентуалног модерног Корејског рата.

Ова игра не захтева много до вашег рачунара. Минимум је да имате процесор на 133 MHz, 32 MB меморије и графичку карту од 1 MB. ■
Игор ВАСИЉЕВИЋ

НОЋ МУЗЕЈА

ЧУДО СЕ ДОГАЂА

Мора се признати да су многи били скептични када је априла 2005. године организована прва „Ноћ музеја“ код нас. Посете музејима и током дана нису баш очаравајуће, па су се у јавности чула крајње логична питања о томе ко ће то ноћу да походи београдске музеје. Чудо се ипак догодило.

Кроз само пет музејских и галеријских простора те априлске ноћи 2005. године прошло је више од 20.000 посетилаца. Друга „Ноћ музеја“ потврдила је да то није била прича о изузетку који потврђује правило. Ново правило је већ успостављено, а број људи који су изабрали да баш ту ноћ проведу у градским институцијама културе попео се на 70.000. Трећа бесана ноћ из 2007. године већ бележи невероватних 160.000 посетилаца. Четврта је пред нама.

Са више од 50 музејских и галеријских пунктова отворених за посетиоце од 18 часова увече до 2 часа ујутру 19. маја организатори „Ноћи музеја“ верују да ће поставити нове рекорде. Датум није случајно одабран јер ће се управо 19. маја „Ноћ музеја“ спустити и на градове у више од 40 земаља Европе. Ове године „музејска грозница“ захватиће и Нови Сад, Ниш, Ваљево, Шабац, делове Зрењанина, Сомбора, Кикинде и Сирогојна.

Већ трећу годину Војни музеј на Калемегдану током ове ноћи има веома запажену улогу и прилично незаобилазну позицију. Током прошлогодишње „Ноћи музеја“ нешто више од 10.000 људи походило је сталну поставку, изложбу посвећену историји чоколаде у Галерији али и стилизовану причу о српским и европским крвопијама, смештену у казаматима.

Стална поставка је и ове године спремна за многобројне посетиоце. Њена ходна линија је прилично пропулзивна тако да може да прими велики број људи који једни другима неће сметати у разгледању, у овом тренутку једине сталне поставке са историјском тематиком у граду. А наша историја је у Војном музеју прилично заокружена, све од доласка Старих Словена на Балканско полуострво па до наших дана.

У разговору са пуковником Мирославом Кнежевићем, директором Војног музеја, издвајамо и неке садржаје сталне поставке које посетиоци никако не би смели да заобиђу, попут периода средњовековне српске државе, где су посебно историјски значајни и вредни предмети нападног и одбрамбеног наоружања, али и заштитне опреме (оклопи, панцири), треба обавезно видети и изузетно лепе примерке занатског оружја, који имају историјску вредност, али сваки за себе представља и право уметничко дело. Чекају вас и Војводска соба, са личним предметима наших војвода из периода балканских ратова и Првог светског рата, заставе из периода Првог устанка па све до новијих дана. Пуковник Кнежевић је уметности и култури настројеним ноћобдијама поручио и да је веома важно да свако направи неки свој избор и план за ту ноћ, јер је немогуће обићи све пунктове, па се ранијих година дешавало да посетиоци стигну isuвише касно на места која их заведу и очарају, а онда жажале што ту нису најпре кренули.

Једно од таквих места ове године ће вероватно бити и Галерија Војног музеја где ће бити постављена изложба *Кроз историју српског вина*. Важна напомена је и пратећа дегустација а све у сарадњи са Вином Жупа, Музејом винарства и виноградарства из Александровца и многобројним малим произвођачима вина из Жупе.

Казамати Војног музеја налазе се у оквиру комплекса унутрашње Стамбол капије која је подигнута између 1717. и 1736. године, за време аустријске владавине Београдом. Осигурани су јаким зидовима, а били су намењени за смештај посаде, топова и муниције. У казамате ће се у ноћи 19. маја поново вратити српске и европске крвопије које су ту боравиле и прошле године, јер, сложићете се, место је одговарајуће за причу о веровањима, предањима и митовима, која ће бити зачињена вампирима, вукодлацима и дракулама, додуше не стварним, већ целулоидним... Бар се надамо! ■

Д. МАРКОВИЋ

СРБИ У АУСТРОУГАРСКОЈ ВОЈСЦИ

ПРЕЂУТАНИ ГЕНЕРАЛИ

Српска историографија добила је аргументовано и прегледно, уверљиво и популарним језиком написано штиво о мало познатим истакнутим личностима из историје оног дела српског народа који је живео под влашћу Аустроугарске

У Дому Војске у Београду, 10. маја, одржана је промоција најновије књиге Радета Милосављевића, свестраног аутора који је досад објавио двадесетак разноврсних радова, претежно посвећених шаховској игри или историографији, што су и две ауторове главне животне преокупације. О књизи „Пређутани генерали“, пред окупљеном публиком коју је веома заинтересовала тема о којој је писано, говорио је рецензент, доајен војне писане речи, Иван Матовић. Промоцију је водио уредник у магазину „Одбрана“ Бранко Копуновић.

У публикацији се први пут на једном месту може прочитати велики број података о око двеста официра српског порекла са највишим чиновима, који су своја звања стекли у војсци Хабзбуршке монархије.

Према речима рецензента Ивана Матовића, међу аустријским официрима српског порекла има оних који су били одани

православној вери својих прадедова и који су то у свакој прилици истицали. Има међутим и оних, а ту чињеницу аутор не избегава да напомене, који су се, под притиском бечких моћника, или из личних интереса, опредељивали за унијаћење и католичку веру. Већина њих је, и у том случају, са симпатијама гледала на уздицање модерне Србије, која је од Карађорђевог времена воскресла и постала бастион и водила свеколиког српства.

Одговорно и зналачки трагајући за именима и животним судбинама јунака своје публикације, аутор је успео да од готово потпуног забора-

ва отргне имена војсковођа које су знатно утицале на историју нашег региона. Такав је, на пример, био фелдмаршал Светозар фон Боројевић, који је победио Брусилова и због тога назван „Лав од Карпата“, затим с променљивом срећом ратовао с Италијом на Сочи и Пијави и постао инспирација Хемингвеју за роман „Збогом оружје“. Ту су и генерал Петар Прерадовић, фелдмаршал Михајло Микашиновић, генерал Ђорђе Грујић, војвода Стеван Шупљикац и многи други. Реч је о плејади врских официра са најразличитијим судбинама над којима се може озбиљно замислити.

Свој лични коментар управо објављене књиге аутор је свео на објашњење три, по њему, кључне речи у укупном штиву, а то су књиге, генерали и историја. Прву реч, књиге, Милосављевић сматра најбитнијом. Сам се, још почетком осамдесетих година, определио да са светом комуницира и писаном речи.

Непосредан повод да крене путем којим ће на крају стићи и до „Пређутаних генерала“, био је ауторов сусрет са једним професором историје у Копривници који му је указао да је у кући у том хрватском граду живео фелдмаршал Михајло Микашиновић, први српски генерал у аустријској царевини. Том податку се зачудио, али се такође помало и уплашио. Такве приче, чак и неспорно утемељене на чињеницама, биле су у то време права табу тема. О тим људима се једноставно ћутало, у неизреченој намери да зуб времена нагризе и последња писана сведочанства и успомене које су преостале иза њих.

Закључујући своје објашњење мотива који су га навели да пише о генералима српског порекла који су до сада остали без заслуженог историјског помена и признања, Милосављевић је истакао да се историја никако не сме претворити у предмет договарања и поље за мешетарење. Истина треба да се и јавно изговори, и при том нико, без обзира на порекло и околности у којима је деловао, не би смео да остане пређутан. ■

А. АНТИФ

ИСТОРИЈА И ШАХ

Представљајући личност аутора књиге, Бранко Копуновић је напоменуо да ће Радета Милосављевића читаоци „Одбране“ лако препознати као аутора шаховске рубрике коју годинама уређује. Милосављевић већ дуго помаже поклоницима ратовања на 64 поља да проникну у тајне те древне игре, блиске војнику и војевању, тактици и стратегији, филозофији и историји.

Као заљубљеник познавања прошлости Милосављевић је вредно радио и на сакупљању података које је објавио у низу радова о историји Војне Крајине и у монографији о свом родном селу Главинцима код Јагодине.

Тактиком, али и стратегијом, бавио се часно вршећи војничку дужност у гарнизонима бивше ЈНА у Пули, Копривници, Вараждину и Крижевцима.

ПРОГРАМ ЦЕНТРАЛНОГ ДОМА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ

КОНЦЕРТИ

15. мај – Велика сала у 20 сати
КОНЦЕРТ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГ
ОРКЕСТРА ГАРДЕ

СВЕЧАНОСТИ

17. мај – Универзална сала у 20 сати
СВЕЧАНА АКАДЕМИЈА
ЗАПИСИ СА КОСОВА
Организатор: Савез потомака ратника
Србије од 1912. до 1920.

КУЛТУРОСКОП

ОКРУГЛИ СТО

24. мај – Универзална сала у 10 сати
УЗРОЦИ, КАРАКТЕР И ПОСЛЕДИЦЕ
КРИЗЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ
Организатор: Клуб генерала и адмирала

ВЕЛИКА ГАЛЕРИЈА

17. мај – у 19 сати отварање
самосталне изложбе слика
ЗОРАНА ЖУГИЋА
академског сликар из Земуна
Изложба траје до 3. јуна

ВОЈНИ МУЗЕЈ И БЕОГРАДСКА ТВРЂАВА (3)

Пише Предраг ЛАЖЕТИЋ

ВРЕМЕ ИДЕОЛОГИЈЕ

Сталну поставку и изложбе које је Војни музеј организовао од 1946. до 1954. године посетило је чак 1.732.549 посетилаца, односно годишње просечно више од 215.000. Уз то, педесетих и шездесетих година прошлог века списак страних крунисаних глава и председника држава и влада који су посетили Музеј био је, заиста, импозантан.

Собље Музеја Немци су заробили и задржали у логору све до 23. априла 1941. године. Неки од њих тада су пуштени и враћени у Београд, где су поново ступили на службу у Војни музеј, који су немачке окупационе власти 8. јула 1941. вратиле управи Војног музеја. Међутим, велики број драгоцених музејских предмета неповратно је нестало тада из Војног музеја. Од 6. априла до 20. јуна 1941. из Војног музеја нестало је 1.287 предмета. Нестале су скоро комплетне збирке династија Карађорђевић, Обреновић, Петровић, руске регалије и многи други драгоцени предмети.

Поред Војног музеја, опљачкани су и страдали Градски, Железнички, Технички, Црквени, Природњачки, Музеј српске земље и Шумско-ловачки музеј, који су Немци претворили у коњушницу, али и други мањи музеји. Уништене су и опљачкане бројне библиотеке. Највише је страдала Народна библиотека у Београду, која је до бомбардовања 6. априла 1941. била једна од најбогатијих библиотека у југоисточној Европи, а у којој су немачке бомбе уништиле ризницу српске националне и културне историје.

■ НЕМАЧКА ОКУПАЦИЈА

Немачка окупациона управа унела је крајњу несигурност опстанка поробљеног становништва у Србији и Београду. У таквим условима људски живот често није вредео ништа. Забрањени су сви штрајкови, састанјања, зборови и демонстрације, разношење и дељење летака, затварање радњи и обуставе рада; кретање је било ограничено проглашењем полицијског часа, забрањена је продаја радио-пријемника и слушање страних радио-станица. Непрекидно се инсистирало на немилосрдном и застрашујућем спровођењу казних мера и одмазде. Сигурност грађана у окупираној Србији била је „на путу да буде изједначена са сигурношћу дивљачи у слободном ловишту“. Све то створило је атмосферу непрекидног страха за живот, коју су још више увећавали формирање концентрационих логора и затвора у граду, транспорти грађана у логоре у Немачкој и Норвешкој, стратиште у Јајинцима и логор на Сајмишту. Немачке окупационе власти настојале су већ од јуна 1941, као и у другим окупираним земљама, да пошто-пото обнове културни и забавни живот, нарочито у Београду, како би се стекао утисак да град живи у сасвим нормалним

условима. Зато су настојали да што пре обнове институције културе – музеје, позоришта и друго. У Београду је тада штампано тридесетак разних листова и часописа, организоване су вајарске и ликовне изложбе, нарочито антикомунистичке и антимаџонске. Обновљена је позоришна делатност, на чему су Немци посебно инсистирали. Са радом су почела и многа нова позоришта. Једно од њих било је и на Калемегдану. У њему су своју уметничку славу почели да граде Северин Бјелић и Мира Тодоровић, којима се у штампи придавао велики простор и публицитет. Управа града, по овлашћењу Немаца, штедро је издавала одобрења за отварање барова и варијетеа, за кафане у којима се певало и свирало, јер је Београд требало да буде весео град, макар и привидно безбедан. Штампа је била препуна

Према извештају Управног штаба Војноуправног команданта Југоистока, већина од 14 београдских музеја била је оштећена у априлском рату. Немачка управа била је највише заинтересована за Музеј кнеза Павла, Музеј града Београда, Етнографски музеј, Ловачки музеј и Праисторијску збирку у Винчи. Због тога су они и најраније отворени, па су већ у другој половини 1941. били доступни публици.

Посебно занимање немачка окупациона управа испољила је за Горњи и Доњи град Београдске тврђаве, где су се спроводила „хитна истраживања“ и сви њени објекти пописани и фотографисани. Због тога су на том простору, међу првима, почеле реконструкције оштећених објеката.

Краљ Шпаније Хуан Карлос у посети Војном музеју

испражњена и зграда број 2, у којој је била смештена болница за немачке војнике – реконвалесценте.

Војни музеј и његове збирке нису поштеђени ни приликом савезничког бомбардовања Београда, 16. и 17. априла 1944, када су оштећене зграде и магацини који су се налазили у непосредној близини бомбардованих објеката. Тада су оштећени и поједини изложени музејски предмети. Да би се спречило потпуно уништење предмета од историјске важности који су се чували у Музеју, предузете су мере за њихову заштиту. Изложени предмети скинути су из изложбеног простора, спаковани и склоњени у безбедније просторије. Управник музеја обавестио је немачке војне власти, преко Министарства просвете и вера, да се због оштећења зграда музеја више неће отворати за посетиоце.

У августу 1944. завршено је паковање предмета од историјске важности из Војног музеја и они су склоњени у лагум, који се налазио у кругу Музеја, како би се сачували од уништења и могућег бомбардовања. Предузети су радови да се и лагуми осигурају подизањем потпорних зидова.

■ БЕОГРАД У РАНАМА

После артиљеријске припреме у којој су учествовали и јуришни бродови Дунавске ратне флотиле Црвене армије, 20. октобра 1944, заједничким јуришима југословенских и совјетских јединица ослобођени су Београд, Београдска тврђава и Калемегдан.

Непосредно поред зграда Војног музеја налазила се осматрачница са које је командант совјетске 17. ваздухопловне армије генерал-пуковник Владимир А. Судец пратио форсирање реке Саве и командовао налетима својих јуришника на немачке положаје у Земуну и на Бежанијској коси.

Седмодневне борбе за ослобођење Београда, уз велике људске губитке, донеле су и велика материјална разарања, па је град своје ослобођење 20. октобра 1944. дочекао у ранама и рушевинама. Војни музеј је, као и Београд, после немачких напада априла 1941, савезничких бомбардовања априла 1944. и трећи пут октобра 1944, доживео велика оштећења. Растресени зидови и кровови, изрешетане фасаде, опали малтер са плафона и зидова, изваљена врата и прозори, поломљени црепови и стакла на свим зградама музеја, кратери од граната и ровови у парку са гомилама шута, испревртаним и оштећеним музејским предметима – стање је у каквом је особље застаклило Музеј после ослобођења града. Простор око Музеја више је лично на фронт него на парк.

Одлуком Председништва АСНОС-а од 14. децембра 1944. сви државни службеници управе Војног музеја који су били на служби у Музеју пре рата, као и у току окупације, када су пензионисани, враћени су у службу. Одмах је затражен кредит за оправку музејских зграда, како би се предмети, који су били спаковани и склоњени у један лагум, вратили у зграде. Иако је у току 1944. примљено 825.349 динара, то није било довољно за веће грађевинске радове у Музеју. Уз то, а с обзиром на предстојећу зиму, у Београду се наметао проблем застакљивања јавних и стамбених зграда. Граду је недостајало око 300 вагона стакла, па су га зато првенствено добиле болнице и војне установе. Наравно, недостајало је и другог грађевинског материјала.

У таквим условима Војни музеј успео је да, до половине 1945, само претресе и препокрије кровове на две музејске зграде у којима су се до октобра 1944. налазиле изложбене просторије и да их тако заштити од невремена и даљег пропадања. Да би се оне оспособиле за излагање предмета, требало је омалтерисати зидове и окречити их, оправити врата и застаклити прозоре, поправити водоводну и електричну инсталацију. Остале три зграде (бараке) биле су такође оштећене и без већих поправки нису се могле користити.

Како се због неуређеног простора за изложбени поставку предмети нису могли изнети из казамата, Управа и особље Музеја радили су на чишћењу и уређењу зграда, парка, Римског бунара, магацина,

■ БОЛНИЦА У МУЗЕЈУ

У складу са немачком политиком, влада Милана Недићева одлучила је да са радом почне и Војни музеј у Горњем граду. Одлуком немачких окупационих власти Војни музеј враћен је 8. јула 1941. српским властима „на даљу употребу“. Тада су кључеви Музеја предати генералу Војиславу Вуковићу, који је требало да га преуреди и поново отвори.

И током окупације поново се поставило питање изградње зграде Војног музеја. Наиме, на захтев Министарства просвете упућен Војном музеју да се изјасни о потреби изградње нових објеката, одговорено је да је то планирано још пре рата, да су урађени пројекти, али да за то сада нема могућности, јер су страдали пројекти и нема новца, те да за то треба сачекати боља времена.

Врло брзо показало се да је оправдана бојазан да Војни музеј изгуби све објекте у Горњем граду, јер је 13. 9. 1943. немачка команда известила његову управу да ће „ради смештаја неких војних ствари немачке војне силе“ бити потребно да се испразни музејска зграда број 3 и да се преда на употребу немачким војним властима. Иако је то одложено на извесно време, претила је опасност да Немци врло брзо узму не само ту зграду већ и остале музејске објекте, те да Војни музеј буде потпуно евакуисан са Калемегдана. Управу Војног музеја о томе је известио и мајор Јохан фон Рајсвиц, референт за све музеје при војном заповеднику за Србију, који је управу Музеја посетио дан касније и „ставио јој на знање да се управа већ сада постара како за нове просторије за смештај музејских ствари тако исто и за потребан материјал за паковање (сандуке) за пресељење музејских предмета“, јер ће се, ако се донесе одлука о одузимању свих зграда за потребе немачке војске, оне морати бити испражњење у најкраћем року.

Септембра 1943. у музејској згради број 3 уступљене су две канцеларијске просторије професору Фон В. Унферцарту, који је у околини Калемегдана предузео археолошка ископавања. Цела зграда предата је немачким војним властима јануара 1944, када су музејски предмети из ње пресељени у зграду број 1. Убрзо је морала бити

али и на сређивању архиве, материјалних књига и библиотеке. Започети су послови утврђивања ратне штете и чињени значајни кораци у прикупљању музејских предмета и попуњавању, у ратним данима, покрдених збирки Музеја.

■ ОБНАВЉАЊЕ МУЗЕЈА

Пред особље Војног музеја 1945. постављен је задатак да се обнови поставка, али на нов начин, са новим темама и предметима који ће раскинути са „старим културним наслеђем које су за собом оставиле свргнуте класе“. Поставка је требало да служи револуцији, да буде разумљива и приступачна „широким круговима народа“.

После оправке зграде, маја 1946. отворено је Одељење НОБ-а са изложеним, до тада прикупљеним, материјалом. Изложбене просторије биле су преасићене фотографијама и цитатима, тако да предмети нису могли да дођу до изражаја. Недовољна стручност особља учинила је да прикупљање предмета, припрема за излагање и само њихово излагање буду нестручно урађени, а основни музеолошки принципи потпуно су занемарени. Прикупљени предмети нису регистровани са свим потребним подацима, нити су унети у инвентарске књиге, па су се, у честим персоналним променама, губиле легенде и други важни подаци. Зато су у поставци посвећеној НОБ-у стајали предмети и фотографије са погрешним, оскудним и површним легендама, или уопште без њих.

У другој згради Војног музеја, крајем 1946, био је изложен материјал који је требало да обрађује историју народа Југославије. Он је био типолошки сређен, без одређене тематике. Избачени су династички предмети, а постављени други, из којих је требало да се види „вековна борба наших народа за слободу и независност“.

У парку око Војног музеја било је распоређено 45 артиљеријских оруђа, која су у Музеју била и пре Другог светског рата, и 60 тенкова, транспортера, мотора и артиљеријских оруђа, који су у Музеју стигли после рата. На већини тих предмета биле су оскудне или сасвим погрешне легенде.

Партијске и државне власти настојале су да се, као и у убиеницима, у музејима садржи ускладе са званичном идеологијом и са израженом васпитном поруком опредељености за њу. Морали су да буду приказани блискост и јединство југословенских народа, учвршћено истом или сличном историјском судбином, и њихова слободарска осећања. Символи слоге и патриотизма, жртве за идеале и борба против експлоатације били су чести мотиви у убиеницима и у изложбеним поставкама. Тадашње каталоге, изложбене поставке и водиче одликовали су симетрија, аналогија, некритичко приказивање континуитета, модернизација прошлости, али и романтични садржаји који су одступали од рационалног историјског мишљења.

Почетком 1952. адаптиране су музејске зграде, у којима су, после урађених тематских планова, за кратко време уређена и отворена два одељења. Одељење „Стварање Југословенске народне армије“ отворено је 1. маја 1952, а одељење „Ратне историје народа Југославије“ 8. јуна исте године.

Посебну изложбуну целину чинио је простор у парку поред Војног музеја у Горњем граду Београдске тврђаве. Поред зграде, у музејском парку било је изложено артиљеријско наоружање, које је било груписано према степену усавршености и снази оруђа, а према старости модела. Поред тврђавских топова из 17. века стајали су спорометни пољски топови, брзометни пољски и брдски топови, рововска и тешка артиљерија, међу којом је посебно место заузимао тешки опсадни мерзер калибра 305 мм, израђен у фабрици „Шкода“.

У парку су била изложена и тешка артиљеријска оруђа, тенкови и авиони, већином заплешени у рату. После изложбе организоване 1951, у парку Војног музеја остале су израђене грађевине и карте. У макети пећине у Дрвару, то јест у барацаи, у витрини су били изложени предмети који су за време рата припадали Јосипу Броз: шепна батеријска лампа, секције, курвиметар, двоглед, официрска торбица са секцијама и наочари. Поред тога, у том простору биле су изложене фотографије Броза и један снимак заплешен од Немаца приликом десанта на Дрвар 25. маја 1944. године. У реконструисаној брвнари, у којој је боравио Врховни штаб у селу Драчу код Калиновика, у време немачке офанзиве у Источној Босни, налазила се енглеска радио-станица, а изнад ње слике Јосипа Броза и чланова Врховног штаба у пећини на Вису. На столу су се налазили телефон и писача машина, а на зидовима оружје које је употребљавао Врховни штаб. У витрини су били изложени лични предмети Јосипа Броза.

Фелдмаршал Александар Монтгомери

Прва изложба коју је организовао Војни музеј била је Изложба НОБ-а, приређена у част десетогодишњице „народне револуције“ и ЈНА у јесен 1951. године. Ради постављања изложбе предузети су велики занатски и грађевински радови на платоу у Горњем граду Београдске тврђаве. Поред мајстора који су родили у Музеју, у припреми изложбе били су ангажовани бројни војници из Београдског гарнизона, чланови и сарадници задруге Удружења ликовних уметника Србије.

Изложба је изазвала велику пажњу. Бројни листови и часописи објављивали су репортаже о њој. На изложби је било приказано 60 представа са документарним филмовима из Другог светског рата. За два месеца, колико је изложба трајала, њу је видело 632.000 посетилаца, не рачунајући групне посете ђака и војника који су је бесплатно разгледали. Две наредне године Војни музеј није приредио ниједну изложбу, јер је његова главна активност било уређење сталне поставке, али су зато наредних година приређене изложбе: „Десант на Дрвар“, „Фрагменти из ратне прошлости Београда“, „Партизанске радионице оружја“, „Изложба Јатагана“, „Развој ватреног оружја“, „Егзотично оружје“, „Хладно оружје“, „Педесет година Војног музеја“, „Офанзива на Козару“ и „Оружје пете офанзиве“.

Према подацима који су објављени у часопису *Музеји*, Војни музеј био је најпосећенији музеј у Београду и Србији. Сталну поставку Војног музеја и изложбе које је он организовао од 1946. до 1954. године, посетило је 1.732.549 посетилаца. До 1951. сталну поставку Музеја годишње је посећивало више од 150.000 посетилаца. Од тада се тај број нагло смањио; сталну музејску поставку посетила су 58.934 посетиоца, скоро три пута мање него до тада. Разлог том смањењу броја посетилаца није био у политици, нити у смањеном занимању за Војни музеј, већ у дотрајалости зграда музеја и опасности да се оне сруше под теретом посетилаца, па је зато ограничен и њихов број. Иако су посете варирале, до отварања нове поставке Музеја оне нису прелазиле 94.000 посетилаца годишње.

Колико су оптерећење за постојеће објекте били посетиоци, најбоље говори податак да је Музеј, од 1946. до 1954. године, посетило 1.732.549 посетилаца, односно годишње просечно више од 215.000.

Педесетих година прошлог века Војни музеј није заобилашла ниједна страна делегација. Посећивале су га крунисане главе (цар Етиопије Хаиле Селасије, грчки краљ Павле, камбојански принц Нородом Сиханук), председници држава и влада (председник Турске Џелал Бајар, председник Египта Гамал Абдел Насер, председник Индонезије Сукарно, премијер Бурме У Ну), бивши председник Француске Венсан Ориол, генерални секретар КП Италије Палмиро Тољати, енглески маршал Монтгомери, совјетски маршал Жуков, револуционар Че Гевара, министри, амбасадори, војни аташеи, парламентарне и војне делегације, делегације синдиката и удружења бораца и многе друге делегације и појединци. ■

(Наставак у следећем броју)

ДОГОДИЛО СЕ...

16. мај 1917.

У Јонском мору код Крфа утопио се српски писац Владислав Петковић Дис, када је немачка подморница торпедовала брод на коме се налазио.

16. мај 1972.

Председници СФРЈ и Румуније Јосип Броз и Николае Чаушеску пустили су у рад хидроенергетски систем „Бердап“ на Дунаву.

16. мај 1974.

Скупштина СФРЈ прогласила је Јосипа Броза Тита за доживотног председника државе.

17. мај 1900.

Рођен је ирански верски вођа ајатолах Рухолах Хомеини. У Иран се вратио из избеглиштва 1979. године, након што је у исламској револуцији збачен шах Реза Пахлави. Успоставио је теократску диктатуру и владао Ираном до смрти 1989. године.

17. мај 1917.

У Ници је умро српски војвода Радомир Путник, прослављени војсковођа у балканским ратовима и у Првом светском рату. Руководио је повлачењем Српске војске 1915. и успео да осујети намере немачке Врховне команде да је опколи и уништи.

18. мај 1992.

Високи комесаријат УН за избеглице саопштио је да је због рата из Југославије избегло 1,300.000 људи, што је створило највећу избегличку кризу у Европи од Другог светског рата.

18. мај 1974.

Индија је извршила прву подземну нуклеарну експлозију.

20. мај 1989.

Скупштина Србије донела је одлуку о расписивању зајма за привредни препород Србије.

20. мај 1882.

Потписан Тројни савез између Немачке, Аустроугарске и Италије.

21. мај 1942.

Пилоти Фрањо Клуз и Руди Чајавец и механичар Милутин Јазбец прелетели су са два авиона Независне Државе Хрватске из Бањалуке на ослобођену територију код Приједора. Тиме је створено Ваздухопловство НОВЈ.

21. мај 1942.

У селу Ломови, код Приједора, формирана је Прва крајишка ударна бригада.

22. мај 1939.

У Берлину представници влада фашистичке Италије и нацистичке Немачке потписали уговор „Челични пакт“, којим су се обавезале на заједничко вођење рата.

21. до 22. маја 1992.

Утврђен концепт о формирању заједничког немачко-француског армијског корпуса.

23. мај 1941.

Главни уред безбедности Трећег рајха издао наредбу својим потчињенима да се сви ухапшени Срби одмах спроведу у концентрационе логоре.

24. мај 1860.

У Војсци Кнежевине Србије установљене прве инжењеријске чете.

25. мај 1944.

У рано јутро извршена неуспешна ваздушна операција немачке војске, позната као „Десант на Дрвар“. Намера Немаца је била да униште Врховни штаб НОВ и ПОЈ и ликвидирају Јосипа Броза.

25. мај 1993.

Усвојена Резолуција 827 Савета безбедности УН о оснивању Међународног суда за бившу Југославију.

27. мај 1952.

У Паризу потписан Уговор о оснивању Европске заједнице за одбрану.

28. маја 1812.

Потписан Букурешки мировни уговор између Русије и Отоманске империје. На основу члана осам мировног уговора, на коме је инсистирала Русија, Порта је Србима обећала амнестију, управљање унутрашњим пословима земље, прикупљање пореза, али и повратак Турака у српске градове, што је за Србе, нарочито последње, деловало потпуно безнадежно.

28. мај 1879.

Рођен је математичар, астроном и геофизичар Милутин Миланковић, оснивач катедре небеске механике на Београдском универзитету.

28/29. мај 1903.

Мајским превратом, односно убиством краља Александра Обреновића и краљице Драге, које је извела група српских официра, означен је крај династије Обреновић. Скупштина је 2. јуна за новог краља изабрала Петра Карађорђевића.

28. мај 1940.

Белгијски краљ Леополд са представницима Вермахта потписао је капитулацију. Влада Белгије није признала капитулацију и повукла се у Француску.

30. мај 1913.

У Лондону је закључен мировни уговор између чланица Балканског савеза (Бугарска, Србија, Црна Гора и Грчка) и Турске, којим је окончан Први балкански рат. Турска је тим уговором изгубила готово све балканске поседе на европском тлу, па јој је остао само Цариград са околином.

30. мај 1992.

Савет безбедности УН усвојио је Резолуцију 757, којом су СРЈ уведене санкције. Оне су подразумевале потпуну економску блокаду и прекид свих наших научних, културних и спортских веза са светом.

30. мај 1995.

Русија је формализовала односе са Северноатлантским савезом, али је поновила упозорење да би ширење западног војног савеза на исток Европе могло да подели континент.

30. мај 1968.

Студентски немири и раднички штрајкови довели су до распуштања Народне скупштине у Француској.

31. маја 1809.

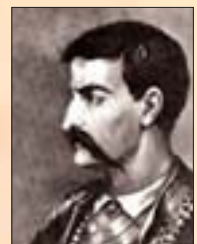
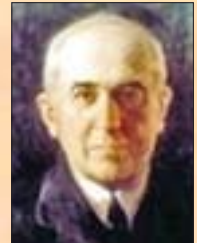
Јаке турске снаге извршиле су напад на Чегар који је бранио Стеван Синђелић са 3.000 људи. Неравноправна борба трајала је цео дан. Када су Турци упали у шанец, Синђелић је, видећи да је положај изгубљен, пиштољем опалио у барутану, тако да су изгинули и Срби и Турци. У спомен на ту борбу Турци су код Ниша саградили Ћеле-кулу у коју су узидали 952 српске главе.

31. мај 1939.

Данска и Немачка потписале пакт о ненападању. У априлу наредне године немачке трупе окупирале су Данску.

31. мај 1997.

Украјина и Русија потписале Споразум о стратешком партнерству.

Припремио Миљан МИЛКИЋ

СРПСКИ КРАЉЕВСКИ ПИЛОТ МИЛАН МИТИЋ

ЗАБОРАВЉЕНИ ХЕРОЈ

У кратком Априлском рату 1941. године, Милан Митић покушао је да одбрани отаџбину тако што се у ваздуху супротставио бројно надмоћнијем и технички супериорнијем непријатељу. Оборен је изнад Сарајева, заробљен и одведен у логор у Немачкој. Ни тамо, међутим, није мировао. Способан и паметан, успео је да побегне. Са још двојицом логораша прокопао је дугачак тунел, који их је одвео у слободу, потом Америку, Родезију, на Блиски исток...

Село Ћелије, удаљено двадесетак километара од Ниша, смештено је на лепој заравни, скоро скривено испод највиших врхова Суве планине. Да је на том месту постојала насеобина још у време Римског царства, сведоче остаци малог кастела (тврђаве). Кроз село је пролазио и један крак римског пута *Via militaris*, који је спајао Европу и Азију, и преко превоја на Сувој планини, настављао даље за Софију и Цариград.

Ту је и црква Свете Тројице, коју су, 1924. године, саградили мештани Ћелија и околних села Чагровца, Миљковца и Дуге Пољане. Црква је саграђена поред малог, дотрајалог и много старијег храма посвећеног светом Архангелу Михаилу, за који постоје подаци да је некада био манастир. Храм је, наиме, саграђен у 16. веку, и то на старим темељима, што указује да је на том месту и раније постојала православна црква.

У порти ових лепих, али доста оштећених цркава, налази се и један споменик, постављен поред самог звоника. На њему ћирилицом пише: „Милан Митић, краљев пилот, погинуо у ваздушним борбама изнад Алжира“. И – ништа више.

Донедавно, обе манастирске цркве, конач и помоћне зграде биле су у веома лошем стању. Сада се цео комплекс полако обнавља; очишћен је и плато у порти око споменика краљевском хероју – пилоту Милану Митићу.

Но, ко је био пилот Милан Митић?

Истражујући историју ћелијског манастира, пажњу нам је побудила и личност Милана Митића, рођеног у овом селу. О њему, у доступној литератури, постоје прилично скромни подаци.

Од чланова његове фамилије, који живе у Нишу, сазнали смо тек понешто, у сваком случају недовољно за потпуно расветљавање личности тог заборављеног српског официра. Зато је и овај текст само подсећање на Милана Митића, а можда и нека врста путоказа за истраживаче историје српског ваздухопловства да на право место упишу име тог младића који је несребично положио живот на олтар отаџбине.

■ ИЗ ЛОГОРА У АМЕРИКУ

Као најближе изворном, изабрали смо казивање Драгољуба Митића, Милановог рођака по оцу. По његовим сећањима, Милан је рођен у селу Ћелије (не зна када), у породици Ђурђе и Аксентија Митића. Ту је завршио основну школу, смештену у црквеној згради. Рано је остао без мајке, што је утицало да се одсели за Београд, где је његов отац радио као главни кувар на тадашњој Војној академији. Милан је гимназију завршио у Београду, мада је још тих година чврсто решио да постане српски краљевски официр, и то – пилот.

Уписао је Војну академију, Ваздухопловни смер. Свестан свог сељачког порекла, а прерано сазрео као личност, живот је схватио врло озбиљно, што је и показивао на делу – био је један од најбољих студената. Потребну националну свест и духовност почео је да стиче још у детињству.

Волео је село и кад год је могао одлазио је тамо. Последњи његов доласак био је за крсну славу Светог Јована Крститеља, 20. јануара 1941. године. Тада је, као млад потпоручник, говорио да ће сигурно бити рата са Немцима и да ће он учествовати у њему. Такве процене обистиниле су се у потпуности: у кратком Априлском рату 1941. године. Милан Митић искрено је покушао да одбрани отаџбину тако што се у ваздуху супротставио бројно надмоћнијем и технички супериорнијем непријатељу. Оборен је изнад Сарајева, заробљен и одведен у логор у Немачкој. Ни тамо, међутим, није мировао. Способан и паметан, успео је да побегне. Са још двојицом логораша прокопао је дугачак тунел који их је одвео у слободу.

Његово крајње исходиште била је Америка, земља о којој је толико слушао и коју је волео. У Чикагу се одмах пријавио америчкој савезничкој војсци, чији су официри посебно ценили српске краљевске пилоте.

Митић је прихваћен и упућен на додатну обуку, где су врло брзо уочене његове војничке способности. С обзиром на већ стечено ратно искуство на небу, упућен је на Блиски исток, где су га чекали борбени задаци. Тамо је остао до августа 1944, када се његов животни пут окончао у северној Африци. Друго обарање у борби са припадницима немачког ратног ваздухопловства било је кобно за нашег пилота. У америчком авиону и униформи америчког ратног ваздухопловства, али са српским јуначким срцем и православном душом, погинуо је далеко од отаџбине коју је неизмерно волео.

Идеолошки обојена историографија, настала после Другог светског рата, није била баш благонаклона према оваквим српским официрима, тако да у литератури из тог периода нема довољно података о потпоручнику Милану Митићу. Забележен је, на пример, у књизи Душана Ђировића „Ваздухопловне жртве 1913–1945“, али прилично скромно. Подаци се слажу са предањем и разјашњавају неке важне детаље које породица није зна-

ла, на пример, тачан датум погибије, модел америчког авиона на коме је летео и формацијски распоред, што је прилично битно за даље истраживање.

Према Ђировићу, Митић је завршио пилотску школу у југословенском ваздухопловном центру у Родезији, јужна Африка. Касније је упућен у САД на додатну обуку за пилота тешких бомбардера, после чега је враћен на Блиски исток. Извршавао је ратне задатке као пилот на бомбардеру В24, у саставу 15. америчке ваздушне армије у Средоземљу. Погинуо је 26. августа 1944, приликом прелета авиона из Каира за Алжир.

Породично предање се слаже са тим подацима, јер казује да је вест о погибији потпоручника Милана Митића стигла у село Ћелије августа 1944. године. У ћелијској цркви одржан је парастос за покој душе Милана Митића. Као хероју, који до краја живота није напуштао мисао о слободној отаџбини, црквене власти дозволиле су да му се подигне споменик у порти манастирске цркве Светог Архангела Михаила.

■ ПОГИБИЈА ИЗНАД АЛЖИРА

Крајем 1944, као потврду вести о његовој смрти, родбина је у селу Ћелије добила писмо од једне жене (није познато име), у коме је стајало да су њен син и Милан Митић отишли на задатак над Алжиром, али да се нису вратили. Две године касније, америчка администрација послала је и званично писмо о томе да је српски краљевски пилот Милан Митић погинуо у ваздушним борбама са немачком авијацијом, бранећи слободни свет од нациста. У писму је био и његов тестамент, којим је он, пошто није био ожењен, сву имовину оставио својој родбини.

На крају, поставља се питање зашто ми Срби заборављамо на наше јунаке који су за отаџбину несребично жртвовали и сопствени живот? Да ли због тога што не унемо да ценимо живот и што патриотизам меримо бројем глава које смо узидали у темеље отаџбине? Или што смо, више од пола века, окретали главу од Бога и цркве, па смо дозволили да и споменици таквих јунака зарасту у коров? Уосталом, стара је истина да „народ који не поштује своје официре, поштоваће туђе“.

Али, ако смо ми заборавили, Бог није. С обновом манастирског комплекса у Ћелијама почео се назирати и лик хероја Милана Митића, чији живот и дело треба, свакако, још истражити. ■

Мр Владимир ВУЧКОВИЋ

НЕЛЕПА ЖЕНА

Описао сам јој овако: „Тако сте ми ружно рекли једном приликом: *Он ме не воли, јер нисам лепа!*“, да сам отишао кући рањеног срца. Ви нисте у праву, госпођице Лота! Откуд знате да су вољене само лепотице? Зар је бити лепом лако и весело? Зар се лепота и срећа слажу као кец на десет?

Ако се ускоро видимо, прочитаћу вам одломак из писма које ми је, некада, написала једна одиста лепа дама. То је било писмо-жалба о нескромности, о сујети, о зависти других људи, о усамљености лепе жене... Искрено и дубоко преживљене речи; оне су прозачне из душе која, свесно спољашне лепоте свога тела, следи, у усамљености, унутрашњу, духовну лепоту. Шта има одвратније од обогале, зле, глупаве душе, закључане у предивном телу?

Уопште не мораш бити леп да би заслужио љубав и имао право да се наслађујеш срећом. Да, мушкарци се лако заљубљују у лепе жене. Међутим, њихова заљубљеност ни изблиза није љубав и није срећа; она је – пре опијеност и дрхтавица, често болест, каткад и катастрофа. А срећа се добија само тада, када од самог почетка у себи носи освештано зрнце духовне љубави и самим тим способношћу да се удуби и sazре до љубави.

Шта је лепота, где она почиње? Смед да тврдим да свака жена може да буде лепа; ако она то може, онда у њој спава лепота, као скривено предодређење, или власт, или привлачност. Предрасуда је да нам се лепота увек приказује отвореном, спремном и савршеном. Напротив – она долази и ишчезава, sazрева и губи се; има тренутака када и најлепша жена изгледа јадно. Предрасуда је, такође, и то да дефиницију лепоте можеш свести на правилност црта, облика и боја; напротив – све оживљује управо душа; све одлучује управо живи израз; управо унутрашња лепота чини спољашњу хармонију истинском лепотом! И та унутрашња лепота има тајну власт која претвара неправилне црте лица у очаравујуће, да, управо очарљиво лице, мења их и освештава.

Сваки човек добија своје лице и своје тело не као нешто довршено, једанпут за свагда докочано, већ пре као исходну тачку, претходно припремљен материјал, којем претходи пластична обрада и формирање, која се поверава и поручује од његове душе. Она мора да живи у свом телу и да га ствара; а то преживљава у души, непосредно и неизбежно се печати у његовом телу, и у цртама његовог лица. Јер, како је говорио Гете: „Што је унутра, то је и споља“. Унутрашња обогаленост унакази и најлепше лице; унутрашња лепота освештава и облагорођује и најнесрећније црте тако што оне постају не приметне. Унутрашња хармонија, срце које воли и ведре природа – ако све то зрачи из очију, ако одушевљава лице, ако управља покретима – ко ће тад видети математички неправилне црте, несавршене боје, недостатак спољне лепоте? Тај дух овладава над телом; тада предивна душа говори из споља нелепог тела – и тело то изражава – чинећи њега, нелепога, лепим.

Свака нелепа жена мора постати лепом. Али, изнутра, само изнутра, не путем оних спољашњих „поправки“ којима се тако безнадежно труде да надокнаде оно пропуштено изнутра...И управо тако, све пропуштено и све „поправљено“ без муке се прочита на лицу.

Свака нелепа жена може и мора да постане лепа. Притом, она мора отићи у себе, у дубину где чује појање анђела. Она мора да послушне то појање, да се у њему заборави, да се у њему прочисти, и да њим живи. Тада ће тај пој да зазвучи и у њеној души, и она ће процеати и засветлети другим људима.

И ко не заволи такву „нелепу“ жену, тај је истински није достојан. ■

Иван А. ИЉИН
Из књиге „Пред буктавим загонеткама Господњим“
Светигора, Цетиње, 2001.

ВЕРСКИ ПРАЗНИЦИ

15–31. мај

Православни

- 17. мај – Вознесене Господње – Спасовдан
- 21. мај – Свети апостол и јеванђелист Јован Богослов
- 22. мај – Пренос моштију Светог оца Николаја
- 24. мај – Свети Ђирило и Методије,
Свети Никодим Српски
- 27. мај – Силазак Светог Духа на апостоле
– Духови – Троице
- 28. мај – Духовски понедељак
- 29. мај – Духовски уторак

Римокатолички

- 17. мај – Узашашће Господиново
- 27. мај – Духови – Педесетница

Јеврејски

- 22. мај – Шавуот

СВЕТИ ЂИРИЛО И МЕТОДИЈЕ

Ова два брата рођена су у Солуну, у кући знаменитих и богатих родитеља. Старији брат Методије провео је, као официр, десет година међу Словенима (македонским) и тако научио словенски језик. По повратку у Грчку замонашио се, а мало иза тога придружио му се млађи брат Кирило (Константин). Када је хазарски цар Каган тражио од цара Михаила проповеднике хришћанства, цар

му је послао браћу Ђирила и Методија.

Они су прво убедили Кагана и његове доглавнике, а затим и много народа превели у хришћанство. По повратку у Цариград саставили су словенску азбуку од 38 слова, а почели да преводу црквене књиге са грчког на словенски. На позив кнеза Рагислава отишли су у Моравију да шире веру Христову, а умножене црквене књиге поделили су свештеницима да уче омладину. На папин позив стигли су у Рим, где се Ђирило разболео и умро 14. фебруара 869. године.

Методије се потом вратио у Моравију и наставио ширење вере међу Словенима све до смрти 6. априла 885. године. Његово дело наставили су његови ученици са светим Климентом као епископом на челу. Прешли су Дунав и спустили се на југ, у Македонију (Охрид) и ту продужили започети посао браће Ђирила и Методија. Ширили су веру и писменост међу Словенима. ■

УСТАНИЧКИ ТОПОВИ

Када су устаници у време Првог српског устанка кренули са опсадом утврђења и градова, питање артиљерије постало је веома актуелно. На дрвене трешњеве топове, оковане металним прстеневима, тешко се могло рачунати. Бачки владика Јован Јовановић послао је Јакову Ненадовићу, марта 1804. године, посредством Димитрија Пуљевића, преко Срема, први ливени топ. Владика је ускоро, на исти начин, поклатио устаницима још један гвоздени, трифунтовни топ. Устаници су их називали „црквеним“, што је поткрепљивало сумњу да су у Арсеналу у Петроварадину замењени „црквеним прангијама“.

Овим топовима Срби су опседали Шабац, Београд, Пожаревац... Њихов значај је био још већи јер су заплена турска оруђа из Смедерева и других утврђења била неупотребљива. Највероватније је да су Срби 1806. године, и поред строге аустријске забране увоза оружја, имали Арсенал од 20 топова (два поклоњена од цркве из Новог Сада, четири купљена преко земунских трговаца а остало заплена од Турака и оправљено).

У набавци оружја новчано су помагали Срби из Трста и Руси. Почетком устанка, Руси су дали у те сврхе 3.000 дуката (1806. Карађорђу су послали 13.000 дуката а 1807. Миленку Стојковићу 5.000 дуката). Од јуна 1807. па до 1813. године Руси су помогли са 34.000 килограма барута, 28.000 килограма олова, 12.380 комада ђулади разног калибра и са преко милион комада пушчаних фишека, неколико хиљада пушака и 26 топова разног калибра.

Савјет је покушао да и у Србији покрене сопствену производњу, те је већ 1807. године у Страгарима радила државна барутана. У Доњем граду Београдске тврђаве уређени су Арсенал за оправку и израду оружја и Тополивница, код Небојша куле где су некад биле и турске и аустријске радионице. Ту су ливена ђулад, израђивани су топовски лафети, пушчани фишеци, поправљани мједни, односно тучани топови. У пролеће 1808. године почело је са ливењем сопствених топова, за што је био ангажован часовничар из Баната Милисав Петровић „gauzenkinstler“. Нажалост, то није било нарочито успешно. Али је зато непознати звоноливац из Карловаца те године излио четири топа.

Фрагмент цеви топа из 1808. год.

Јула 1809. године из руског Луганског артиљеријског завода у Београд су стигла два ливца: Козма Калињин и Григорије Пољаков који су ту остали до августа 1812. године. Уз ове врне ливце били су и Срби, као што је Јован Петровић „Ковач“ из Земунa, родом из Србије.

После одласка Руса, у Тополивници је посао водио Тома Милиновић Морињанин, устанички топчибаша и артиљеријски војвода. Родом је из Мориња (Бока), живео у Трсту, а у устаничку војску дошао је као артиљерац. Занат је учио у радионицама поморског арсенала. Постао је управник Тополивнице и са успехом лио топове. Чак је увео новине изливши два топа из пет делова, веома поузданих и лаких за транспорт. Турци су их након пропасти устанка запленили. Један су изложили у Београду, а други у Цариграду. У литератури се помиње и Никола Кумбарџија који је, као што му име асоцира, лио кумбаре, топовске гранате.

У Београду је 1811. године била основана нека врста артиљеријске школе, а 1812. установљене су униформе за артиљерце и добошаре. После 1810. уведено је звање топчибаша, те је први био Павле Поповић из Новог Сада, а други и последњи Тома Милиновић. У недостатку сировина, све време рада Тополивница је користила старе турске топове. Занимљиво је да ни оно мало сачуваних топова у нашим музејима из периода Првог српског устанка нису, као што се често говори, ливени у Тополивници у Доњем граду. Наиме, на прокријумчареним топовима у Београду су, на венцу задњег дела цеви, урезани натписи старословенском рецензијом о томе да су изливени у Београду 1811. и 1812. године за време владавине Војводе српског Георгија Петровића. Тиме су се настојали избећи међудржавни спорови, нарочито између Аустрије и Турске.

У Војном музеју се поред два таква топа чува фрагмент предњег дела бронзане цеви, оригиналног топа ливеног у Карађорђевој Тополивници у Београду 1808. године. Ова цев се разликује од осталих сачуваних топова и по начину ливења, али и натпису и симболима на њој из тог времена. Изнад крста, уоквиреног стилизованим гранама, што срећемо и на устаничким заставама, стоји „18- СЕРБИЈА- 08“ (година производње и држава). Калибар цеви и наведена година упућује на прве радове Милисав Петровића. До Првог светског рата била су сачувана два оваква топа. Онај који је био изложен између старе зграде Војног музеја и зграде Главног ђенералштаба у Горњем граду Београдске тврђаве, уништен је у бомбардовању 1915. године. Други је био у Народном музеју, чији је сачувани фрагмент касније уступљен Војном музеју. ■

Анђелија РАДОВИЋ
Снимио Воја ТРАНДАФИЛ

ОДБОЈКАШИЦА СУЗАНА ЋЕБИЋ

НАЈБОЉИ ЛИБЕРО НА СВЕТУ

Познато је да професионално бављење спортом изискује велика одрицања у животу. Ја сам, можда, пропустила проводе које су имали моји вршњаци. Са друге стране, пропутовала сам доста земаља, што не бих могла себи да приуштим да се не бавим спортом, каже наша саговорница, чланица државне репрезентације у одбојци и најбољи либеро на свету. Она додаје и да су, на срећу, у одбојци увели место либера, јер да га нема, због висине, тешко да би у том спорту постигла значајнији резултат.

За младу одбојкашицу ужичког „Јединства“ Сузану Ћебић, чланицу српске одбојкашке репрезентације, многи љубитељи спорта у нашој земљи, али и целом свету, чули су тек у време одржавања прошлогдишњег светског првенства за одбојкашице. На том такмичењу, Сузана је званично дебитовала за репрезентацију и одмах проглашена за најбољег либера на свету. Како каже, то ласкаво признање изненадило ју је исто колико и освајање бронзе, што не чуди, пошто је прошло 45 година откако су наше одбојкашице донеле медаљу са светских првенстава.

Када се са ове дистанце осврнете на Светско првенство у Јапану, шта је то што је по Вашем мишљењу било пресудно у игри наше репрезентације за освајање бронзане медаље?

– На првенство смо кренули са циљем да уђемо међу првих дванаест, тако да би се могло рећи да смо надмашиле саме себе. Ако говоримо о игри, мислим да је за успех пресудан био тимски дух. Пошто у екипи немамо појединаца који би решавали утакмицу, тимска игра је била неопходна. И заиста, свака девојка је давала све од себе, што је и утицало на добар пласман. Иако смо се свега два-три месеца припремале за то такмичење и изгубиле већину пријатељских мечева које смо играле у припремном периоду, већ у квалификацијама за Гран при показале смо да можемо боље, и то доказале када је било најважније.

Шта мислите да је у Вашој игри утицало на то да вас жири изабере за најбољег либера на такмичењу?

– Одлука о томе ко ће бити изабран за најбољег играча зависи од статистике и од гласова жирија. Током првенства редовно смо пра-

тили статистику и, како смо улазили у други круг такмичења, тако сам се ја пењала на листи. Пред меч за бронзу била сам на трећем месту, док је Русиња била прва. Шалила сам се да би било добро када би уз бронзану медаљу ишао и бронзани либеро. Заиста нисам очекивала да будем најбоља. Вероватно сам ја одиграла мало боље против Италије него што је Русиња против Бразила, па је то пресудило у гласовима жирија.

Да ли се због те титуле сада од Вас очекује само одлична игра?

– У почетку сам и сама претпостављала да ће, пре свега публика код нас у Ужицу тако да се постави, да ће на моју игру гледати другачије, очекивати више. Међутим, нисам имала таквих проблема, мада нисам имала ни лоших партија.

После поменутог Светског првенства изјавили сте да сте срећни због титуле, али да мислите да можете много боље и више. Шта је то више и боље од титуле најбољег либера на свету?

– Мислим да могу још много да поправам своју игру, а с обзиром на то да имам двадесет и две године верујем да ћу тек да напредујем. Велика је част када се у тим годинама добије тако значајно признање, које ће мени бити само додатни подстрек за даљи рад.

Пред нама је Европско првенство у одбојци, које ће бити одржано у септембру. Шта публика може да очекује од игре наше репрезентације у Луксембургу и Белгији?

– Сигурно ће нам бити много теже него на Светском првенству, када је мало ко очекивао од нас игру какву смо пружили. Сада нас сви гледају много другачије и озбиљније ће се припремати за утакмице. Када говоримо о плановима репрезентације, они су и одраније усмерени ка Европском првенству и освајању медаље на том такмичењу. Иако више не можемо да играмо на карту изненађења, потрудићемо се да поново, захваљујући доброј игри, освојимо медаљу.

Иако ове године није испунило зацртани циљ – да врати титулу и куп у Ужице, „Јединство“ се налази у самом врху домаће женске одбојке. Шта је то што ту чувену одбојкашку школу издваја од осталих?

– „Јединство“ је клуб са дугом традицијом, о чему сведочи и податак да смо недавно са „Поштаром“ играли наше петнаесто финале. Много великих играча је поникло у том клубу, а разлози за то су добра организација и рад са екипом. Док у клубовима по већим градовима има много играчица, у други тим „Јединства“ селектује се њих дванаест до петнаест, тако да се свакој од њих може посветити потребна пажња.

Како видите тренутну конкуренцију на нашој одбојкашкој сцени?

– У последње две до три године девојке врло брзо напуштају домаће клубове и одлазе да играју у иностранству, што утиче на лошији квалитет домаће лиге.

Да ли сте Ви имали сличних контаката са иностраним клубовима и какви су Вам планови и жеље?

– Наравно да и сама размисљам о наставку каријере у иностранству, иако још не и о конкретној земљи или клубу. Волела бих да одем у добар клуб, где се игра добра одбојка. Имам уговор са „Јединством“ на још годину дана, и све зависи од њих. Уколико они одлуче да ме пuste раније, можда одем и пре истека уговора, а ако не, онда на крају следеће сезоне. Ипак, тренутно сам концентрисана на игру у земљи и на предстојеће Европско првенство. Окупљање репрезентације заказано је за 21. мај, после чега нас очекује турнир у Швајцарској, квалификације за Гран при и после Европско првенство. Касније нам долази светски куп у Јапану, када ћемо настојати да се квалификујемо за Олимпијаду. ■

Сања САВИЋ
Снимио Звонко ПЕРГЕ

30. ПЛАНИНАРСКИ МАРАТОН НА ФРУШКОЈ ГОРИ

ИСПИТ ВОЉЕ И ИЗДРЖЉИВОСТИ

На старту Планинарског маратона на Фрушкој гори

У организацији Планинарско-смуچارског друштва „Железничар“ из Новог Сада, крајем априла на Фрушкој гори одржан је јубиларни, тридесети по реду Планинарски маратон. Окупио је више од 11.250 учесника – спортиста, рекреативаца и заљубљеника у природу из наше земље, Мађарске, Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Републике Српске, Македоније, Словачке и Швајцарске. Међу учесницима се нашао и већи број припадника новосадског и других гарнизона у Србији и чланова њихових породица.

Користећи јединствену прилику да сами себи докажу да се могу изборити са психичким и физичким изазовима маратона, учесници су трчали или пешачили, већ према жељама и могућностима, на дванаест планинарских стаза. Од оне најкраће Стазе радости и задовољства, дужине три километра и 520 метара, са висинском разликом 154 метра, до најдуже, ултрамаратонске стазе дужине 102 километра и 750 метара, уз висинску разлику од 3.944 метра.

Стазе маратона воде кроз целу Фрушку гору, поред најпознатијих фрушкогорских манастира Гретега, Јазка, Беочина, Раванице, са успонима на Црвени Чот и Стражилово.

Уз пуштање стотинак голубова мира, овогодишње окупљање планинара маратонаца на Фрушкој гори отворио је Зоран Вучевић, председник Скупштине града Новог Сада, који је том приликом рекао да је маратон постао бренд по коме се препознају Фрушка гора, Нови Сад и Србија.

Да је тако говори и податак да је од Првог планинарског маратона, одржаног 1978. године, на коме је учествовало око 400 рекреативаца, до тридесетог, планинарске стазе на Фрушкој гори прешло више од 118.000 учесника, те да се одржавање маратона није прекидало ни за време бомбардовања НАТО. ■

Будимир М. ПОПАДИЋ

ТРАДИЦИЈЕ

ПУТОВАЊЕ НА КРФ

ПОМЕН ЈУНАЧКИМ ПРЕЦИМА

У организацији Централног дома Војске Србије, од 27. априла до 2. маја, 275 запослених у Министарству одбране и Војсци, са породицама, посетили су знаменитости српске историје у Грчкој

Ово туристичко путовање имало је и културни и образовни значај, јер је већина путника први пут имала прилику да ужива у лепоти древне хеленске културе и да ода почаст храбрим прецима који су после страдања у повлачењу кроз албанске врлети спас нашли у окриљу пријатељске земље.

Четири „дابلдекер“ аутобуса која су у петак увече кренули пут Солуна, 28. априла ујутру стигли су на егејску обалу. После преподневног обиласка града, Беле куле, цркве светог Димитрија и Галеријусовог славолука, туристи су се сместили у познатом летовалишту Паралија где су провели ноћ.

Сутрадан ујутру колона се упутила ка трајекту који превози до острва Крф. Организатори су искористили прилику да путницима омогуће посету манастиру Преображење и Метеорима.

Понедељак је био предвиђен за обилазак „Српског Крфа“ који обухвата локалитете везане за боравак наше војске 1916. и 1917. године. Посетиоци из Београда посетили су Српску кућу, положили венце испред спомен-костурнице на острву Видо и у дубине „Плаве гробнице“, где леже посмртни остаци неколико хиљада српских војника из Првог светског рата.

Повратак у Паралију уследио је сутрадан. Путници су посетили и манастир свете Петке у кланцу Темпи, надалеко чувеном по извору чија вода, како легенда каже, исцељује и подмлађује. Одмор и окрепљење добро су дошли туристима пред повратак у Србију, који је уследио 2. маја.

Посетиоци из Београда зауставили су се на Зејтинлику где их је дочекао осамдесетогодишњи чика Ђорђе, чувар српског војничког гробља. Тамо су у част и помен погинулих јунака положили венце. ■

А. П

МАЛИ ОГЛАСИ

ОБАВЕШТАВАЈУ се ученици и професори 9. класе Војне гимназије да ће се 19. маја 2007. године организовати свечани скуп поводом 25. година завршетка школовања класе. Свечаност ће се одржати у згради Војне гимназије, у ул. Петра Чајковског бр. 2, у Београду, са почетком у 12 часова. Лица за контакт: Младен Вуруна: 064/180-15-15; Жељко Ранковић: 064/157-64-72; Милан Васовић: 063/882-65-98; Бошко Зељковић: 064/267-10-34; Новица Цонић: 064/428-25-69; Зоран Раденковић: 011/320-18-94.

ДРУГА класа ВВСС, смер пешадија, обележиће годишњицу завршетка школовања 19. маја 2007. Пријављивање на телефоне: Стево Остојић, војни 18-040, 014 296-040, 064 1312303; Саша Марковић, војни 19-462, 064 4151330; Горан Стојков, војни 20-657, 063 8016208.

ЧЕТРНАЕСТА класа Војне гимназије у Београду обележиће двадесету годишњицу завршетка школовања 26. маја 2007. Окупљање у 10,30 часова у кругу интерната Војне гимназије (Хумска 22). Пријављивање на телефоне: 064 1297598 Бранислав Комарица, 064 1632850 Душко Мијић, 011 123764 Стале Сталетовић, 011 3612657 Александар Буквић, 011 3600365 Саша Алмажан, 011 2358222 Јовица Станковић, 011 3201611 Саша Страхинић.

СУСПРЕТ 45. класе ВА КоВ, смер артиљерија, поводом 15 година завршетка, биће одржан 9. јуна 2007. у 15.00 сати испред ВА КоВ. Контакт телефони: Милета Лукић 065-432-0155, 022-432-015, Предраг Пухача 064-577-3094, 022-474-269 и Зоран Ђурић 064-132-0101

ЧЕТВРТА класа Војне гимназије обележиће тридесет година од завршетка школовања 16. јуна 2007. године. Окупљање је у 10.30 часова у згради Гимназије, ул. Петра Чајковског бр. 2, у Београду, Лица за контакт: Бранислав Ђорђевић 064/825-49-36, Небојша Лазаревић 064/832-09-09 и Душан Бубан 064/832-94-05.

ПЕДЕСЕТА (118) КоВ обележиће десет година од завршетка школовања 23. јуна 2007. Скуп класе је на Војној академији у 10 часова. Пријављивање Милану Кончару на телефоне: 013 320946, 064 2715876, 011 3600654 и војни 19-414.

ИНИЦИЈАТИВНИ одбор за обележавање јубилеја – 30. године од завршетка школовања полазника из 1973. године Војне академије Копнене војске у Београду, обавештава припаднике те генерације да ће се обележавање јубилеја обавити између 26. и 30. јуна 2007. године у кругу Војне академије, а потом наставак дружења у Централном дому Војске Србије. Пријављивање на телефоне 064/179-52-57 или 064/623-28-57 до 1. јуна 2007. године.

ОБАВЕШТЕЊЕ ИЗ ВОЈНЕ ТУРИСТИЧКЕ АГЕНЦИЈЕ

Телефон за резервације у Војној туристичкој агенцији – Београд промењен је и сада гласи: 011/2636-535.

Остали бројеви телефона су непромењени.

АУТО-РЕЛИ СТАРТУЈЕ 16. ЈУНА

КАРАВАН ПРИЈАТЕЉСТВА

Традиционални ауто-рели одржава се под покровитељством општина Аранђеловац и Топола, а стартује из историјског Орашца

Припреме за овогодишњи, 31. по реду, ауто-рели „Караван пријатељства“ одвијају се према плану сачињеном на недавној седници Организационог одбора. Овогодишње такмичење заједнички организују Официрски ауто-мото спортски клуб и АМК „Zastava Racing Team“, како би надметање добило у квалитету и могло да се бодује за Куп аматерских ауто-релија Србије.

Циљ ауто-релија је подизање саобраћајне и техничке културе, повећање безбедности саобраћаја на путевима и дружење људи, посебно младих, а састоји се у вожњи итинерером дугим око 60 километара, два испита спретности и решавања теста из познавања *Закона о безбедности саобраћаја*.

Ауто-рели стартује у суботу, 16. јуна, у Орашцу, а са пријављивањем ваља пожурити јер је број посада ограничен. ■

В. Р.

П Р И Ј А В А

Име и презиме возача

Јединствен матични број (ЈМБ) возача

Име и презиме сувозача

Адреса са поштанским бројем места становања

ТЕЛЕФОНИ – фиксни: _____

Мобилни: _____

Марка возила: _____

Запремина мотора: _____ цца

Потписивањем ове пријаве изјављујем да возим на сопствену одговорност и да ћу се придржавати *Закона о безбедности саобраћаја на путевима*.

Потпис возача

НАПОМЕНА: Пријаву попунити читко и послати је најкасније до 1. јуна 2007. на следећу адресу: Редакција магазина „ОДБРАНА“ (Уз обавезну назнаку „ЗА РЕЛИ“) 11002 Београд, Браће Југовића 19. (Више пријава се може послати у једној коверти)

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ
СЕКТОР ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ
УПРАВА ЗА КАДРОВЕ

расписује

К О Н К У Р С

За пријем официра на редовно
Командно-штабно и Генералштабно усавршавање
у Војној академији

Професионални официри Војске Србије и Министарства одбране Републике Србије могу конкурисати за редовно Командно-штабно, односно Генералштабно усавршавање у Војној академији у школској 2007/2008. години, ако испуњавају следеће услове:

ОПШТИ УСЛОВИ:

- да су држављани Републике Србије,
- да су здравствено способни за војну службу (утврђује надлежна војна здравствена установа) и
- да се против њих не води кривични поступак или поступак због кривичног дела за које се гони по службеној дужности, односно, да ни су осуђивани за таква дела казном затвора дужом од шест месеци.

ПОСЕБНИ УСЛОВИ:

а) За Командно-штабно усавршавање:

- да су завршили Војну академију или одговарајући факултет са просечном оценом најмање 8,00 (кандидати који су завршили Војну академију са просечном оценом мањом од 8,00 полагају посебан испит).
- да имају најмање чин мајора,
- да су у току службе имали све повољне службене оцене, односно најмању оцену врло добар у последњем периоду оцењивања, пре упућивања на усавршавање,
- да су дужност за коју је одређен чин мајора или виши чин успешно обављали најмање две године,
- да су здрави и способни за војну службу без ограничења,
- да су рођени 1967. године или касније,
- да познају најмање један светски језик (енглески, руски, француски или немачки) у обиму првог степена, што документују уверењем Катедре страних језика Војне академије, које не може бити старије од 6 месеци – ако се потврђује ниво знања по прописима Војне академије, односно 3 године – ако се потврђује ниво знања по STANAG-у,
- кандидати који су већ завршили одређени облик последипломских студија (за стицање звања специјалисте или магистра) и кандидати који до сада нису успешно реализовали планиране облике усавршавања - последипломских студија (упућени на усавршавање наредбом начелника Управе за кадрове - Персоналне управе), немају право конкурисања.

б) За Генералштабно усавршавање:

- да су Командно-штабно усавршавање официра или последипломске студије облика магистеријума, завршили са просечном оценом најмање 8,00,

- да имају најмање чин потпуковника,
- да су командне, штабно-оперативне, научно-наставне или друге дужности за које је одређен чин потпуковника или виши чин, успешно обављали најмање две године,
- да су за последњи период оцењивања оцењени службеном оценом одличан,
- да познају најмање један светски језик (енглески, руски, француски или немачки) у обиму другог степена, што документују уверењем Катедре страних језика Војне академије, које не може бити старије од 6 месеци – ако се потврђује ниво знања по прописима Војне академије, односно 3 године – ако се потврђује ниво знања по STANAG-у,
- да су рођени 1960. године или касније и
- кандидати који су већ завршили последипломске студије облика доктората и кандидати који до сада нису успешно реализовали планиране облике усавршавања - последипломских студија (упућени на усавршавање наредбом начелника Управе за кадрове - Персоналне управе), немају право конкурисања.

Предност за пријем на Командно-штабно, односно Генералштабно усавршавање има професионални официр, који има бољу последњу службену оцену, а ако имају исту последњу службену оцену – предност има кандидат који је континуирано у дужем времену оцењиван бољом службеном оценом, који има бољи успех из претходног школовања, који има виши чин, који је постављен на формацијско место вишег чина и који је успешније обављао више различитих дужности.

На основу одлуке о избору кандидата Управа за кадрове Сектора за људске ресурсе Министарства одбране донеће наредбу о упућивању изабраних кандидата на Командно-штабно и Генералштабно усавршавање.

НАЧИН КОНКУРИСАЊА

Кандидати који испуњавају услове Конкурса попуњавају упитник за школовање („Службени војни лист“, број 41/93, образац бр. 2).

Уз упитник треба приложити следећа документа: оверене копије последње две службене оцене, оцену здравствене способности коју доноси надлежна војнолекарска комисија, оверену фотокопију дипломе претходног школовања (ако у дипломи нема просечне оцене успеха, прилаже се извод из предметних оцена) и уверење катедре страних језика Војне академије о степену познавања страног језика.

Кандидати који су Војну академију завршили са просечном оценом мањом од 8 (осам), а испуњавају све друге услове конкурса, подносе пријаву за полагање посебног испита прописану Упутством о посебном испиту за пријем на Командно-штабно усавршавање за

кандидате који су војне академије завршили са просечном оценом мањом од осам („Службени војни лист“, број 11/00, у даљем тексту - Упутство).

Упитнике (пријаве) са документима кандидата, који су позитивно оцењени на безбедносној провери и мишљењем старешине ранга команданта пука – бригаде или вишег, надлежна команда односно установа доставља Управи за кадрове Сектора за људске ресурсе, одвојено за КШУ и ГШУ, најкасније последњег дана закључења Конкурса.

При прослеђивању пријаве обавезно навести дужност на коју ће кандидат бити постављен по завршетку школовања (назив дужности и јединицу).

За кандидате који немају уверење или им је истекла важност уверења, катедре страних језика Војне академије, о степену познавања страног језика, тестирање ће бити извршено дана 23. маја 2007. у 09,00 часова у Центру за изучавање страних језика МО у Војној академији.

Непотпуни и некомплетни документи неће се узимати у разматрање.

Усавршавање почиње 1. септембра 2007. године и траје једну школску годину.

Међусобне обавезе Министарства одбране Србије и лица примљених на усавршавање регулишу се уговором.

Остала обавештења у вези са Конкурсом могу се добити у Управи за кадрове Сектора за људске ресурсе Министарства одбране (тел. 23-513).

Управа за кадрове неће враћати документе кандидатима који нису изабрани.

Конкурс је отворен 15 дана од дана објављивања у магазину „Одбрана“.

Управа за кадрове ће, након анализе броја поднетих молби, обавестити кандидате који подлежу полагању посебног испита, из родова-служби за које се није пријавио потребан број кандидата који испуњавају услове, на начин прописан тачком 10. Упутства („Службени војни лист“ број 11/00).

Посебан испит реализоваће Војна академија у складу са Упутством.

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ СРБИЈЕ СЕКТОР ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ УПРАВА ЗА КАДРОВЕ

расписује

К О Н К У Р С

За пријем професионалних
војних лица и цивилних лица на служби
у Министарству одбране Србије
на последипломске студије облика
уже специјализације у
Војномедицинској академији

У школској 2007/2008. години примаће се кандидати на ПДС облика уже специјализације из следећих области:

- Ендокринологија – 2
- Хематологија – 5
- Исхрана здравих и болесних – 1
- Клиничка неурофизиологија – 2
- Нефрологија – 1
- Руматологија – 2

ОПШТИ УСЛОВИ КОНКУРСА :

- да су држављани Републике Србије;
- да су здравствено способни за школовање;
- да се против њих не води кривични поступак или поступак због кривичног дела за које се гони по службеној дужности, односно
- да нису осуђивани за таква дела казном затвора у трајању ујужем од шест месеци.

ПОСЕБНИ УСЛОВИ КОНКУРСА :

- да су положили одговарајући специјалистички испит са оценом најмање врло добар;
- да су у току службе имали повољне све службене оцене, а да за два последња оцењивања имају оцену најмање „врло добар“;

- да су постављени (распоређени) на формацијско (радно) место за које је предвиђена ужа специјализација и да су на том месту провели најмање пет година;
- да су изабрани у наставно звање које је потврдио министар одбране.

На основу одлуке о избору кандидата за школовање Управа за кадрове Сектора за људске ресурсе Министарства одбране Републике Србије донеће наредбу о пријему изабраних кандидата на последипломске студије облика уже специјализације.

НАЧИН КОНКУРСИЈА

Кандидати који испуњавају услове Конкурса попуњавају упитник за школовање („Службени војни лист“, број 41/93, образац 2) у коме обавезно наводе област уже специјализације за коју конкуришу.

Уз упитник прилажу:

- молбу за одобрење ПДС облика уже специјализације,
- оверену фотокопију дипломе о завршеној специјализацији (ако у дипломи нема просечне оцене успеха, прилаже се извод из матичне књиге слушалаца специјализације у ВМА),
- оверене фотокопије последње две службене оцене,
- кратку биографију,
- одлуку министра одбране којом је потврђен избор у наставно звање.

Упитнике (пријаве) са документима кандидата и мишљењем старешине ранга команданта пука – бригаде, или вишег, надлежна команда односно установа доставља Управи за кадрове Сектора за људске ресурсе, најкасније последњег дана Конкурса.

Конкурс је отворен 15 дана од дана објављивања у магазину „Одбрана“.

Неће се узимати у разматрање: непотпуна и некомплетна документа, молбе оних лица која су раније облике школовања неуспешно реализовала и лица која не испуњавају услове конкурса. Лицима којима нису одобрене ПДС документација неће бити враћена.

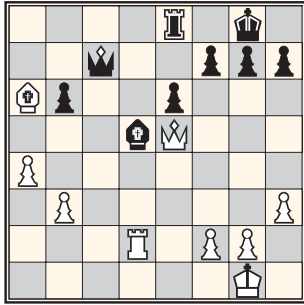
Међусобне обавезе Министарства одбране Републике Србије и лица примљених на школовање регулишу се уговором.

Остала обавештења у вези са Конкурсом могу се добити у Сектору за школовање и НИР Војномедицинске академије на тел: 31-511, односно 011/2668-624.

КОМБИНАЦИЈА

Дорошкевич – В. Федоров
СССР, 1981.

Бели: Кг1, Де5, Тд2, Ла6, а4, б3, ф2, г2, х3
Црни: Кг8, Дц7, Те8, Лд5, б6, е6, ф7, г7, х7

Бели на потезу.

1. Тц2! Дд7 2. Тц8 Те8 3. Дц7!
1:0

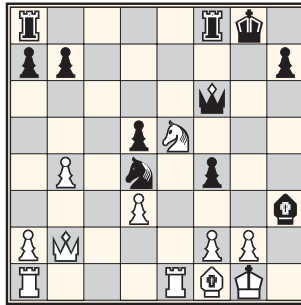

НИКАД НИЈЕ КАСНО

Извесни Оскар Шапиро је постао мајстор у 84. години.

КОМБИНАЦИЈА

Сеп – Широу
СССР, 1989.

Бели: Кг1, Дб2, Та1, Те1, Лф1, Се5, а2, б4, д3, ф2, г2
Црни: Кг8, Дф6, Та8, Тф8, Лх3, Сд4, а7, б7, д5, ф4, х7

Црни на потезу.

1...Сф3! 2.гф3
На 2.Кх1 Дг7 (2...Лг4? 3.гф3 Лф3 4.Кх2 +-) 2.Сф3 (гф3 Лф1 4.Тф1 Тф5+-) Лг2 4.Лг2 Дб2 -+
2...Дг7 3.Кх2 Лф1 4.Тф1 Тф5 5.Сг4 Тх5
0:1

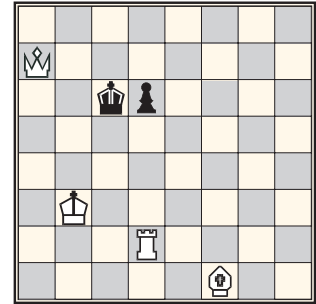
**ЗАНИМЉИВОСТИ
РАТНА СТРАДАЊА
МАЈСТОРА**

За време Другог светског рата настрадао је велик број истакнутих совјетских шахиста, а највише у време опсаде Лењинграда. Од познатијих тада су живот изгубили теоретичар Всеволд Раузер (1908-1941), теоретичар Александар Иљин-Женевски (1894-1941), компониста Алексеј Троицки (1866-1942), компониста Леонид Кубељ (1891-1942), Ботвиников тренер Самуел Вајнштајн (1894-1942), затим Иља Рабинович (1894-1942) и многи други код нас мање познати мајстори као што су Хенрик Волф, Владимир Петров, А. Фридман, Беловенец, Х. Фридман, Јунге, Пржепјорка, Трејбал, Штајнер, Вотруба, Апел, Ловека, Шапиро, Кремер, Колски, Регежински итд. Највећи број њих страдао је од изгладности проузроковане дугогодишњом нацистичком блокадом.

У време немачког бомбардовања Лондона 1944. године страдале су сестре Вера (светска шампионка) и Олга Менчик.

ПРОБЛЕМ

О. Вирицбург
1932.

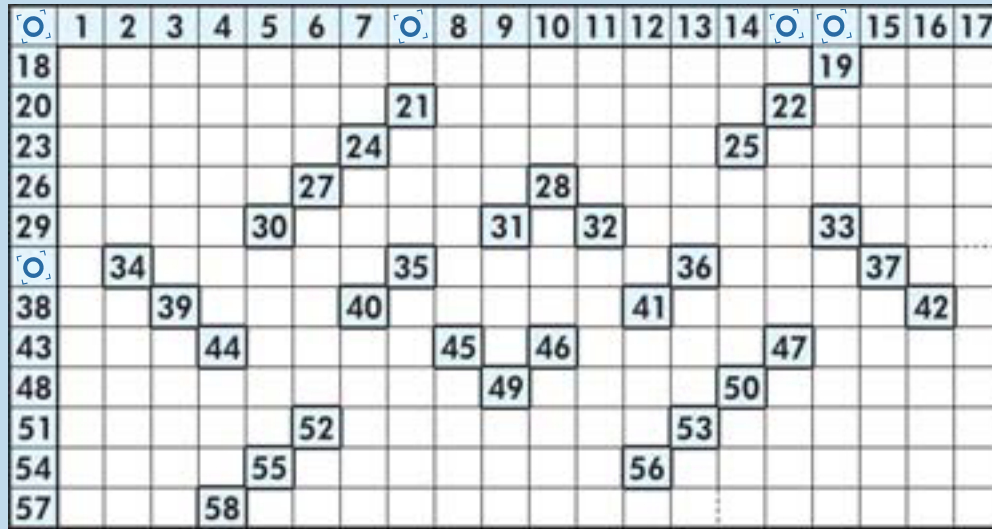
Бели: Кб3, Да7, Тд2, Лф1
Црни: Кц6, д6

Мат у 2 потеза.

1. Те2!
На 1...Кб5 2. Тц2 мат.
На 1...Кд5 2. Лг2 мат.
На 1...д5 2. Те6 мат.

Припремио Раде МИЛОСАВЉЕВИЋ мајстор Фиде

УКРШТЕНЕ РЕЧИ

РЕШЕЊЕ ИЗ ПРОШЛОГ БРОЈА - ВОДОРАВНО: Свети Назим, допис, СССР, линоарс, рачнер, Кропа, атоман, октант, Кларод, балон, брзак, аерометри, оков, део, ан, роло, Ато, д, Гипон, прекомере, ас, Ади, Њифински, Анача, т, НУЦ, милт, ка, ено, Драа, сардоникс, крто, родан, Грнава, икавач, сатени, Итали, Кносос, каменац, леци, кварт, крцкалица.

Припремио Жарко БОКИЋ

ВОДОРАВНО:

18. Непопустивост, непомирљивост, 19. Привредна комора Срије (скр.), 20. Врста траве, афричко ковиле (четврто слово: а), 21. Додир, веза, 22. Најближи род, 23. Статив, 24. Женско име, 25. Намирнице за исхрану, јело, 26. Псеудоним историчара уметности Ота Бихаља, 27. Младунче кокошке, 28. Мотивациони фактор, 29. Планина близу Соко Бање, 30. Врста зачина при спреману меса, 32. Течност што је праве водоник и кисеоник, 33. Друга, остала, 34. Никада, 35. Изненада, 36. Аждаје, немани, 37. Десето и 19. слово азбуке, 38. Символ нобелијума, 39. Ознака америчке државе Небраска, 40. Наилова имењакиња, 41. Река у Јерменији, 43. Острво у Јадранском мору, 44. Звери из породице мачака, 46. Мрвица, трунка, 47. Сода-вода, 48. Сликарска постоља, 49. Висинска тачка, 50. Бивши члан Битлса, Џон, 51. Жмарац, срх, 52. Расцепи, размимоилажења, 53. Летења, 54. Во, вочић (одмила), 55. Углови филмског снимања, 56. Име глумице Дијаз, 57. Псић из цртраних филмова, 58. Обрада података на рачунарским машинама.

УСПРАВНО:

1. Неумрлост, вечност, 2. Особа са смислом за лепо, 3. Запаран, врућ, топао, 4. Град у Русији (раније Твер), 5. Лука у Алжиру, 6. Мађарски фудбалски клуб, 7. Ауто-ознака за Пожаревац, 8. Околни простор, 9. Јадранско, Средоземно, ..., 10. Река у Индији и Пакистану, 11. Холандски фудбалер, Јап, 12. Поново, изнова, 13. Крупнооко, 14. Суседна слова азбуке, 15. Чистити перући, 16. Верски закони, 17. Планина на граници Србије и Бугарске, 19. Место у Италији, 21. Холивудски стар, Ричард, 22. Реч којом се захваљује, 24. Подање, 25. Издржавање, алиментација (арап.), 27. Престоница Авганистана, 28. Амерички златник са ликом орла, 30. Патуљак, 31. Агроиндустријски комбинат (скр.), 32. Француски филмски режисер, Албер, 33. Град у Енглеској (друго слово: к), 34. Манастир у Црној Гори, 35. Слобо, немобил, 36. Име глумице Гарднер, 37. Савезна држава у Мексику, 39. Који су мале дебљине, 40. Име тенисера Сафина, 41. Ртови, 42. Довођења, 44. Међународна организација за храну, 45. Проналазак, откриће, 46. Део скелета, 47. Енглески писац, Чарлс (прво слово: Л), 49. Суво речно корито у Сахари, 50. Велика група народа у Азији, 52. Ауто-ознака за Руму, 53. К, према.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ

ПРОГРАМ

PRISMA

*Зато што је будућност
важна!*

Дирекција за преквалификацију
Кнеза Милоша 33
Београд
011/ 3203-252
www.mod.gov.yu/prisma

Београд
Централни Дом Војске
Браће Југовић 19
011/ 3201-850

Нови Сад
Футошка 26
021/ 528-440

Ниш
Клуб Војске
Синђелићев трг 66
018/ 522-892

Program PRISMA
Centar za obuku Beograd

Јове Илића 154 11040 Београд 011/ 3950-891
www.prisma.fon.bg.ac.yu; e-mail: prisma@fon.bg.ac.yu

Program PRISMA
Centar za obuku Niš

Александра Медведова 14 18 000 Ниш 018/ 500-661
www.prisma.masfak.ni.ac.yu; e-mail: prisma@masfak.ni.ac.yu

ПРОДАВНИЦА "ВОЈНА КЊИГА"

у центру Београда, улица Васе Чарапића број 22

НУДИ:

- магазин "Одбрана"
- војностручне часописе "Нови гласник", "Војно дело" и "Војнотехнички гласник"
- књиге у издању Новинског центра "Одбрана", "Војноиздавачког завода", осталих војних и других издавача са темама из војне науке и технике, историографије, геополитике, медицине, исхране и друга стручна и популарна издања
- курсеве страних језика на аудио-касетама и компакт-дискovima
- компјутерску литературу
- издања на компакт-дискovima
- географске мапе и планове
- постере и календаре
- склапајуће макете авиона, бродова, возила, војника и прибор за њих
- ауторизоване реплике наоружања
- сабље и бодече
- пословну галантерију и промотивне артикле са ознакама Војске Србије - привеске, значке, футроле за оловке и визиткарте, перорезе, хемијске оловке и упаљаче

Радно време је од 9 до 20 часова, суботом од 9 до 15 часова.

Део издања се може купити и у Новом Саду, у агенцији "Карађорђево", у Железничкој улици број 44.